

Se till mig som liten är

Socioekonomisk analys av mobbingens effekter

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson &
Anders Wadeskog

2016-05-20

Se till mig som liten är

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Sammanfattning	sid 3
2. Bakgrund	sid 8
3. Perspektiv och ansats	sid 11
4. Mobbning	sid 18
5. Mobbning – skola – vuxenliv	sid 23
6. Effekter under skoltiden	sid 30
7. Effekter – vuxenlivet	sid 48
8. Tre scenarier och deras kostnader	sid 56
9. Det bredare panoramat	sid 67
10. Värdet av att ingripa	sid 72
11. Slutsatser och reflektioner	sid 75

Se till mig som liten är

1. SAMMANFATTNING

1.1 Projektet

Mobbning är ett stort problem som alla har någon slags erfarenhet av: som mobbare, som drabbad och/eller som åskådare. Den leder till skolavhopp och får konsekvenser både för de berörda och för deras familjer. Effekterna är omfattande både under skoltiden och under ungdomsåren. Men framförallt i vuxenlivet genom att det påverkar förmågan att ta sig in på och lyckas på arbetsmarknaden, för dem som till följd av mobbning i större eller mindre omfattning misslyckats i skolan.

Stiftelsen Friends har under snart 20 år arbetat aktivt med att motverka mobbning. Vi som skrivit denna rapport har under mer än 35 års tid studerat olika former av utanförskap och de ekonomiska konsekvenserna av detta utanförskap för individ och samhälle. Vi har av Friends blivit ombedda att göra en socioekonomisk analys av mobbningens effekter. Med utgångspunkt i **ett socialt investeringsperspektiv** på frågan, upptäcker man att det som blir verkligt dyrt är att avstå från att åtgärda och förebygga.

1.2 Syfte

Det övergripande syftet med denna studie är att påvisa de ekonomiska konsekvenserna av mobbning kring unga. Detta ska vi göra genom att;

- * Göra en analys av mobbningens socioekonomiska effekter på kort och lång sikt och för olika aktörer i samhället.
- * Genom detta också visa att man kan sätta ett ekonomiskt värde på konsekvenserna av mobbning och dess effekter.
- * Därmed också påvisa det potentiella och möjliga värdet av att förhindra mobbning och arbeta preventivt.
- * Anlägga ett socialt investeringsperspektiv på mobbningsproblematiken.

1.3 Vårt fokus

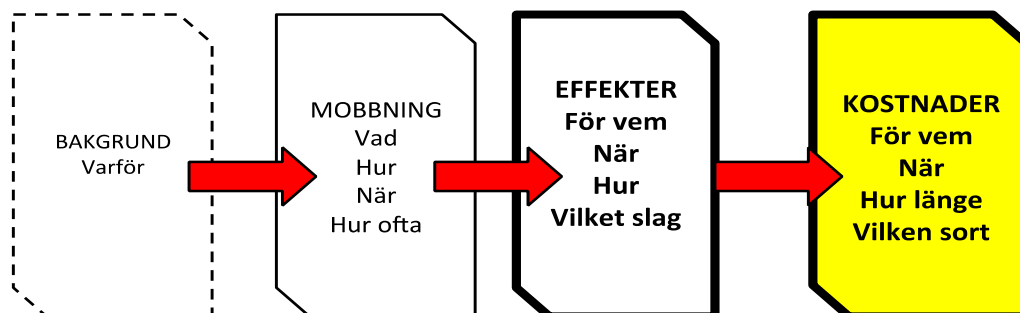
Vårt fokus i denna studie illustrerar vi i figuren nedan. Vi kommer inte lägga något fokus på att förklara varför mobbning uppstår. Det gör andra bättre än vi. Vi kommer endast översiktligt att beskriva mobbningens olika uttrycksformer.

Vårt fokus är att först se vilka effekter mobbningen leder till. För alla berörda – drabbad såväl som mobbare och omgivningen kring dem. En del av dessa effekter uppstår direkt, såsom försämrade skolresultat och sviktande självkänsla. Andra uppstår som en följd av de olika samhällsinsatser som sker, till följd av reaktionerna kring och åtgärderna mot mobbningen. Vissa kostnader uppstår tamligen omgående medan andra har påtagliga fördröjningseffekter –

Se till mig som liten är

det förhållandet att mobbningen kan leda till starkt försämrade skolresultat och/eller psykiska besvär, vilket i sin tur försämrar chanserna på framtidens arbetsmarknad många år fram i tiden.

Vad vi letar efter

Detta vill vi översätta till ekonomiska konsekvenser. Detta strikt ekonomiska fokus betyder inte att vi anser att detta är viktigare än de rent mänskliga effekterna av mobbning. Men vi vet från andra studier att när man sätter en prislapp på ett fenomen så bli det lättare för beslutsfattare att prioritera det. Då kan man ställa värdet av prevention, tidiga insatser och god behandling, i proportion till kostnaderna för att inte agera. På så sätt hoppas vi att denna studie ska bidra till en klokare resursanvändning kring de som drabbas av mobbning. På så sätt får vi både en högre effektivitet och ett mänskligare samhälle.

1.4 Resultat¹

1.4.1 Kalkylmodellen

Den kalkylmodell som här används har utvecklats av oss under mer än 30 års tid. Den består av en databas med prislista och en Excellbaserad räknescenari. Den följer sedvanlig praxis för samhällsekonomiska kalkyler med två modifikationer. För det första fördelar vi effektpanoramats på olika samhällsaktörer och för det andra redovisar vi även finansiella effekter. Arbetet med modellen består av tre steg: identifiera, kvantifiera och värdera effekter.

De kostnader som medräknas i modellen är av **tre olika slag eller komponenter**. Det förlorade **produktionsvärdet**. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir.

¹ De siffror och resultat som presenteras här i sammanfattningen kommer längre fram i rapporten att förklaras mer i detalj.

Se till mig som liten är

Kostnader för **olika insatser** i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Detta kallar vi **reala kostnader**. I vår kalkylmodell beaktar vi normalt mellan 250 och 300 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och kan bli aktuella kring den grupp som studeras.

Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att människor kanske inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll till följd av det utanförskap som de drabbats av. Det kan handla om behov av allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning. Dessa kostnader brukar kallas **finansiella kostnader eller transfereringar** och anses normalt sett inte höra hemma i en samhällsekonomisk kalkyl. Vi väljer ofta att även redovisa dessa kostnader, men att särskilja dem från de s.k. reala kostnaderna.

I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men detta är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis, som kanske är mer intresserad av att få veta hur det påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment. Det vi i modellen **kallar aktörer**.

Vi har gjort denna typ av kalkyler i 30 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar – försiktighetsprincipen**. Den andra principen är att **ta bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen**.

En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svårämbara faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt de ekonomiska effekterna.**

1.4.2 *Bilden i stort*

Unga som utsätts för mobbning förefaller misslyckas oftare än andra unga i skolan. För gymnasieelever är mobbningen enligt ”Temagruppen unga” den vanligaste förklaringen till avhopp. Bland annat kan detta leda till betydande svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden. Detta kan leda till olika former av utanförskap; allt från måttligt, tidsbegränsat eller partiellt utanförskap till långvarigt och/eller permanent utanförskap. Detta leder i sin tur – vid sidan av ett liv med begränsade möjligheter – till betydande och i regel långvariga samhällskostnader.

Kostnaderna är stora men starkt varierande både vad avser nivå, vilken slags kostnader det handlar om och vilka aktörer som drabbas. Förmodligen skulle det ur ett samhällsperspektiv vara en mycket god investering att satsa på att minska mobbningens omfattning. För att därmed reducera både det framtida utanförskapet och kostnaderna för detta.

1.4.3 *Kostnaderna under ungdomstiden*

Kostnaderna för mobbning under ungdomsåren är i första hand av reaktivt slag och omfattar allt från enstaka händelser och insatser till hela sekvenser av insatser. Dessa kan uppfattas som betydande men är i förhållande till de kostnader som uppstår i vuxen ålder tämligen måttliga eller rentav ringa. Det kan handla om kostnader för allt från våld i skolan, särskild undervisningsgrupp, insatser från ett antimobbningsteam, insatser från BUP eller en HVB-placering. Vi talar då om kostnadsnivåer från några tiotusentals kronor till 200 000 kronor eller mer. I mer komplexa fall där många parter berörs, där det finns mobbare som får påföljder och familjer vars barn är utsatta och som kanske tvingas flytta, kan kostnaderna uppgå till en halv miljon kronor eller mer.

Se till mig som liten är

Ett i stort sett genomgående mönster kring detta är att kostnaderna i allt väsentligt betalas av kommunen, främst skolan. En inte obetydlig kostnad är de kostnader som uppstår till följd av att föräldrar till barn som utsätts för mobbning går ner i arbetstid eller blir sjukskrivna till följd av detta. Detta drabbar också försäkringskassan som kostnader för sjukpenning.

1.4.4 Kostnader i vuxenlivet

Mobbningen kostnader i vuxenlivet är en både direkt och indirekt följd av det som händer i skolan i form av försämrade skolresultat och skolmisslyckanden av andra slag. Men också de effekter på den psykiska hälsan som uppstår.

Detta leder till att vi får tre typer av effekter i vuxenlivet. De produktionsförluster som uppstår till följd av att de drabbade inte arbetar (helt eller delvis). De försörjningskostnader som uppstår till följd av detta. Slutligen de insatser som görs från samhällets sida för att hantera de problem (kanske främst psykisk ohälsa) som har uppstått som en långsiktig effekt av mobbningen. Dessa kostnader varierar starkt beroende på hur omfattande utanförskapet i vuxen ålder blir. Det kan handla om allt från några tiotusentals eller hundratusentals kronor till många miljoner kronor.

För personer som drabbats av vad vi i denna studie kallat ”måttliga”, men livslånga effekter i vuxenlivet till följd av mobbning pratar vi om en kostnadsnivå på mellan 1.6 Mkr till 2.8 Mkr. I dessa fall kan vi se att landstinget är den offentliga aktör som bär de största kostnaderna. För personer med en något svårare (dock inte dramatiska konsekvenser såsom missbruk, kriminalitet eller grav psykisk ohälsa) problematik kan de långsiktiga kostnaderna uppgå till ungefär 4.5 Mkr.

Om man översätter detta till en tämligen stor skola med ett tusental elever kan vi se att de långsiktiga effekterna i vuxenlivet av mobbning (om vi utgår från att det vid en given tidpunkt handlar om fem drabbade elever) kan uppgå till cirka 14 Mkr. Även i detta fall är landstinget den stora kostnadsbäraren. Kalkylerna som berör en skola, och nedan en kommun och riket, handlar om mobbningens omfattning just det året och effekterna av detta för de kommande 30 åren i vuxenlivet.

Om man på samma sätt översätter detta till en kommun med cirka 50 000 invånare uppgår de långsiktiga kostnaderna till cirka 81 Mkr. Även här med landstinget som dominerande kostnadsbärare.

En försiktig skattning av riket baserat på antagandet om att det handlar om 6 000 drabbade elever från skoltiden ger det vid handen att de samlade kostnaderna för den mobbning som sker under ett år uppgår till cirka 17,5 miljarder kronor, fördelat på de kommande 30 åren.

Då man studerar mobbningens kostnader i vuxenlivet ser man att kostnaderna är höga, stundtals mycket höga. Detta gäller i all synnerhet om man jämför det med kostnaderna för förebyggande eller för tidiga insatser. Man kan också tala om en sorts möjlig **överbältringseffekt** mellan olika offentliga aktörer. Dels sker en omfördelning inom kommunen – misslyckade insatser mot mobbning under skoltiden, leder till stora konsekvenser för socialtjänsten flera år senare. På samma vis kan man tala om att försäkringskassan, arbetsförmedlingen och landstinget får betala en del av priset för ungdomstidens och skolans misslyckade insatser mot mobbning ett antal år senare i livet.

Se till mig som liten är

1.4.5 Värdet av tidiga insatser

Man kan på goda grunder påstå att mobbningen kostnader är tämligen stora, i all synnerhet om man försöker skapa sig en bild av vad som händer i vuxenlivet. Ofta då man vill intervensera och göra insatser tidigt för att förhindra eller förebygga, kan man få till svar att det blir för dyrt att göra något. Och det kan det vara om man inte förfogar över budgetmedel för att agera. Men vad är det som blir för dyrt? Att agera eller inte agera.

Låt oss utgå från ett skolperspektiv: på den skola vi räknat är de långsiktiga kostnaderna för mobbning cirka 14 Mkr. För dessa pengar skulle man kunnat anställa cirka 25 kuratorer, lärare och skolsköterskor.

Detta leder till en intressant fråga. Om nu prevention i förhållande till kostnaderna för utebliven prevention är så lönsamt, varför agerar man inte mer och oftare än vad man gör idag? En förklaring, vid sidan av den upplevda bristen på resurser, kan vara de övervältringseffekter som uppstår då man försöker förebygga mobbning. Kostnaderna uppträder direkt, vinsterna många år senare. Men kanske än mer problematiskt är att den som tar investeringskostnaden är någon annan än den som tar hem vinsten. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att då en rektor tar en investeringskostnad för att förebygga mobbning, blir det en socialchef, en psykiatrichef eller chef på försäkringskassan som 5-10 år senare tar hem de ekonomiska vinsterna.

1.5 Avslutande reflektioner och framåtblickar

Omfattningen av mobbningen och dess konsekvenser i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden ser ut att vara betydligt mer omfattande än man tror. Kostnaderna för detta är också betydande. Det leder till en fråga om varför man idag inte gör fler eller mer omfattande insatser för att förhindra eller i varje fall reducera detta problem. En förklaring till detta kan vara att effekterna för berörda beslutsfattare är mer eller mindre osynliga i de beslut- och uppföljningssystem man förfogar över. Kostnaderna för utanförskap drabbar i regel någon annan aktör och sker betydligt längre fram i livet. **Stuprörstänkandet och kortsiktigheten** sätter käppar i hjulet för en god ekonomisk resurshushållning.

Det förefaller inte heller finnas incitament för att agera. Konsekvenserna är att det finns många förlorare som en följd av detta. Dels den enskilde eleven som drabbas av mobbning, dels skolan i form av sämre resultat. Men också kommunen och övriga samhället i form av unga människor, som i större eller mindre omfattning misslyckas i arbetslivet, ofta helt i onödan.

Det finns ett par stickord som omedelbart dyker upp som en reflektion: **långsiktighet och gränsöverskridande samverkan**. Det är en tämligen enkel slutsats att stöd av det slag vi här diskuterat sannolikt är en utomordentligt lönsam historia. En avslutande fråga blir då: Har vi råd att avstå från att agera?

Se till mig som liten är

2. BAKGRUND

2.1 Inledning

Mobbning berör många unga i flera olika roller. Ibland sker ett växelspel mellan rollen som mobbare och rollen som drabbad. Det är också ett fenomen som leder till skolavhopp och konsekvenser både för de berörda och för deras familjer. Mobbing har i en rapport från ”Temagruppen Unga” angivits som det vanligaste skälet till skolavhopp i gymnasiet².

Effekterna är omfattande både under skoltiden och under ungdomsåren. Men framförallt i vuxenlivet genom att det påverkar förmågan att ta sig in på och lyckas på arbetsmarknaden, för dem som till följd av mobbing i större eller mindre omfattning misslyckats i skolan.

Stiftelsen Friends har under många år arbetat aktivt med att motarbeta och motverka mobbing. Vi som skrivit denna rapport har under mer än 35 års tid studerat olika former av utanförskap och de ekonomiska konsekvenserna av detta utanförskap för individ och samhälle. Vi har av Friends blivit ombedda att göra en socioekonomisk analys av mobbingens kostnader.

Därmed får vi också ett indirekt mått på värdet av att förhindra att mobbing uppstår. Som alltid kring preventivt och förebyggande arbete tycks det ständigt råda brist på resurser att förhindra att ett problem uppstår. Ofta med argumentet att det blir för dyrt. Om man däremot, som vi gör här, anlägger **ett socialt investeringsperspektiv** på frågan, upptäcker man ofta att det som blir verkligt dyrt är att avstå från att intervensera.

Naturligtvis är mobbing primärt ett mänskligt, psykologisk och socialt problem. Men är det också ett ekonomiskt problem? Ingen tycks faktiskt veta vad den långsiktiga ekonomiska effekten blir i Sverige.³ Det man tycks veta är att mobbing är den i särklass vanligaste orsaken till skolavhopp i gymnasiet. Men vi vet att avbruten skolgång och skolmisslyckanden är en av de vanligaste orsakerna bakom misslyckanden på arbetsmarknaden, liksom psykologiska och sociala problem i vuxenlivet. Ett års försenat inträde i arbetslivet i vuxenlivet, t.ex. till följd av mobbing under skoltiden, leder till en samhällskostnad på i storleksordningen en halv miljon kronor. En siffra vi återkommer till längre fram.

2.2 Syfte

Det övergripande syftet med denna studie är att påvisa de ekonomiska konsekvenserna av mobbing kring unga. Detta ska vi göra genom att;

- * Göra en analys av mobbingens socioekonomiska effekter på kort och lång sikt och för olika aktörer i samhället.
- * Genom detta också visa att man kan sätta ett ekonomiskt värde på konsekvenserna av mobbing och dess effekter.

² Tio orsaker till skolavhopp, Temagruppen Unga, 2013

³ Beräkningar på mobbingens samhällsekonomiska kostnader har tidigare gjorts i USA genom Highmark Foundation, *The Cost Benefit of Bullying Prevention A First-time Analysis of Savings*. I Sverige har beräkningar gjorts baserat på viljan att betala för att mobbing inte ska uppstå och i jämförelse med kostnader av att förebygga, se Linda Beckman & Mikael Svensson 2015, *The cost-effectiveness of the Olweus Bullying Prevention Program: Results from a modelling study*. Journal of Adolescence 45 (2015) 127-137 och Mattias Persson & Mikael Svensson, (2012) *The Willingness to Pay to Reduce School Bullying*. Karlstad University Working Papers in Economics # 2012 / 3

Se till mig som liten är

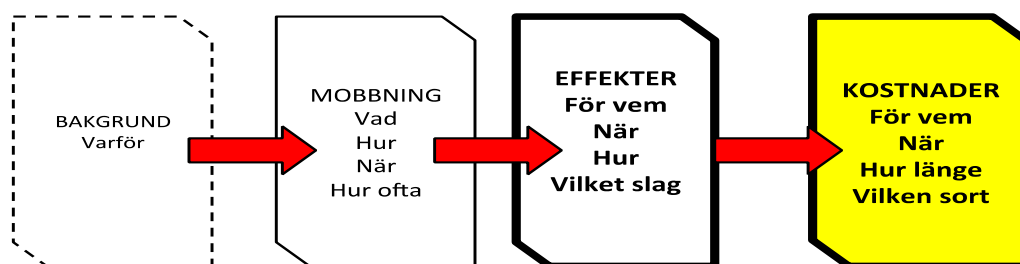
- * Därmed också påvisa det potentiella och möjliga värdet av att förhindra mobbning och arbeta preventivt.
- * Anlägga ett socialt investeringsperspektiv på mobbningsproblematiken.

2.3 Vårt fokus

Mobbning är ett komplext begrepp (vi återkommer till detta längre fram). Det råder många olika uppfattningar om orsakerna bakom, hur man definierar och avgränsar begreppet och vilka effekter mobbning leder till.

Vårt fokus i denna studie illustrerar vi i figuren nedan. Vi kommer inte lägga något fokus på att förklara varför mobbning uppstår. Vi kommer endast översiktligt att beskriva mobbningens olika uttrycksformer. Allt från utfrysning, tyst hat, via nätmobbning, till glåpor, fysiska attacker och ren misshandel.

Vad vi letar efter

Vårt fokus är att först se vilka effekter mobbningen leder till för alla berörda – drabbad såväl som mobbare och omgivningen kring dem. En del av dessa effekter uppstår direkt, såsom försämrade skolresultat och sviktande självkänsla. Andra effekter uppstår som en följd av de olika samhällsinsatser som sker, till följd av reaktionerna kring och åtgärderna mot mobbningen. Vårdkostnader för barn och ungdomspsykiatri, kostnader för elevhälsa, kostnader för sociala utredningar etc. Vissa kostnader uppstår tämligen omgående, medan andra har påtagliga fördröjningseffekter. Exempelvis kan mobbningen leda till starkt försämrade skolresultat, vilket i sin tur försämrar chanserna på framtidens arbetsmarknad många år fram i tiden.

Detta vill vi översätta till ekonomiska konsekvenser. Vad är prislapparna? Är den fråga vi ska försöka svara på. Effekter för dem som drabbas, men också effekter för det kringliggande samhället. Effekter på kort sikt och på lång sikt. Effekter för enskilda aktörer, men också för samhället i stort.

Detta strikt ekonomiska fokus betyder inte att vi anser att detta är viktigare än de rent mänskliga effekterna av mobbning. Men vi vet från flera dussin andra studier att när man sätter en prislapp på ett fenomen så blir det lättare för beslutsfattare att motivera långsiktiga prioriteringar. Då kan man ställa värdet av prevention, tidiga insatser och god behandling, i proportion till

Se till mig som liten är

kostnaderna för att inte agera. På så sätt hoppas vi att denna studie ska bidra till en klokare resursanvändning kring de som drabbas av mobbning, på så sätt får vi ett mänskligare samhälle.

2.4 Begränsningar och några varningens ord

Denna typ av analyser har – såvitt vi vet – inte gjorts tidigare i Sverige. Därför befinner vi oss på jungfrulig mark och denna rapport bör på intet vis ses som det slutliga svaret på frågan; ”Vad mobbning kostar i samhället?” Snarare bör den ses som ett tidigt steg på väg mot de mer utförliga svaren på frågan.

2.4.1 Bristen på data

Det mest slående är att inom stora delar av detta fält finns inte data. Man vet inte säkert exakt hur många elever som är inblandade i mobbning i Sverige och på vilket sätt dessa påverkas. Detta är på sätt och vis självklart mot bakgrund av frågans komplexitet och svårigheten att avgränsa och mäta begreppet mobbning. Det finns skattningar som går i huvudsak i samma riktning, och vi kan rimligen konstatera att det rör sig om minst 60 000 barn varje år.

Än mindre finns det data kring vilka effekter detta leder till i vuxenlivet. Vilket leder till betydande problem eftersom de stora ekonomiska effekterna av mobbning är just effekterna i vuxenlivet. Slutligen saknas kvantitativa data då det gäller att med säkerhet fastslå effekter av olika sorters preventiva insatser. Därför bör de siffror som här presenteras hanteras med en viss varsamhet och man bör vara försiktig med generaliseringar av olika slag.

2.4.2 Något om metodik

Inför denna studie inledde vi vårt arbete med att gå genom tillgänglig litteratur kring mobbning och dess effekter. Det finns rikligt med sådan litteratur även om vi saknade mycket kring kvantitativa data om antalet drabbad, effekter påverkan i vuxenlivet m.m.

Den ekonomiska kalkylen byggdes upp enligt förlaga från ett femtiotal tidigare studier inom detta område vi gjort. Modellen presenteras översiktligt i slutet av rapporten och mer information om detta finns bl.a. på www.socioekonomi.se

Vi genomförde därefter ett antal workshops med experter inom detta område för att mejsla fram både de scenarier vi här presenterar liksom bilden av olika insatser kring mobbning under ungdomsåren. Vid sidan av detta har vi genomfört träffar och intervjuer med forskare inom området liksom personer (både unga och vuxna) som utsatts för mobbning och varit mobbare.

2.5 Läsanvisningar och disposition

Vi kommer nu i de följande kapitlen först beskriva vissa effekter och några kostnader under ungdomsåren. Därefter kommer vi att gå vidare med att på individnivå beskriva effekterna under vuxenlivet. Först med ett antal översiktliga kalkyler och därefter några tydliga och frammejslade scenarier. Avslutningsvis kommer vi att summera upp en del av dessa analyser, först på skolnivå och därefter på samhällsnivå. Slutligen kommer vi att ställa effekter och kostnader i relation till kostnaderna för preventiva insatser.

Se till mig som liten är

3. PERSPEKTIV OCH ANSATZ

”Det finns ett samband mellan mobbning och hälsoproblem bland barn och ungdomar. Att vara mobbad innebär en tredubblad risk att ha minst två psykosomatiska besvär, till exempel huvudvärk och magont. Även att känna till mobbning i klassen innebär en fördubblad risk att ha två eller fler psykosomatiska besvär.” (Statens folkhälsoinstitut, 2011a).

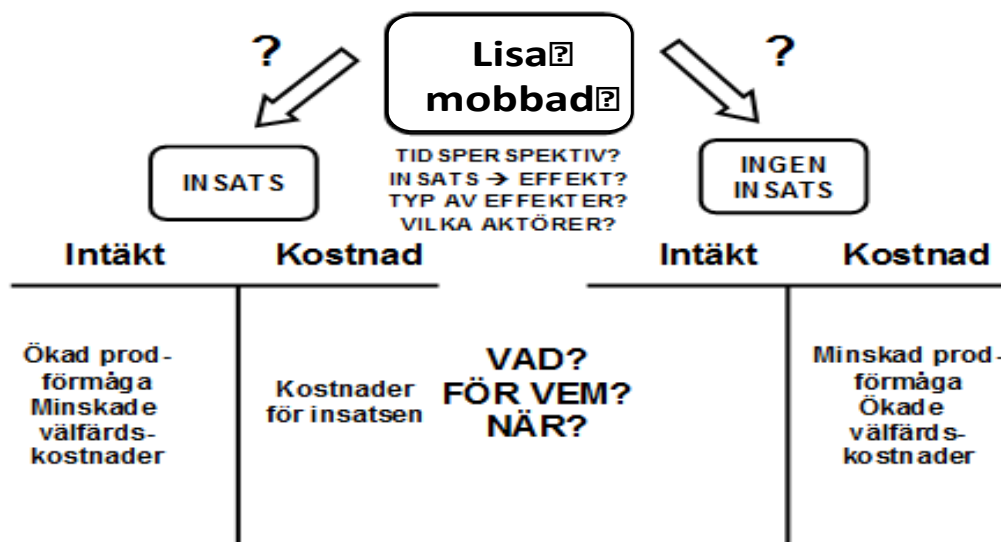
Mobbning är alltså ett tämligen vanligt förekommande fenomen som berör tiotusentals elever årligen i Sverige. En femtedel av landets elever har det senaste året blivit kränkt av någon annan elev det senaste året. Upprepade kränkningar – mobbning – är vanligast på mellanstadiet, där 7 % blivit regelbundet utsatta flera veckor eller längre⁴. Effekterna kan vara betydande och leda till stora ekonomiska konsekvenser på sikt. Detta väcker naturligtvis frågan om varför inte mer görs för att förhindra detta. Detta är ett fenomen vi tidigare mött i ett stort antal studier. Vi ska här kort försöka belysa några strukturella faktorer som kan påverka.

3.1 ”Det blir för dyrt” – att välja ett socialt investeringsperspektiv

Då man ska göra en insats för att förhindra att något negativt ska inträffa – i det här fallet mobbning – är en av de vanligaste reaktionerna man möter att någon beslutsfattare säger något i stil med

– Ja det förstår jag att man borde göra, **men det blir för dyrt.**

”Det blir för dyrt”-argumentet har vi mött under mer än 35 års arbete. Och visst är det sant om man bara granskar vad en insats kostar i relation till en redan ansträngd budget. Men det man nästan alltid missar – och inte har kunskap om – är vad det kostar att inte agera. Vad kostar utebliven insats mot mobbning i förhållande till att göra något? Vi kommer längre fram i rapporten ge konkreta exempel på vad denna prislapp består av och hur stor den kan tänkas vara.

⁴ Friendsrapporten 2015

Se till mig som liten är

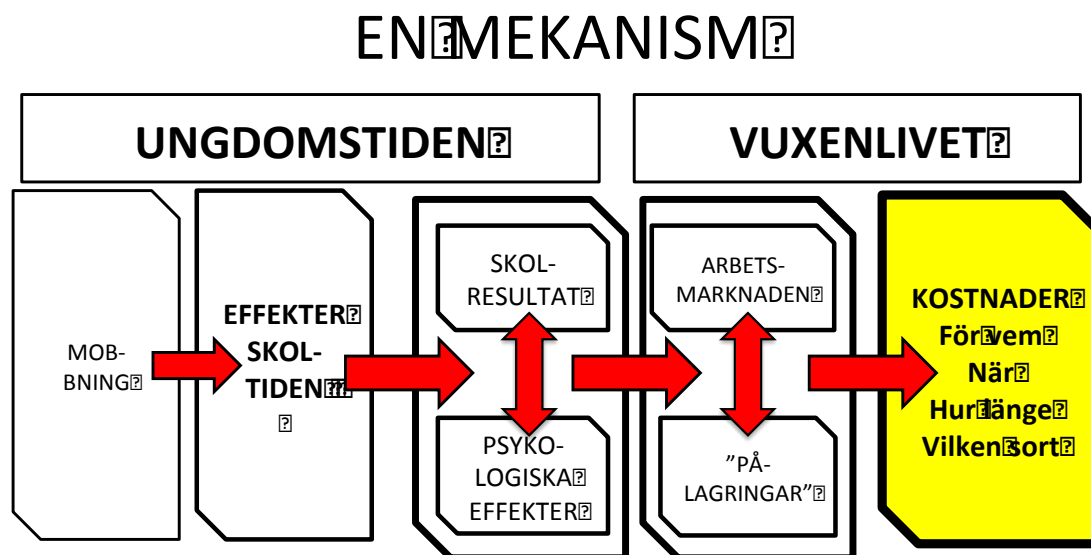
Då man utifrån ett strikt rationellt ekonomiskt perspektiv ska ta ställning till om en insats ska genomföras eller inte bör man, utifrån logiken i bilden ovan alltid väga intäkter och kostnader för en insats, i förhållande till alternativet att inte genomföra insatsen.

Det finns några skäl till att man inte alltid gör detta. En är att man inte tänker i dessa banor. Man anlägger ett kostnadsperspektiv i stället för ett investeringsperspektiv på en insats. För oss är det en självklarhet att alla preventiva insatser bör betraktas utifrån ett sådant socialt investeringsperspektiv. En annan orsak är att man inte vet hur man ska räkna för att få en jämförelse till stånd. Vi kommer längre fram visa hur man kan göra detta.

3.2 Fördröjningseffekten

Ett annat skäl till att det är så svårt att sätta en prislapp på mobbningens kostnader är att de ofta är osynliga och uppträder med betydande fördröjningseffekter. Låt oss förklara med hjälp av figuren nedan.

Då mobbing äger rum under skoltiden är det påtagligt och plågsamt för den enskilde eleven som drabbas, liksom dennes omgivning. De omedelbara konsekvenserna är psykologiska, till exempel försämrad psykisk hälsa, minskad självkänsla och välbefinnande etc. Men skolresultaten kan också påverkas. Man kanske presterar sämre. I värsta fall hoppar man av skolan. Det finns också ett nära samspel mellan de psykologiska effekterna och effekterna på skolresultat, ett så kallat dubbelriktat samband. De kan påverka varandra starkt. Men dessa effekter syns knappast i våra ekonomiska system. Och i denna mening är de osynliga för beslutsfattare.

De stora effekterna (ur ett ekonomiskt perspektiv) uppstår nästan alltid ett antal år senare i vuxenlivet, då den unga människan ska träda in i arbetslivet. Mobbade elever med försämrad

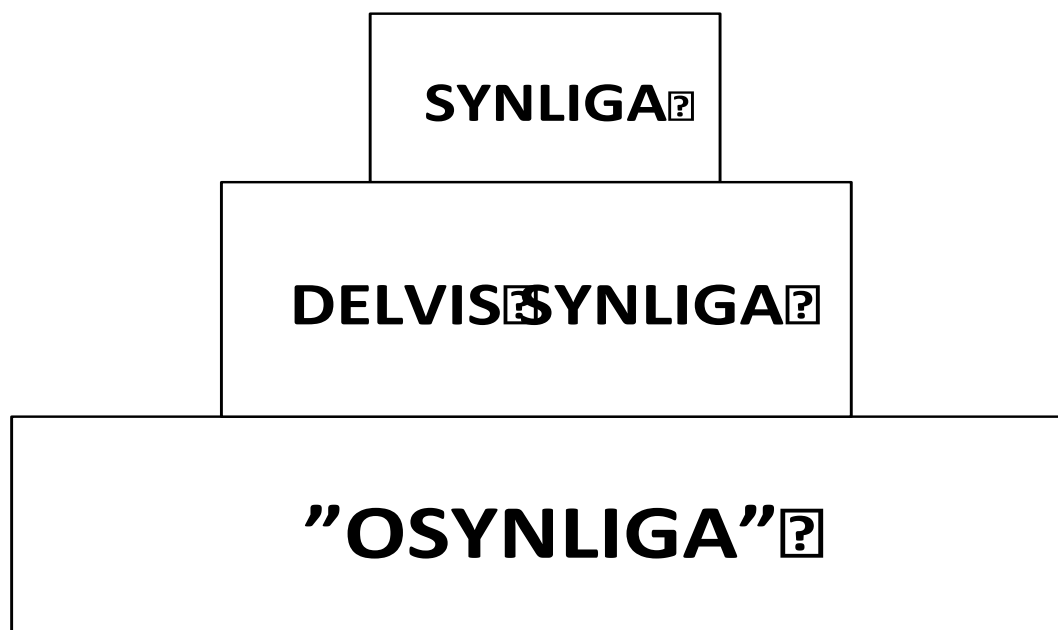
Se till mig som liten är

psykisk hälsa och försämrade skolresultat har mindre chans än andra att få ett jobb. Dessutom har de en ökad sannolikhet att drabbas av olika former av ”pålagringar” till följd av sin ”mobbningserfarenhet” t.ex. försämrade psykisk hälsa. Man kanske har upprepade perioder av arbetslöshet och sjukskrivningar till följd av detta. Och allt detta kostar. Det kostar riktigt mycket pengar. Vi har tidigare pekat på att ett års försenat inträde i arbetslivet kostar cirka en halv miljon kronor för att ge ett exempel.

Därmed kan man säga att de ekonomiska effekterna av mobbning inte bara till stor del (om än inte helt) är osynliga under skoltiden. De inträffar dessutom med en betydande fördröjning. Men de påverkar också helt andra aktörer än de som kunnat förhindra mobbningen. En mobbningsinsats under skoltiden påverkar skolans budget. Reducerad risk för utanförskap längre fram i livet, med förändrade kostnader för sjukvård och försörjning påverkar socialtjänsten, sjukvården och försäkringskassan. Övervältringseffekterna är betydande. I strikt ekonomisk mening betyder det att en klok och förutseende rektor som satsar på att förhindra mobbning – och därmed finansierar detta som en social investering – skapar framtida intäkter för socialtjänstens chef 5-10 år senare. Samtidigt uppstår ett besvärande underskott i den egna budgeten. Var och en som arbetat i en offentlig verksamhet förstår att detta är ett problem som inte har en enkel lösning.

3.3 Den osunda tystnaden, skammen och bagatelliseringssällan

En bild som växt fram under detta arbete är att det inte sällan råder en sorts osund tystnad kring mobbning. En förklaring till detta kan vara att mycket av mobbningen sker i tysthet. Alltså inte den aktiva, synliga och uppenbara mobbningen i form av glåpord, knuffar och slag. Som kanske är den mindre delen. Utan i form av att bli bortvald, utesluten, att inte få plats. Miner, psykning, utfrysning etc. En mobbning som är svår att upptäcka för vuxensamhället. Och en mobbning som är lätt att negligera eller undvika att ta tag i. En förstärkande mekanism kring detta är att många unga vi mött beskriver att just denna tysta osynliga eller endast delvis synliga mobbning också är den som gör mest ont. Detta skapar en sorts handlingsförlamande paradox: det som gör mest ont är svårast att upptäcka och åtgärdas därför minst.

Se till mig som liten är

Särskilt osynlig är den mobbning som sker på nätet i form av kränkningar, hat och påhopp. Osynlig dels därför att nätet ger möjlighet till anonymitet från förövarnas sida, men också därför att delar av vuxenvärlden har begränsad kunskap om vad som sker i denna värld.

Vid sidan av detta blir mobbningens effekter ofta inte upptäckta därför att det råder en sorts tystnad kring mobbning även bland de berörda. Tystnaden finns naturligtvis hos mobbare som inte vill synas. Men kanske i lika hög grad hos de utsatta. Mobbning kan nämligen också vara förknippat med en sorts skam- och skuldkänsla⁵ – ett tema som dessutom återkommer i många av de samtal med ungdomar vi haft. Skam därför att man känner sig mindre värd. Och skuld därför att man kanske på något plan intalar sig att det är ens eget fel. Ett förhållande som också förekommer oroande frekvent i vuxenvärlden.

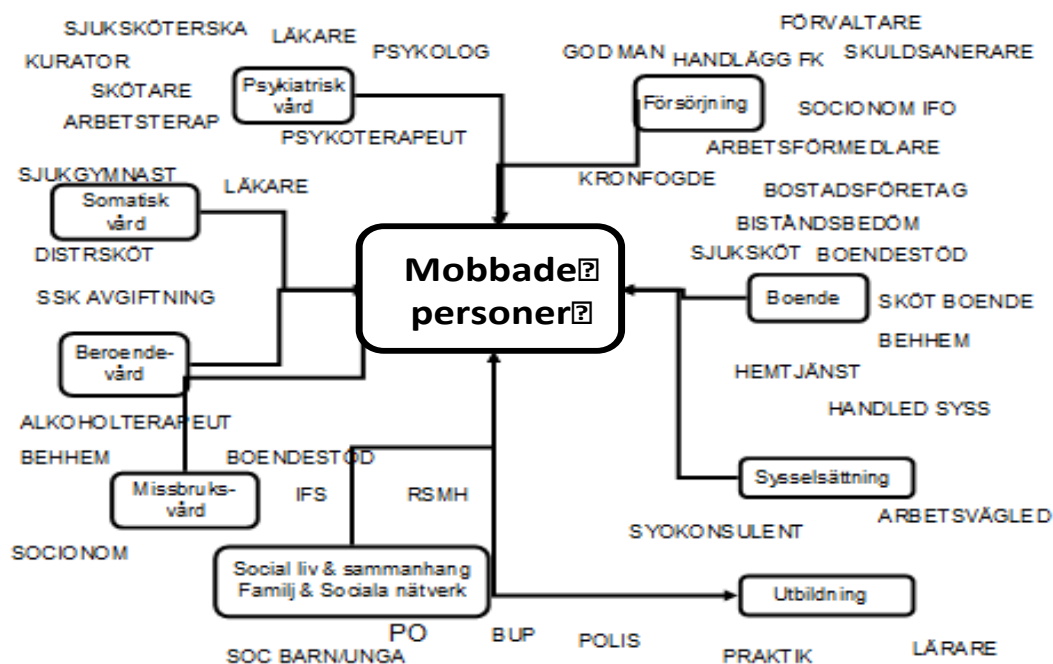
Osynliggörandet finns också hos vuxenvärlden som ofta inte vill se det som sker eller bagatelliserar det som sker med ”det vet man väl hur barn är”. Stundtals har detta att göra med kunskapsbrist. Man vet vare sig vad man ska titta efter eller vad man ska göra om man ser något. Detta i sin tur har att göra med mod, värdegrund och moral. Att agera kring mobbning kräver mod både från de vuxnas sida och från jämnåriga. Risker finns alltid att man blir nästa drabbad om man tar den utsatte i försvar. Men det kan också bero på att man i skolan inte har strukturer, rutiner eller handlingsplaner för denna typ av situationer. Allt detta bidrar till att både osynliggöra det som sker och att bagatellisera det. Detta bidrar till att det får fortgå.

3.4 Stuprör eller helhetssyn?

Mobbningens kostnader är ett mångdimensionellt fenomen och det har antagligen bidragit till att osynliggöra dem. Det sker på många olika vis och effekterna sprids i många olika dimensioner. Stick i stäv med den stuprörsstruktur som präglar den offentliga sektorn. Därför måste man ett helhetsperspektiv ungefär på det vis som vi illustrerar i figuren nedan.

⁵ Se t.ex. Björn Johansson & Erik Flygare, 2013, *Långvarig utsatthet drabbar hårt* i Skolverkets (2013) *Kränkningar i skolan - analyser av problem och lösningar*.

Se till mig som liten är

På kort sikt påverkar mobbningen skolresultat och hälsa under ungdomsåren. Men spridningseffekterna är betydande. I det kommande vuxenlivet kan det uppstå effekter inom de flesta samhällssektorer. Minskad eller förändrad arbetsförmåga. Ökad omfattning av sjukskrivning och sjukersättning liksom perioder av arbetslöshet, omskolning och A-kassa. Eller försörjningsbehov i form av ekonomiskt bistånd eller sjukpenning. Det påverkar produktionsvärden i samhället liksom både skatteintäkter och offentliga utgifter. Det är en komplex process att fånga hela denna kostnads massa, och det är därför inte särskilt förvånande att beslutfattare inte orkar ta till sig detta och hemfaller till ett kortsiktigt stuprörstänkande kring ekonomiska effekter. Ofta med fokus på vad en insats kan kosta, och hur den belastar den egna budgeten.

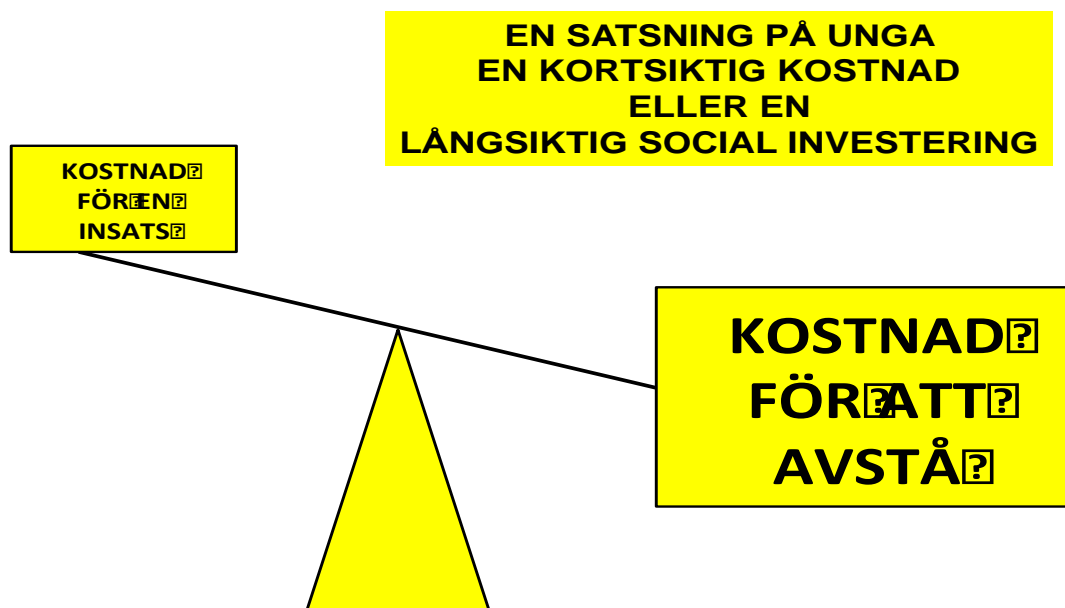
Därför vill vi ge en helhetsbild av vad det faktiskt kan kosta att inte intervensera. Då blir vi medvetna om att uteblivna sociala investeringar i form av förebyggande arbete mot mobbning också är en kostnad – om än en långsiktig sådan.

3.5 Ett kort eller långsiktigt perspektiv

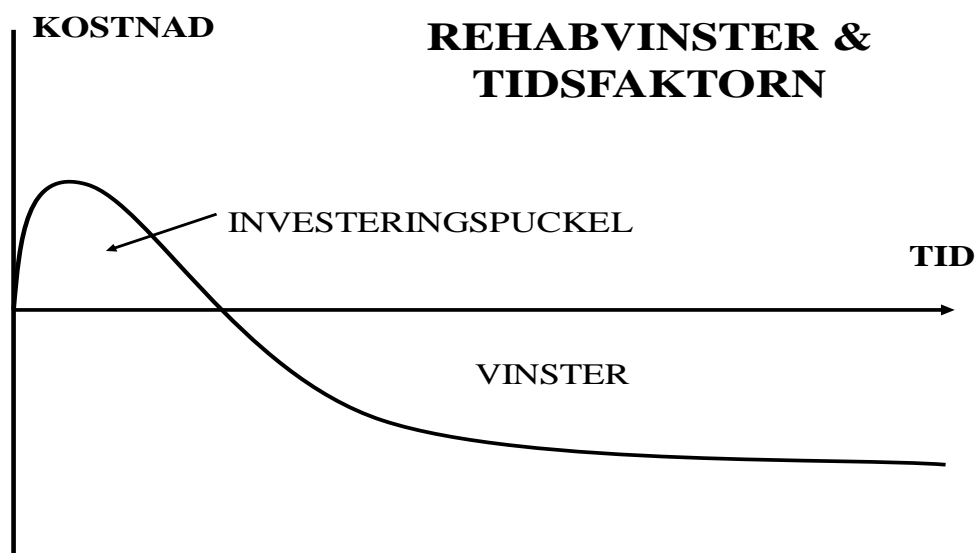
Våra offentliga budgetsystem är präglade av en kortsiktighet som leder till att allt, utom rent fysiska investeringar ska bokföras, redovisas och hanteras utifrån ett tolv månaders perspektiv. Detta blir absurt kring fenomen som har långvariga effekter och konsekvenser. Om vi gör en insats idag mot mobbning vet vi att detta leder till en säker, identifierbar kostnad och vi vet också vem som ska bära denna kostnad.

Problemet är att besparingarna som det förebyggande arbetet innebär däremot är framtida och osäkra. Dessutom är de oftast okända, i och med att det är kostnader som aldrig uppstår. Vi vet alltså inte med säkerhet hur stor effekten blir. Ett annat problem är att besparingarna antagligen gynnar någon annan än den som från början gör grundinvesteringen.

Se till mig som liten är

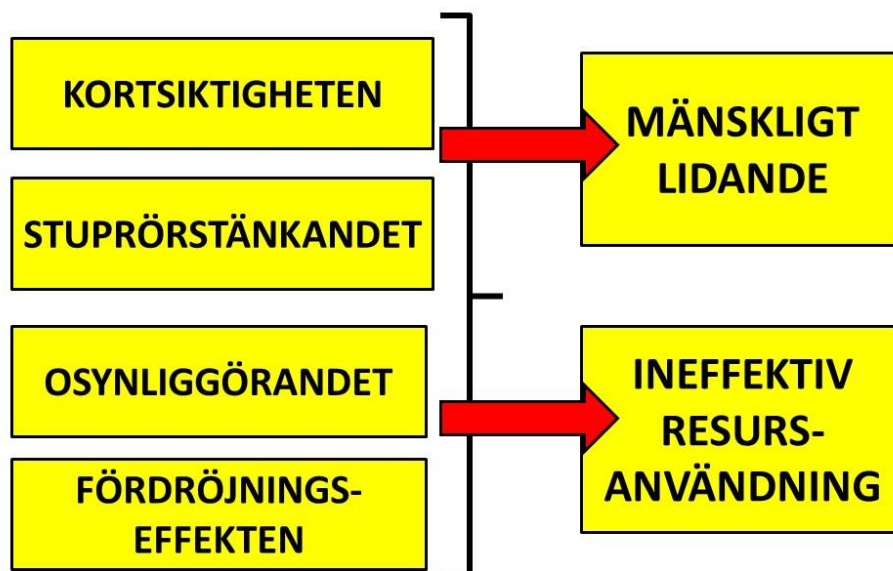
Ett socialt investeringsperspektiv kring denna fråga innebär att man tar en kortsiktig säker kostnad idag – illustrerad av investeringspuckeln i figuren nedan – för att erhålla betydligt större men något osäkra intäkter i framtiden. Detta är en naturlig konsekvens av att mobbning är ett fenomen med stundtals utpräglade långsiktiga och ofta varaktiga effekter som spänner, inte bara över flera år, utan över flera decennier. Insatsen mot mobbning sker i ungdomsåren, effekterna (främst de ekonomiska effekterna) av detta uppstår i vuxenlivet.

Se till mig som liten är

3.6 Mänskligt lidande och ineffektiv resursanvändning

Låt oss nu sammanfatta det som skulle kunna sägas vara våra perspektiv i denna studie. Mobbing är ett fenomen som i en ekonomisk analys, i allt väsentligt måste förstås utifrån ett helhetsperspektiv och med långsiktighet i fokus. Effekterna både av intervention och icke intervention är utomordentlig långvariga och drabbar flera olika samhällssektorer. Men det måste också förstås utifrån den fördröjningseffekt och de osynliggörande mekanismer som finns kring det.

Dessa fyra mekanismer leder till två konsekvenser. För det första, ett mänskligt lidande som är både omfattande och till stora delar onödigt. För det andra, en ineffektiv offentlig resursanvändning. Att inte agera mot mobbing förefaller redan inledningsvis vara en riktigt dålig affär sett ur ett samhällsperspektiv, ett påstående som vi kommer att illustrera och demonstrera längre fram.

Vår grundinställning är att för offentliga beslutsfattare bör betrakta mobbing utifrån ett helhetsperspektiv och ur ett socialt investeringsperspektiv. En dramatisk positionsförändring i förhållande till hur detta fenomen betraktas och hanteras idag.

Se till mig som liten är

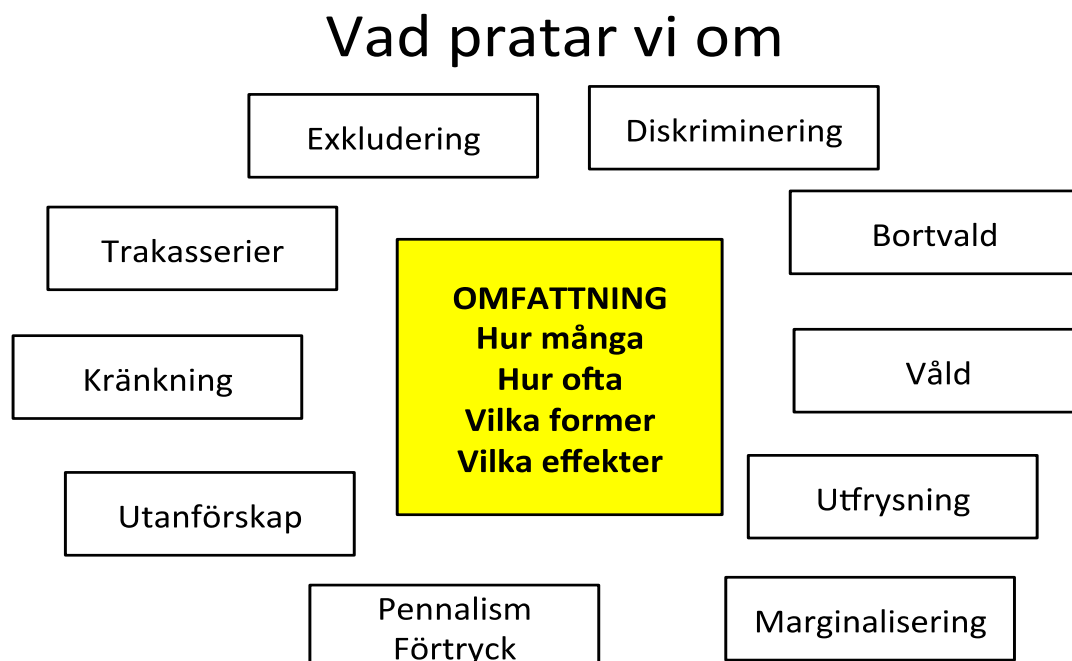
4. MOBBNING

4.1 Vad pratar vi om?

De flesta människor har en intuitiv uppfattning om vad mobbning är. Detta förhållande är både en möjlighet och en komplikation. Styrkan är att det går tämligen enkelt att tala om fenomenet. En komplikation är att den vardagliga förståelsen av begrepp kan leda tanken fel. Det förefaller också stundtals finnas ett sorts konceptuellt motsatsförhållande mellan vardagsdefinitionen av begreppet och en mer akademisk definition.

Låt oss ta ett exempel. Vid intervjuer och samtal vi haft i samband med denna studie med personer som inte till vardags jobbar med frågan, visar det sig att man kring begreppet mobbning ser framför sig i första hand det fysiska övergreppet t.ex. slag, knuffar, sönderslitna kläder eller stulna mobiltelefoner. Vid intervjuer med personer som mer regelbundet jobbar med frågan, lyfter man fram helt andra fenomen som både är mer frekventa och vad kanske är än viktigare än just det påtagliga fysiska våldet. Tystnaden, utfrysning, hatet på nätet, fnysningarna bakom ryggen.

Vid en workshop för forskare som Stiftelsen Friends anordnade kring frågan, visade sig att det fanns i stort sett lika många definitioner av begreppet som personer i lokalen. I figuren nedan har vi lyft ett antal närbesläktade begrepp som tangerar begreppet mobbning.

Många svåra frågor dyker upp med anledning av figuren. Här några exempel.

- Är mobbning alltid en avsiktlig handling eller kan den också vara oavsiktlig och/eller omedveten?
- Är mobbning alltid en aktiv handling eller kan det också ske i passiva former?

Se till mig som liten är

- Vem bestämmer vad som är mobbning – den som drabbas, mobbaren eller bestäms det utifrån en sorts kollektiv definition? Vad är t.ex. skillnaden mellan det som förr kallades kamratfostran och mobbning?
- Var går gränsen mellan vad som är mobbning och att en person ”enbart” har låg gruppdynamisk status?
- Blir det mobbning när inte alla blir ”lika mycket valda” i ett socialt sammanhang eller blir det helt enkelt ett uttryck för att vi är olika och har olika status och makt i sociala sammanhang?

Vi fördjupar oss här inte i den akademiska diskussionen kring begreppet utan utgår från den definition av begreppet som Friends använder sig av och som säger att mobbning är kränkningar som upprepas och att det finns någon form av avsikt med i bilden. Avsikten att skada den andre, I denna definition finns det några nyckelord som är centrala för vår förståelse och hanteringen av begreppet.

- kränkningen upprepas
- det behöver inte handla om fysiskt våld eller hot om våld, det kan vara betydligt subtilare
- det finns en avsikt att skada
- det är den som drabbas som avgör om en handling eller beteende är kränkande

Innan vi lämnar definitionsfrågan bör det kanske sägas att de resonemang vi för kring mobbningens ekonomiska effekter naturligtvis har släktskap med de effekter som uppstår till följd av diskriminering, kränkningar, sexuella trakasserier, våld eller social utfrysning från en gemenskap även om dessa inte utförs med samma systematik som vid mobbning.

4.2 Uttrycksformer

Mobbning kan ta sig många olika uttrycksformer. Mobbningen har många olika ansikten. Den tydligaste och kanske mest lättupptäckta formen är de **fysiska uttrycken**, som kan vara allt från ren misshandel, till slag, knuffar och förstörda kläder.

Men det kan också handla om **verbala uttrycksformer** såsom skällsord, hot, tillmälen, glåpor, öknamn och spridande av skvaller. Man kan säga att medan de fysiska uttrycken riktar sig mot offrets kropp, så riktar sig de verbala uttrycken mer mot själen och personligheten hos den som drabbas.

Detsamma, men kanske i än högre grad, kan sägas om de mer **sociala eller psykiska** uttrycksformerna. De som handlar om utfrysning, att vara bortvald, att vara den som ingen vill sitta bredvid. Att aldrig bli bjuden. Den som man gör miner åt eller psykar på olika vis. Dessa uttrycksformer slår hårt mot den drabbades psyke och självbild och gnager på självkänsla och självförtroende.

Den bild vi har fått i arbetet med studien är – kanske lite paradoxalt – att just de senare formerna av mobbning både är subtilare och därmed svårare att både hantera och bemöta än de förra. Samtidigt som de drabbar hårdare än de fysiska uttrycksformerna.

Se till mig som liten är

MOBBNINGENS UTRYCKSFORMER

FYSISKT

Slag
Förstörda
kläder
Misshandel
Rån
Doppad i toa
Filmad i
duschen

VERBALT

Glåpord
Hot
Skvaller

PSYKISK

Utfrysning
Bortvald
Ej bjuden
Miner
Psykning

KOLLEKTIVT - INDIVIDUELLT

Detta kan ske både i individuella former som kollektiva former. Ett skällsord från någon i korridoren till kollektivt skvaller på sociala medier eller skanderande gäng på skolgården. Gruppmobbningen, inte minst i verbal form, kan för den utsatte vara oerhört drabbande. En del av denna mobbning sker i dag via sociala medier, Instagram, Facebook etc. och då stundtals i anonym form, vilket gör att det inte finns någon definierad avsändare som kan ställas till svars.

4.3 Aktörerna och arenan

Då man tänker kring mobbning kan man tämligen omgående identifiera två typer av aktörer – drabbad och mobbare. Och naturligtvis går medkänslan nästan alltid spontant i offrets riktning. Då det gäller mobbningens effekter kan det dock vara värt att notera ett par saker. Den första är att även förövarna drabbas. Det finns forskning som pekar på att barn- och ungdomstidens mobbare i vuxenlivet får mer problem av t.ex. psykisk natur och missbruk än genomsnittet⁶. Den andra och kanske ännu viktigare saken är att en hel del är både mobbare och drabbad. Ena dagen är man drabbad, för att nästa dag växla till mobbare. Kanske i ett annat socialt sammanhang eller i en annan miljö.

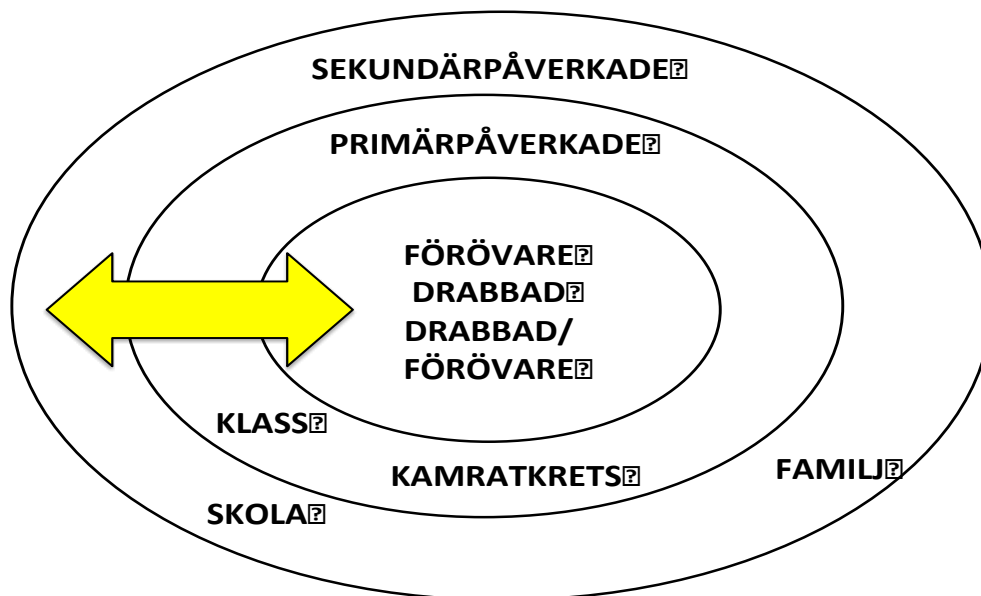
Men runt förövarna och de drabbade finns nästan alltid ett knippe andra påverkade personer. Under skoltiden främst klassen och kamratgänget. Det kanske inte är så lätt att koncentrera sig på skolarbetet, i en miljö med en omfattande mobbning, om en stor del av vardagen går åt till att oroa sig för att man själv kan komma att bli drabbad nästa gång.

⁶ Durand et al., (2013) *Bullying and Substance Use in Children and Adolescents*. J Addict Res Ther 2013, 4:4 & Lereya, et al. (2015) *Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries*. The Lancet Volume 2, No. 6, p524–531, June 2015

Se till mig som liten är

Utanför denna primära grupp av drabbade har vi ytterligare en krets av påverkade. Först har vi familjen som på ett eller annat sätt drabbas. Det finns rikligt med berättelser där man som förälder till den drabbade går ner i arbetstid, blir sjukskriven, byter jobb eller byter skola. Alla de nämnda åtgärderna leder till mer eller mindre betydande ekonomiska konsekvenser vid sidan av det rent mänskliga lidandet.

Arena och aktörer

På samma vis kan hela skolor påverkas. Skolor med hög andel mobbning och låg trygghet riskerar att få svaga skolresultat. Ett dåligt rykte kan leda till en minskad elevtillströmning.⁷ Även här uppstår ekonomiska konsekvenser. I detta fall för den som har ansvaret för att skolans budget hålls. Men naturligtvis är även här otryggheten och osäkerheten samt rädslan bland de drabbade eleverna det riktigt stora problemet.

Vi kommer i denna studie att primärt fokusera på de direkta effekterna av mobbning för offret. Det gäller effekterna under skoltiden, men i än högre grad i vuxenlivet. Vi kommer också att beröra vilka effekter som kan uppstå för mobbaren och för offrets familj.

4.4 Vi ger röst åt Oskar

Vi har nu mer principiellt beskrivit mobbningen och dess uttrycksformer. Låt oss därför bli mer konkreta kring begreppet mobbning och dess effekter. Det här är "Oskars" berättelse.

Jag heter Oskar och är idag 20 år. Detta är min berättelse:

"När jag var 11 år så började bråken i skolan. Jag blev mobbad för min hårfärg. Bråken eskalerade när jag var 12 år och övergick först i slagsmål därefter till mobbning. Vi var två som blev utsatta. Min kompis struntade helt i de som mobbade. Jag tog illa vid mig och blev själv aggressiv.

⁷ Pålsson, Slaget om skolpengen, Göteborgs Universitet, 2014

Se till mig som liten är

Slagsmål var vanligt, men ingen vuxen på skolan tog tag i saken eller brydde sig. Föräldrarna kunde se att jag hade fått stryk på skolan och gjorde en polisanmälan som inte ledde till något. Jag fick en motanmälan på mig.

I årskurs 8 bytte jag skola. De första 2-3 månaderna var lugna. Därefter började mina klasskamrater utsätta mig för olika saker. Glåpord, knuffar, slag. På grund av mobbningen så stannade jag hemma från skolan. Depressionen blev djupare och jag hade många tankar på att ta mitt liv. Därför fick jag inte så bra betyg heller.

Jag kom, trots detta, in på ett gymnasieprogram. Jag hade hög frånvaro på gymnasiet till följd av den depression jag drabbats av. Det gick så långt att jag hade problem att gå in genom skoldörren. Det kändes som mycket runt om kändes jobbigt, vilket gjorde att jag stannade hemma.

Jag gjorde en uppsatssuppgift om min tidigare skolgång, den handlade om mobbning. När läraren hade läst uppgiften sökte hon upp mig och ville prata med mig. Det hade aldrig hänt förr att någon lärare hade brytt sig om mig på det sättet tidigare.

Jag fick nu kontakt med BUP, samt skolans kurator. Jag medicinerade mot depression, sömnsvårigheter och ångest. Doserna var extremt höga. Jag mådde så dåligt i högstadiet och gymnasiet att jag dagligen funderade på att avsluta mitt liv. Idag använder jag endast sömntabletter. Jag har blivit rekommenderad av min läkare att använda antidepressiva mediciner men jag har själv beslutat att jag inte vill använda dem. Jag har fortfarande dåliga dagar, men kan hantera dem på ett annat sätt.

Stödet jag har fått från skolan har varit kuratorskontakt under hela gymnasietiden, och upprepade besök på BUP. På resurscentrum var det en speciell lärare som var engagerad i mig. Därefter blev det Ungdomsmottagningen och Vuxenpsykiatri. Min status är idag att jag är arbetslös, jag är inskriven på arbetsmarknadsförvaltningen och ungdomsmottagningen för att få stöd.”

Vi vet inte utifrån denna berättelse vad som lett till vad. Vi vet inget om orsakerna och ganska lite om de yttre sammanhangen. Men vi kan känna smärtan i berättelsen från Oskar, som under en stor del av sin skoltid upplevde att ingen vuxen såg och agerade. Vi kan förstå att det skulle kunnat vara annorlunda. Men vi kan också förstå skillnaden, den stora skillnaden då någon i vuxenvärlden för första gången såg och agerade.

Vi vet emellertid en del om Oskars liv idag. Vi vet att han inte fullgjorde gymnasiet. Vi vet att han är arbetslös just nu, med små möjligheter att den närmaste tiden (åren?) ta sig in på arbetsmarknaden. Vi vet att han får stora insatser från samhällets sida, arbetsförmedling, socialtjänst samt primärvård och psykiatri. Vi vet att han kämpar hårt för att återerövra hoppet om en framtid. Och det här kostar pengar. Lågt räknat är prislappen för Oskar just nu uppe någonstans i intervallet 1-2 Mkr – vi återkommer till detaljer i dessa beräkningar längre fram. Han är 20 år gammal. Vi skulle ha kunnat använda de här pengarna på ett bättre sätt.

Se till mig som liten är

5. MOBBNING – SKOLA – VUXENLIV

5.1 En komplex orsakskedja

Denna studie har sitt fokus på de ekonomiska konsekvenserna av mobbning. Det förefaller tämligen sannolikt att man kan göra en koppling mellan mobbning och skolresultat. Både direkt och indirekt. Och det finns en tydlig och väl dokumenterad kunskap om kopplingen mellan skolmisslyckanden och misslyckanden senare i livet, inte minst på arbetsmarknaden och vad gäller psykisk ohälsa och missbruk. Låt oss därför lite mer detaljerat undersöka dessa olika steg.

5.1.1 Skolmisslyckanden

Skolan har en central roll i samhället. De flesta unga tillbringar 15 av sina första 20 år i någon form av skola (förskola 3 år, grundskola 9 år, gymnasieskola 3 år = 15 år). Samhället investerar betydande resurser i detta. 15 års kostnader för förskola och skolpeng kostar i de flesta kommuner en bra bit över en miljon kronor. Skolan är också den plats där vi – i de allra flesta fall – investerar mest resurser i våra medborgare. Investeringar i det vi ekonomer kallar humankapital. Det finns idag en sorts underförstådd förväntan i samhället om att alla unga ska genomgå gymnasieskolan med godkända betyg. Dessa gymnasiebetyg utgör en sorts inträdesbiljett på arbetsmarknaden.

Verkligheten ser dock lite annorlunda ut. Med vissa intervall genomför Sveriges Kommuner och landsting (SKL) så kallade öppna jämförelser kring skolresultat. Vid genomgången 2015 fann man att tre av tio unga misslyckas med att fullgöra sin gymnasieutbildning på tre eller fyra år⁸.

Man fann också att två år efter avslutad gymnasieutbildning var det knappt 30 % som vare sig arbetade eller studerade. SKL har också låtit göra en totalundersökning av en hel årskull unga födda 1981 där man gått vidare med denna fråga. I denna studie fann man att 95 % av alla unga i årskullen påbörjar gymnasiestudier. Och i likhet med de öppna jämförelserna fann man att 27 % saknade slutbetyg vid 20 års ålder. Men vad som var än mer anmärkningsvärt var att 13 % av dem varken arbetar eller studerar vid 24 års ålder⁹. Likartade slutsatser dras också i den statliga utredningen ”Unga som varken arbetar eller studerar”¹⁰. Man skulle kunna säga att dagens skolmisslyckanden är en sorts måttstock på framtidens utanförskap på arbetsmarknaden och därmed delvis också ett utanförskap i samhället i stort.

Orsakerna bakom detta misslyckande i skolan kan vara många. Det kan handla om allt från brist på stödjande hemmiljöer, via språkproblem, till någon form av kognitiv funktionsnedsättning eller en neuropsykiatrisk problematik. Här intresserar vi oss särskilt för unga som utsätts för mobbning. Konsekvenserna blir alltför ofta att man först misslyckas i grundskolan och därefter i gymnasieskolan. Vilket i sin tur leder till betydande effekter i framtiden, både på arbetsmarknaden och vad avser framtida hälsa och livskvalitet. Så här säger socialstyrelsen i sin sociala rapport 2010.

⁸ SKL öppna jämförelser 2015

⁹ SKL, födda 1981; 95-27-13, 2009

¹⁰ SOU 2013:74

Se till mig som liten är

”Även efter justeringar för andra bakgrundsfaktorer än socioekonomisk bakgrund kvarstår de kraftigt förhöjda riskerna för psykosociala problem bland unga vuxna med låga grundskolebetyg. Barn med låga betyg från årskurs 9 har närmast extrema överrisker för en del utfall. Allvarlig kriminalitet bland kvinnor och män är exempelvis 15 respektive 11 gånger så vanligt bland dem med låga betyg jämfört med dem med medelbetyg eller höga betyg när analysen justeras för bara födelseår. När man även tar hänsyn till övriga bakgrundsfaktorer sjunker överriskerna något, men de är fortfarande tio respektive åttafaldiga.”¹¹

5.1.2 Skolmisslyckanden och arbetsmarknadsmisslyckanden

Hur ser då kopplingen ut mellan skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden? Här finns det vissa saker man vet mer än andra. Man vet i en allmän kvalitativ mening att det finns en stark koppling mellan svaga skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden. Men hur ser denna koppling mer exakt ut?

SCB säger i sina välfärdsundersökningar att av alla som börjar gymnasiet är det cirka 20-25 % som avbryter skolan av olika skäl. Bland avhopparna står 20 % utanför arbetsmarknaden och bland de som fullföljer gymnasiet är det 5 %. Risken för utanförskap är med detta mått med andra ord fyra gånger högre hos avhopparna.

I en TCO-rapport¹² där man studerar ungas utanförskap på arbetsmarknaden säger man tydligt att det finns en stark överrepresentation av skolmisslyckanden bland unga långtidsarbetslösa, de som uppbär försörjningsstöd och aktivitetsersättning. Noga räknat säger man att bland unga i åldern 20-24 år som uppbär ekonomiskt bistånd har 70 % ett skolmisslyckande bakom sig. Gruppen som är ekonomiskt inaktiv eller står utanför arbetsmarknaden är bland de som inte fullgjort gymnasiet 4-5 gånger större än de som fullgjort gymnasiet. 53 % av de som inte fullgjort gymnasiet är vid 24 års ålder ekonomiskt inaktiva (d v s är inte i arbete).

I en annan studie från TCO¹³ anges att de som endast har grundskola eller avbryter gymnasiestudierna föreligger en dramatisk överrepresentation kring socialbidrag och med arbetslöshet med 60 % samt en underrepresentation på arbetsmarknaden med 25 %. Man säger också att de som inte snabbt efter ungdomstiden får arbetslivserfarenhet riskerar lägre framtida inkomst och får svårare att få heltidsanställning och/eller tillsvidare anställning.

Socialstyrelsen anger i en annan rapport¹⁴ att avhopparna från gymnasiet har mellan 4 och 5 gånger större sannolikhet än de som fullgör gymnasiet, att vare sig komma in på arbetsmarknaden eller fortsätta sina studier. För de som inte alls börjar gymnasiet är sannolikheten för ett sådant utanförskap mellan 7 och 8 gånger högre än för gruppen som fullgör gymnasiestudierna. Man säger också att bland de som fullgör gymnasiestudierna är det endast en liten del (5-10 %) som efter fyra år vare sig studerar eller arbetar. Man säger också att utbildningskarriären avgörs redan i grundskolan. Låga betyg efter grundskolan ger dramatiskt ökad risk för självmord, narkotikamissbruk, brottslighet, beroende av ekonomiskt bistånd och tidigt föräldraskap.

¹¹ Socialstyrelsen, Social Rapport, 2010, kap 7, sid 239,

¹² TCO, Vägar till arbete, 2009

¹³ TCO-rapport nr 2 2011

¹⁴ Socialstyrelsen, Social rapport 2010

Se till mig som liten är

IFAU säger också något om trenden för unga som inte fullgör gymnasieskolan. Bland de som var födda 1970 och inte hade gymnasiekompetens hade 70 % jobb vid 21 års ålder. 7 år senare hade denna siffra sjunkit till 30 %, vilket säger något om utvecklingen av de formella kompetenskraven på arbetsmarknaden. Utestängningsmekanismerna för de som misslyckas i skolan förefaller ha förstärkts högst betydligt.

I de olika studierna är mönstret likartat även om detaljerna skiljer sig åt. Det förefaller dock rimligt tryggt att påstå följande.

- Det finns en klar och entydig koppling mellan misslyckanden både i grundskolan och gymnasieskolan och misslyckanden på arbetsmarknaden.
- Om man ska kvantifiera så förefaller sannolikheten för utanförskap vara minst 4 gånger större bland de som misslyckas i skolan än de som lyckas. Annorlunda uttryckt om 5 % av de som lyckas i skolan står utanför arbetsmarknaden så är motsvarande siffra för de som misslyckas i skolan 20 %.
- Detta mönster verkar accelerera och förstärkas över tid vilket kan förklaras utifrån arbetsmarknadens allt strängare krav på formell kompetens.
- Vid sidan av utanförskapet på arbetsmarknaden uppstår för de som misslyckas i skolan en mängd andra följdproblem för denna grupp som leder till ökad välfärdskonsumtion och ökade samhällskostnader.

5.1.3 Kausalitetsproblemet

Vi vill alltså i det kommande undersöka kopplingen mellan mobbningen och olika samhällskostnader. Vissa saker vet vi tämligen säkert. Om en vuxen person inte kommer in på arbetsmarknaden utan måste försörjas i större eller mindre omfattning under hela sitt vuxna liv, så kan vi utan större problem ta reda på vad det kostar. På samma sätt så vet vi ganska säkert vad kostnaderna blir om en sådan person utvecklar missbruk eller olika former av psykisk ohälsa. Men det finns några saker som är mera osäkra. Det handlar framför allt om sambanden mellan mobbning och psykisk ohälsa i vuxenlivet, sambandet mellan mobbning och skolmisslyckanden samt sambanden mellan skolmisslyckanden och lägre produktivitet på arbetsmarknaden. För att hantera det väljer vi att redovisa varje potentiellt samband var för sig och resonera kring sannolikheterna för att dessa följer på varandra och leder till mer långsiktiga konsekvenser.

Det finns ett antal studier som undersöker sambandet mellan mobbning och negativa psykiska effekter i vuxenlivet. Dessvärre saknas det tillräckligt med långvariga longitudinella studier på individnivå för att med säkert fastslå vilka omständigheter som leder till förhöjd risk av olika former av psykisk ohälsa som vuxen, samt under hur lång tid dessa påverkar. På senare tid har dock allt fler studier kunnat redovisa samband mellan mobbning och psykiska besvär, i vissa fall jämförbart eller värre än för barn som utsätts för vanvård i hemmet:

” Our results consistently showed an increased risk of young adult mental health problems such as anxiety, depression, and self-harm or suicidality in children who were bullied by peers whether or not they had a history of maltreatment by adults. Maltreatment by itself did not increase the risk of any mental health problem according to the ALSPAC cohort and increased the risk of depression according to the GSMS cohort. When being bullied was directly compared with maltreatment in childhood, being bullied by peers had more adverse effects on early or young adult overall mental health. Maltreatment mainly had adverse effects on mental health problems when the children had also been bullied.” (William E. Copeland, Dieter Wolke, Adrian Angold, E. Jane

Se till mig som liten är

Costello. 2015. *Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries*. The Lancet Psychiatry. Volume 2, No. 6, p524–531)

Samma forskargrupp har i en tidigare artikel visar på sambandet mellan mobbning och psykiatriska besvär i vuxenlivet och fann då att risken var som störst för dem som var inblandade i mobbning hade som utsatt och som den som utsatte andra.

“victims [of bullying] continued to have higher prevalence of agoraphobia, generalized anxiety and panic disorders and that bullies/victim were at increased risk of young adult depression, panic disorder... The effects of being bullied are direct, pleiotropic and long-lasting, with the worst effects for those who are both victims and bullies”(William E. Copeland, Dieter Wolke, Adrian Angold, E. Jane Costello. 2013. Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. JAMA Psychiatry. 2013;70(4):419-426)

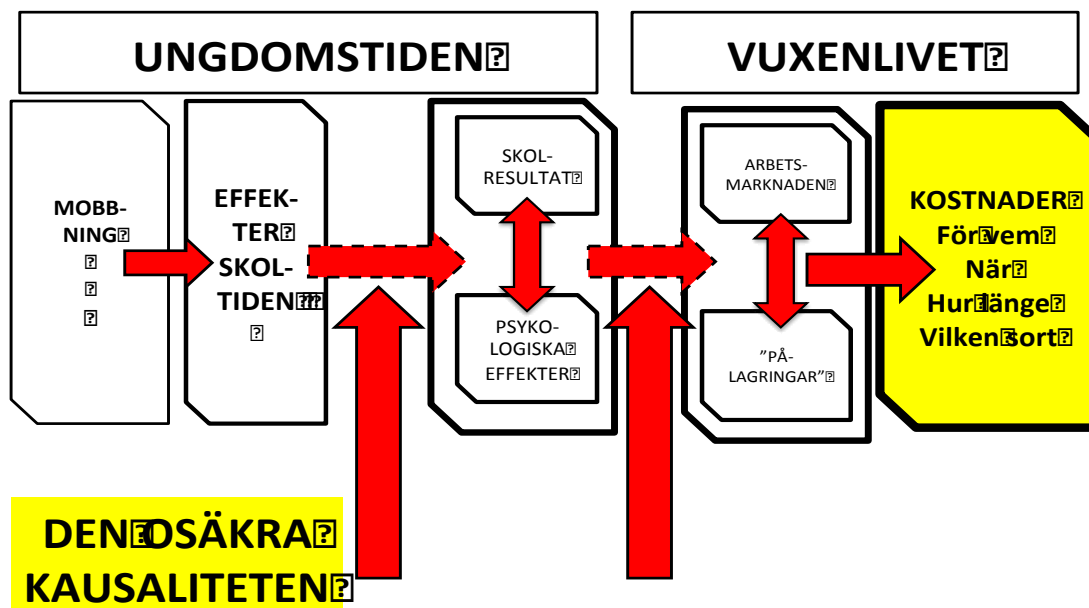
I denna studie pekar man alltså på att unga som utsätts för mobbning i vuxenlivet får ökad risk för psykisk ohälsa (depression, ångest, rädsla för att vistas bland andra människor/torgskräck). En av de studier med som visat på mobbningens effekter under längst tid upp i vuxenlivet är Arsenault m.fl. och i den studien visar de att effekterna av mobbning följer den utsatte ändå upp i 50-års åldern:

“Participants who were bullied in childhood had increased levels of psychological distress at ages 23 and 50. Victims of frequent bullying had higher rates of depression (odds ratio=1.95, 95%CI=1.27–2.99), anxiety disorders (odds ratio=1.65, 95%CI=1.25–2.18), and suicidality (odds ratio=2.21, 95% CI=1.47–3.31) than their nonvictimized peers. The effects were similar to those of being placed in public or substitute care and an index of multiple childhood adversities, and the effects remained significant after controlling for known correlates of bullying victimization. Childhood bullying victimization was associated with a lack of social relationships, economic hardship, and poor perceived quality of life at age 50.” (Louise Arseneault, Barbara Maughan, Ryu Takizawa 2014. Adult Health Outcomes of Childhood Bullying Victimization: Evidence From a Five-Decade Longitudinal British Birth Cohort. American Journal of Psychiatry. 2014; 171:777–784)

Även här ser vi att effekterna av mobbning i vuxenlivet kan vara likvärdiga eller värre än att växa upp med bristande social omsorg, ekonomisk utsatthet eller låg livskvalitet. Och vi ser att det handlar om signifikant förhöjda nivåer av depression, ångest och självmordsbenägenhet.

Se till mig som liten är

DEN OSÄKRA KAUSALITETEN

Den andra frågan är mer problematisk och den handlar om hur mycket man vet i kvantitativa termer om kopplingen mellan mobbning och skolmisslyckanden. Det finns underlag för att med största sannolikhet fastslå att sambanden finns, men exakt hur dom ser ut mera tveksamt. Både barn som utsätts för mobbning och de som mobbar presterar överlag sämre i skolan och har högre skolfrånvaro än elever som inte utsätts för mobbning. Utsatta barn upplever även skolklimatet som sämre.

*A student with a 10% higher achievement score had 20% lower odds of being a victim... Whether the low academic achievement among victims and bully-victims preceded or was a consequence of victimization from bullying cannot be determined (Gwen M. Glew, Ming-Yu Fan, Wayne Katon, Frederick P. Rivara, Mary A. Kernic, *Bullying, Psychosocial Adjustment and Academic Performance in Elementary School*. Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine Journal. 2005;159:1026-1031)*

Arbetsförmedlingen och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor rapport "10 orsaker till avhopp" visar att mobbning är den största anledningen till att elever hoppar av gymnasiet, vartannat avhopp beror på mobbning. Trots den senare rapporten saknas tillräckligt med studier i svensk skolkontext för att helt fastslå sambandet över hela skoltiden mellan mobbning och ens betyg/prestationer i skolan.

Därför kommer vi i den kommande ekonomiska analysen hantera denna osäkerhet bl.a. genom att tydligt, transparent och öppet redovisa de antaganden kalkylerna bygger på så att läsaren själv kan bilda sig en uppfattning om antagandenas rimlighet och därmed kalkylernas trovärdighet

Om vi lyckas identifiera svaret på en del av dessa frågor kan vi med viss säkerhet säga något om effekterna och kostnaderna på individnivå. Men för att också kunna säga något om detta på samhällsnivå behöver vi ha en bild av problemets omfattning. Är mobbning ett stort eller litet problem.

Se till mig som liten är

5.2 Ett stort eller litet problem?

Av en mängd skäl är det svårt att avgöra hur omfattande mobbning är och än svårare att identifiera och kvantifiera den mobbning som är så långvarig eller omfattande att den leder till allvarliga och eller bestående effekter dels under ungdomsåren, men främst under vuxenlivet för de berörda.

60 000 är en siffra som Stiftelsen Friends använder som måttet på hur många elever som varje år utsätts för mobbning i våra skolor. Är det mycket eller lite? Det är knappt 5% av antalet elever utslaget över samtliga åldrar ($60.000/1.300.000 = 0,046$). I Skolverkets Attityder till skolan 2015 redovisas att 9% i åk 4-6, 3% i åk 7-9 och 2% på gymnasiet kände sig mobbade av andra elever vid mättillfället (alltså inte under senaste under senaste året vilket vi använder här, så troligen rör det sig om betydligt fler än 60 000 varje år). Vid internationella jämförelser visar det sig att vi i Sverige har bland den lägsta andelen utsatta barn. Men samtidigt innebär 60.000 elever mer än en elev per klass ($60.000/1.300.000 \cdot 30 = 1,38$) drabbas av mobbning varje år. Då ska vi dessutom komma ihåg att mobbning inte bara drabbar den utsatte eleven utan även de som står bredvid och, och där finns stöd i ovan nämnda studier, även de som utsätter andra för mobbning löper ökad risk för att drabbas av psykiska besvär i vuxenlivet.

I Skolverkets *Utvärdering av metoder mot mobbning* och senare fördjupningen i *Kränkningar i skolan* redovisades att cirka 1,5% i åk 3-9 elever är utsatta för långvarig mobbning under minst ett år vilket då skulle motsvara 13 000 barn (Skolverket 2011. *Utvärdering av metoder mot mobbning & "Långvarig utsatthet drabbat hårt"* i Skolverket. 2013. *Kränkningar i skolan. Analyser av problem och lösningar*).

I en studie genomförd av temagruppen "Unga i arbetslivet" kallad "10 orsaker till avhopp" säger man att av 379 intervjuade gymnasieavhoppare anger mer än hälften mobbning som den främsta orsaken till avhopp, 46% anger att det handlar om mobbning från jämnåriga eller personal och ytterligare 8% mobbning från lärarnas sida. Denna grupp är den som i många studier kallat NEET'S (Neither Education Employment or Training) och som beroende på mättdpunkt har angetts till 110.000 unga (i åldern 16-25 år) eller fler

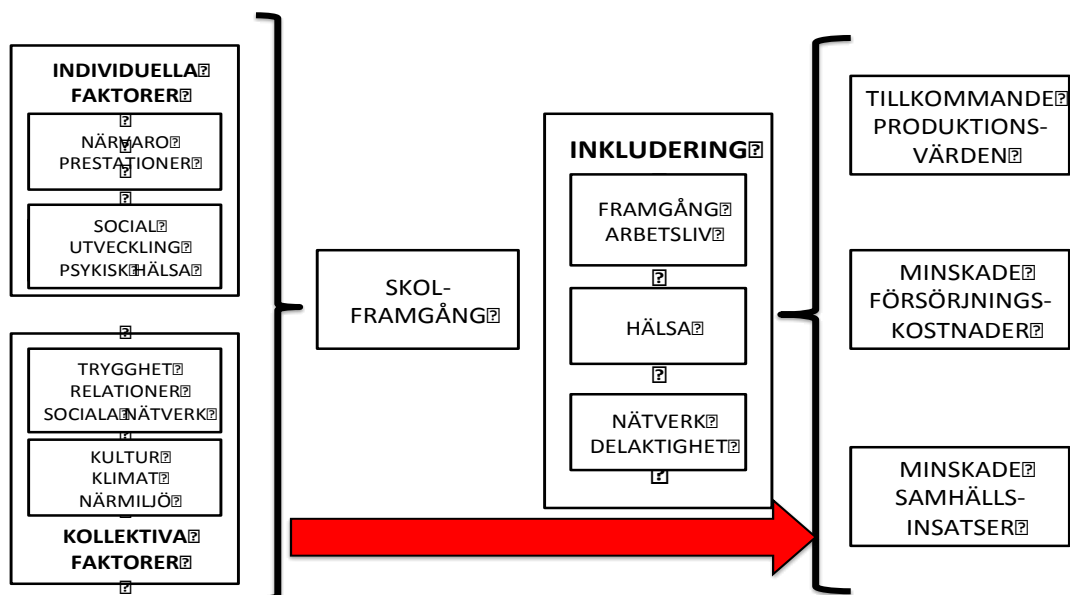
Vi kommer här i de kommande kalkylerna utgå från Friends siffra om 60.000 elever som årligen utsätts för mobbning. Av dessa kommer vi – utifrån strikta försiktighets-skäl - ta tio procent eller 6 000 elever och ha denna siffra som utgångspunkt för hur många av dessa elever som drabbas av så allvarlig eller långvarig mobbning att det ger mer eller mindre bestående effekter i vuxenlivet. Detta är en låg skattning baserat på sannolikheter och förhöjda risker av olika negativa effekter, både psykiska och skol- och arbetsmarknadsrelaterade, som redovisats i olika rapporter och som bl.a. hänvisas till i denna rapport, Dessa 6.000 behöver däremot inte utgöra den grupp som utsätts för mobbning under längst period utan i vissa fall kan konsekvenserna av mobbningen bli livslånga även om övergreppen och utsattheten endast pågick under en kortare tid, även om såklart risken för att få långvariga konsekvenser av mobbning sannolikt ökar desto längre period som mobbningen pågått.

5.3 Effekter i stort

Mobbning förefaller skapa ett antal olika effekter för unga under skoltiden. På individuell nivå handlar det om att det påverkar närvaron och skolprestationerna. Men även hälsa och det psykiska måendet påverkas. Samtidigt uppstår det kollektiva effekter. En del av dessa handlar om trygghet och relationer för enskilda elever men framförallt för kollektivet av elever. Vid sidan av detta kan både klimat och organisationskulturen i skolan påverkas. Allt detta kan leda till olika former av effekter som påverkar möjligheterna att lyckas under in skoltid.

Se till mig som liten är

Skolframgång och samhällsekonomi

Skolframgång är kanske den mest tydliga friskfaktorn i ungas liv och kanske den säkraste prediktorn för att senare i livet ta sig in på arbetsmarknaden liksom för att ha en god hälsa. Vi pratar om att lyckas i arbetslivet, ha en god hälsa, vara delaktig i samhället och ingå i olika sociala sammanhang.

När detta inte lyckas uppstår samhällskostnader i form av förlorade produktionsvärden, ökade kostnader för försörjning av de som inte klarar av eller får arbeta och olika former av insatser, åtgärder eller behandlingar för att ge stöd till de som har sviktande hälsa.

Det mönster vi ser är att mobbningen inträffar under skoltiden och under ungdomsåren. Det är kanske då som smärtan och sårbarheten är som störst. Men de ekonomiska konsekvenserna är trots detta tämligen måttliga eller begränsade under denna period. De stora ekonomiska konsekvenserna uppstår under vuxenlivet just på det sätt som visas i bilden ovan.

Vi kommer nu i de följande kapitlen först beskriva vissa effekter och några kostnader under ungdomsåren. Därefter kommer vi att gå vidare med att på individnivå beskriva effekterna under vuxenlivet. Först med ett antal översiktliga kalkyler och därefter några tydliga och frammejlade scenarior. Avslutningsvis kommer vi att tentativt summera upp en del av dessa analyser först på skolnivå och därefter på samhällsnivå. Slutligen kommer vi att ställa effekter och kostnader i relation till kostnaderna för preventiva insatser.

Se till mig som liten är

6. EFFEKTER UNDER SKOLTIDEN

6.1 Effektpanoramats i stort under skoltiden

Den mobbning som sker under skoltiden leder till en mängd olika effekter. En del av dem drabbar den enskilde personen medan andra påverkar hela skolsituationen.

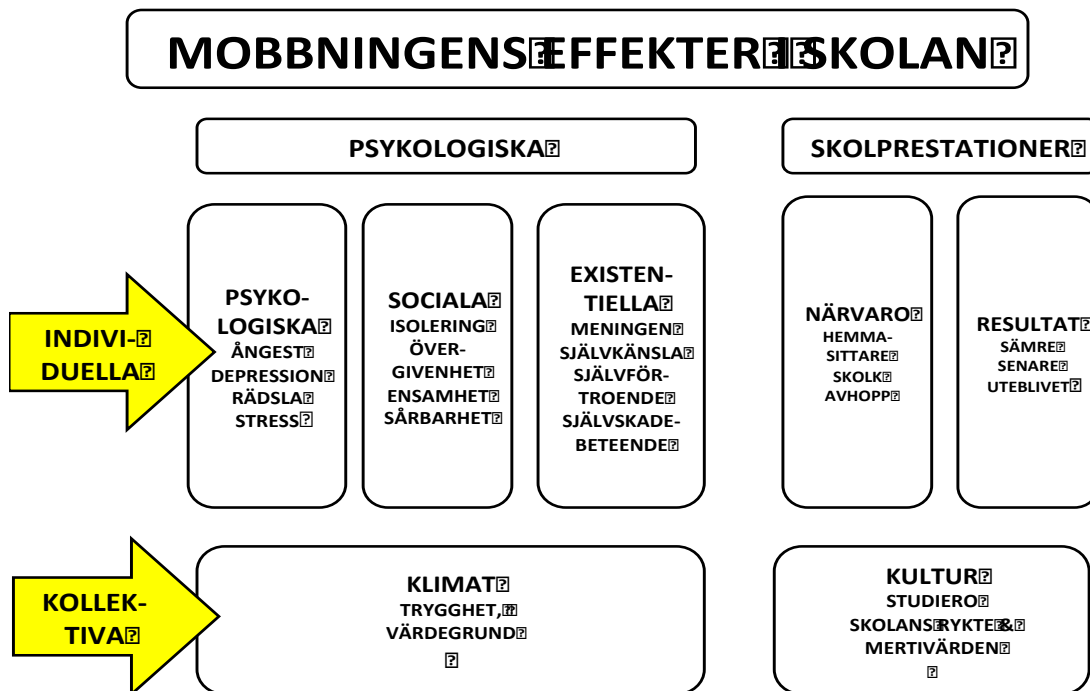
För den enskilde uppstår ofta ett brett knippe av effekter¹⁵. På det rent personliga eller psykologiska planet handlar det primärt kanske om den psykiska hälsan i form av depressioner, ångest, rädsla, stress eller allmän oro. Socialt leder det ofta till övergivenhet, sårbarhet och isolering. Man vet också att ensamheten i sig är en riskfaktor både för att bli utsatt för mobbning men också kring effekterna av mobbning. Har man vänner och ett nätverk mildras effekterna.

Men detta utlöser också rent existentiella effekter som har att göra med självkänsla och självförtroende, liksom ett ifrågasättande av den egna identiteten. Inte sällan utlöser detta självskadebeteende eller ätstörningar. Och i värsta fall tankar på eller genomförda självmord.

Detta påverkar naturligtvis skolarbetet. Närvaron i skolan kan sjunka, den ogiltiga frånvaron förklaras kanske med en ”sjukdom” som i själva verket döljer rädslan. Men även skol-, hemmasittare och inte minst (särskilt under gymnasietiden) skolavhopp. Detta i sin tur - särskilt i kombination med alla de psykologiska konsekvenserna - påverkar det skolresultat man får. Ibland sämre, ibland senare (man får gå om eller komplettera) och ibland uteblir de helt till följd av avhopp.

¹⁵ Ex. William E. Copeland, PhD; Dieter Wolke, PhD; Adrian Angold, MRCPsych; E. Jane Costello, PhD (2013) *Adult Psychiatric Outcomes of Bullying and Being Bullied by Peers in Childhood and Adolescence*. JAMA Psychiatry. 2013;70(4):419-426. Ryu Takizawa, M.D., Ph.D., Barbara Maughan, Ph.D., and Louise Arseneault, Ph.D. (2014) *Adult Health Outcomes of Childhood Bullying Victimization: Evidence From a Five-Decade Longitudinal British Birth Cohort*. The American Journal of Psychiatry. Volume 171 Issue 7, July 2014, pp. 777-784. Riittakerttu Kaltiala-Heino and Sari Fröjd (2011) *Correlation between bullying and clinical depression in adolescent patients*. *Adolescent Health Medicin and Therapeutics*. 2011; 2: 37-44. Kowalski RM¹, Limber SP.(2013) Psychological, Physical, and Academic Correlates of Cyberbullying and Traditional Bullying - Journal of Adolescent Health. 2013 Jul;53(1 Suppl):S13-20. Brunstein Klomek A, Sourander A, Gould M. (2010) The Association of Suicide and Bullying in Childhood to Young Adulthood A Review of Cross-Sectional and Longitudinal Research Findings. The Canadian Journal of Psychiatry 2010 May;55(5):282-8. Björn Johansson & Erik Flygare, 2013, *Långvarig utsatthet drabbar hårt i Skolverkets* (2013) *Kränkningar i skolan - analyser av problem och lösningar*. National Center for Injury Prevention and Control (2014) *The Relationship Between Bullying and Suicide What We Know and What it Means for*.

Se till mig som liten är

På ett mer kollektivt plan påverkar utbredd mobbning naturligtvis klimatet i skolan i form av reducerad trygghet och en osäkerhet om den värdegrund och de spelregler som råder. I en miljö där flera mobbas kommer det att vara många elever som ställer sig frågan; När är det min tur? Vilket naturligtvis påverkar tryggheten i skolarbetet och därmed indirekt skolresultaten. Men det påverkar naturligtvis också dessa elevers värdegrund och därmed beteende. Det kan också leda till att man av ren självbevaringsdrift ansluter sig till de aktiva eller passiva mobbarna. På sikt kan detta påverka och förändra den organisationskultur som finns på skolan, vilket naturligtvis påverkar studieresultat och meritvärdering. Faktorer som på sikt påverkar rekryteringen av nya elever och därmed också direkt skolans ekonomi.

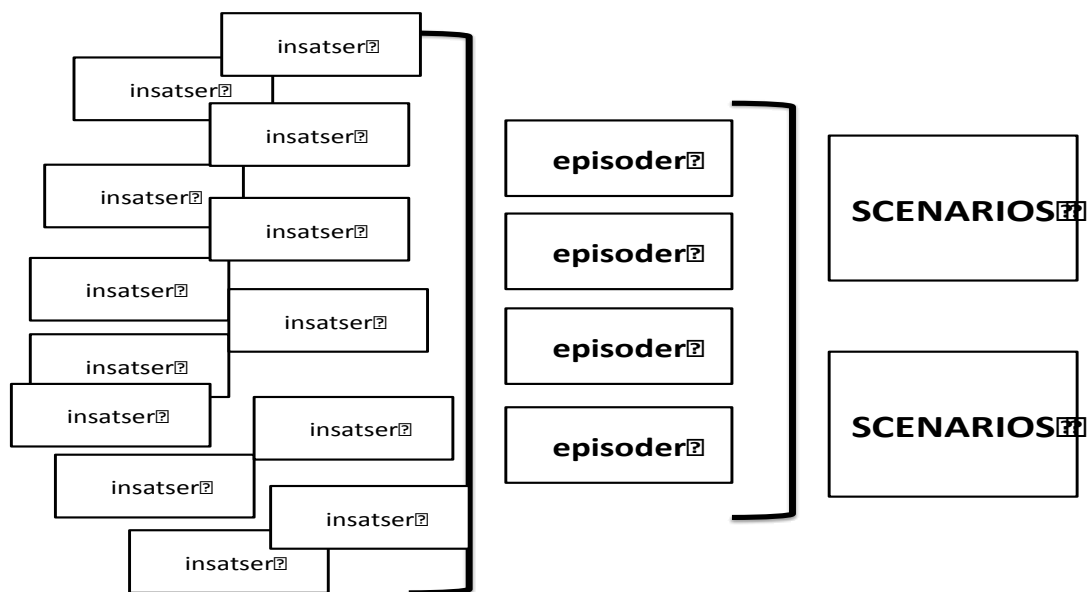
6.2 Effekter på tre olika nivåer

Då man ska studera de ekonomiska effekterna av detta under ungdomsåren kan man göra detta på flera olika vis. Vi har valt – utifrån figuren nedan – att dela upp analysen i tre olika steg. I ett första steg identifierar vi alla de olika **insatser** som görs kring mobbningen i skolan och av andra samhällsaktörer, allt från elevhälsoinsatser till orosanmälan och polisingripanden.

I ett andra steg grupperar vi samman alla dessa insatser till ett antal händelser eller **episoder** som vi via workshops och intervjuer fått oss beskrivna som troliga eller möjliga. I dessa episoder grupperar vi samman de insatser som förefaller sannolika kring just denna typ av händelser. Vi har här identifierat och beskrivit ett tiotal sådana episoder. Varje sådan episod har vi åsatt en prislapp.

I det tredje steget för vi samman ett antal av dessa episoder till några **scenarios**. Dessa skildrar ett möjligt och sannolikt förlopp för någon som utsatts för mobbning under skoltiden och de olika konsekvenser detta medför, inte minst ur ett kostnadsperspektiv. Vi beskriver också hur dessa kostnader påverkar olika samhällsaktörer.

Se till mig som liten är

6.3 De olika insatserna

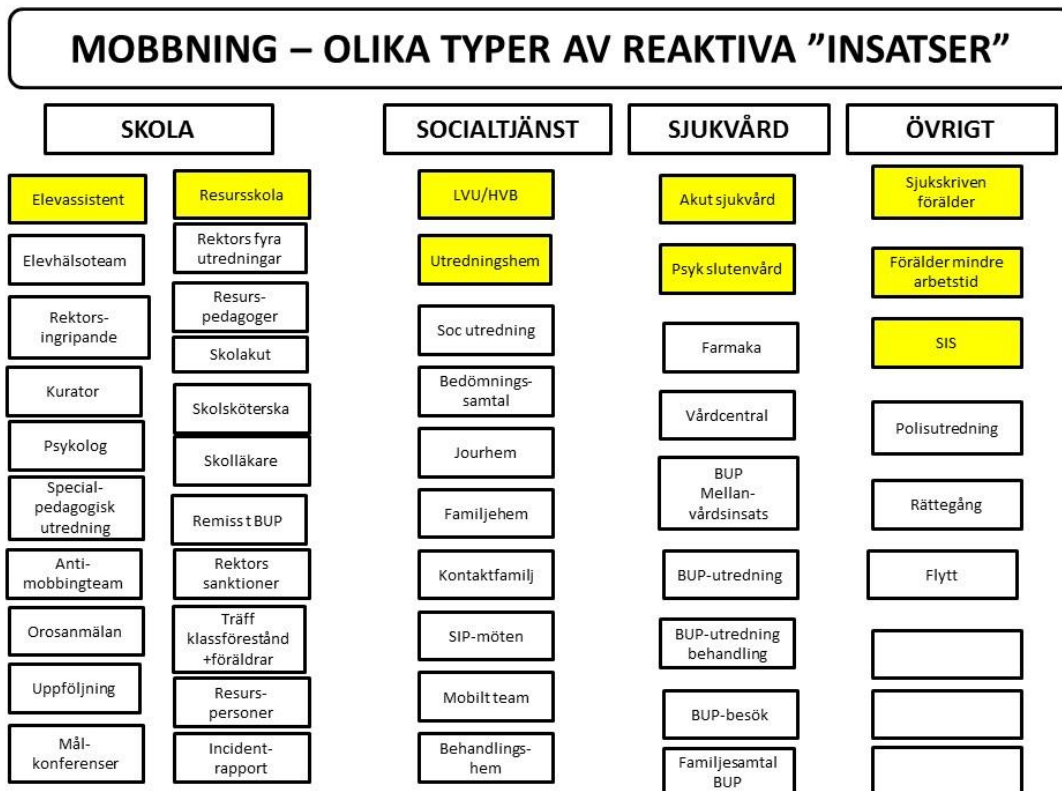
Då barn och unga utsätts för mobbning i skolan finns det ett brett knippe av åtgärder från samhällets sida att ta till. Fokus för denna studie är mobbningen samhällsekonomiska kostnader. Trots detta finns det anledning att kommentera just dessa insatser. Ofta hör man att mobbningen tillåts fortsätta utan att effektiva motåtgärder vidtas, trots att många skolor har genomarbetade program kring detta. Och är det så att de drabbade eleverna inte upplever att något görs för att stoppa mobbningen är denna upplevelse den giltiga sanningen för denna elev.

Det kan dock finnas flera olika förklaringar till detta. En förklaring är att de vuxna faktiskt inte ser eller förstår vad som händer. En annan förklaring kan vara att de ser och bagatelliserar det hela – ”det vet man väl hur barn är” argumentet. En tredje förklaring kan vara att de ser, men inte vet vad de ska göra – man saknar redskap för att agera. Man gör saker, men dessa är inte tillräckligt effektiva. En fjärde förklaring är att de av olika skäl inte vill eller vågar agera.

Förklaringarna kan vara många. Men en förklaring kan vara att man faktiskt saknar redskap för att agera, saknar kompetens och saknar kunskap, varför det man gör blir ett slag i luften eller i värsta fall förvärrar situationen. Och då kanske den drabbade eleven upplever att ”inget görs”.

I bilden nedan har vi grupperat de olika insatserna i några olika kategorier utifrån vilka aktörer som påverkas eller har mandat/uppdrag att agera. Vi ser då att detta främst är en fråga för skolan och stundtals socialtjänsten. De fall där de rättsvårdande myndigheterna blir involverade är ganska få. Då detta händer handlar det ofta om den grövsta formen av mobbning som kommer till uttryck som ren misshandel.

Se till mig som liten är

Listan är som vi kan se ganska omfattande (och trots detta ofullständig). De olika insatserna har ibland olika namn i olika kommuner, de innehåller olika åtgärder och de kostar olika mycket. Det är därför inte särskilt meningsfullt att försöka göra en sorts generell prislista över detta, eftersom variationerna är så stora. En orosanmälan kan vara allt från någon enstaka timmes arbete för en socialsekreterare till en mycket omfattande utredningsprocess för tiotusentals kronor. Men en sak är tydlig: i förhållande till de möjliga vuxeneffekterna av mobbning är de – bortsett från några få typer av insatser/åtgärder (de gulmarkerade i figuren ovan) - **väldigt billiga**.

Det man också kan säga är att de flesta insatserna är **reaktiva och individbaserade**. De fokuserar främst på åtgärder för att stävja det som redan skett och förhindra att det upprepas. Och de är fokuserade främst på det enskilda offret och den enskilde mobbaren, samtidigt som man vet att mycket kring mobbningen är en strukturell fråga som har att göra med klimat, värderingar och kultur på den enskilda skolan.

6.4 Ett antal olika episoder eller händelser och deras kostnader¹⁶

Låt oss nu se vilken bild vi får om vi grupperar ihop några av dessa åtgärder från bilden ovan till ett sorts paket eller, som vi kallar det, episoder och vad prislappen på dessa kan vara.

Det ska också sägas att vi för de olika episoderna inte anger ett fixerat eller "fast pris", eftersom en episod starkt kan variera i omfattning och intensitet. Därför presenterar vi kostnaden som ett tänkt intervall.

¹⁶ Principerna för hur vi beräknat de olika kostnaderna i detta kapitel redovisas i bilaga 2

Se till mig som liten är

I figuren nedan ser vi de nio olika episoder vi valt att studera. Vi ser då att de flesta av dem har starkt fokus på vad som sker i skolan. Några av dem spiller över i effekter för socialtjänsten.

Ett par av dem handlar om effekterna av grövre former av mobbning som leder till polisingripanden och HVB-placeringar, liksom effekter för den drabbade familjen. Ibland leder det hela till starkt förändrade skolförutsättningar för både den drabbade eleven och mobbaren, i form av särskilda insatser eller en annan skolform. Låt oss nu mer i detalj titta på dessa nio episoder.

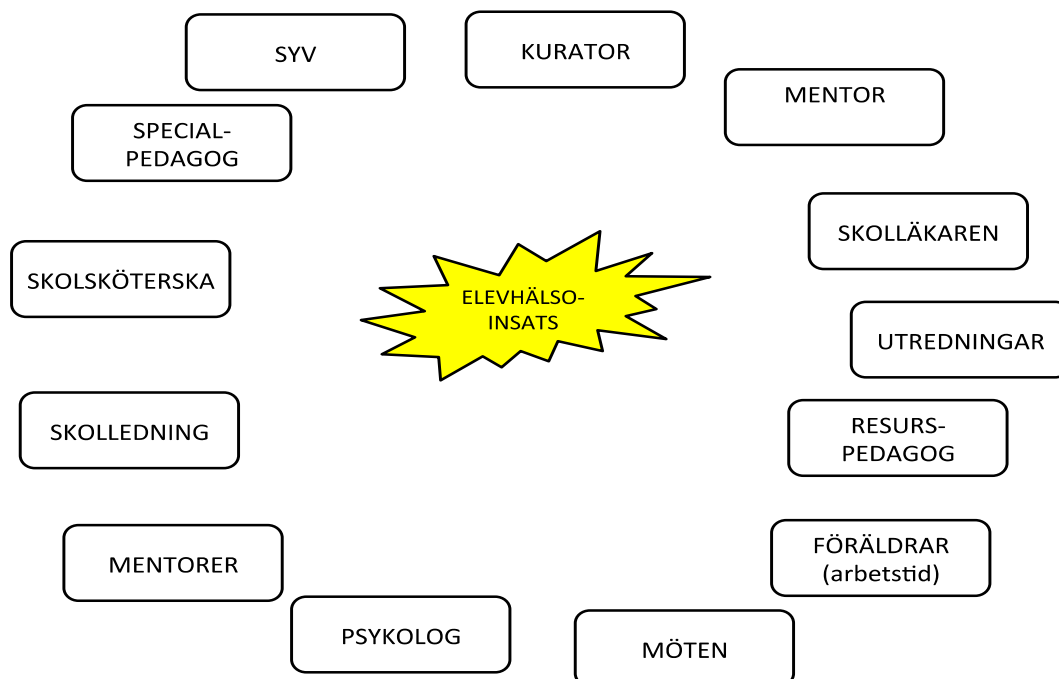
6.4.1 Elevhälsoinsats

Ett barn har under flera perioder blivit utsatt för mobbning av flera andra elever, både från den egna klassen och från andra klasser. Barnet drar sig undan och uppvisar tecken på nedstämdhet ochapati. Hen befinner sig i ett alltmer omfattande utanförskap.

Skolresultaten bli allt sämre. Man gör från skolans sida stora ansträngningar för att stötta eleven från kurator, speciallärare, skolsköterska m.m. Föräldrarna involveras och man har ett flertal möten både på dagtid och på kvällstid med föräldrarna för att hantera/lösa situationen.

Mentor och skolledare är starkt engagerade och lägger ner mycket tid på detta. Eleven får vid upprepade tillfällen träffa psykolog för stödjande samtal. Men det läggs också tid på mobbarna i form av samtal med kurator, föräldrar och mentor. Här kopplas även studie- och yrkesvägledaren in. Det kan handla om att stödja mobbaren att förändra sitt beteende.

Kring de inblandade barnen involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan. Man gör en omfattande elevhälsoinsats. Denna är initierad av skolan och föräldrarna i samspel. Insatserna är av både pedagogisk, social och kurativ natur. Skolledningen är också starkt engagerad.

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet, till allt **mellan 20 000 eller 30 000 kronor och ända upp till 70 000 eller 80 000 kronor.**

Se till mig som liten är

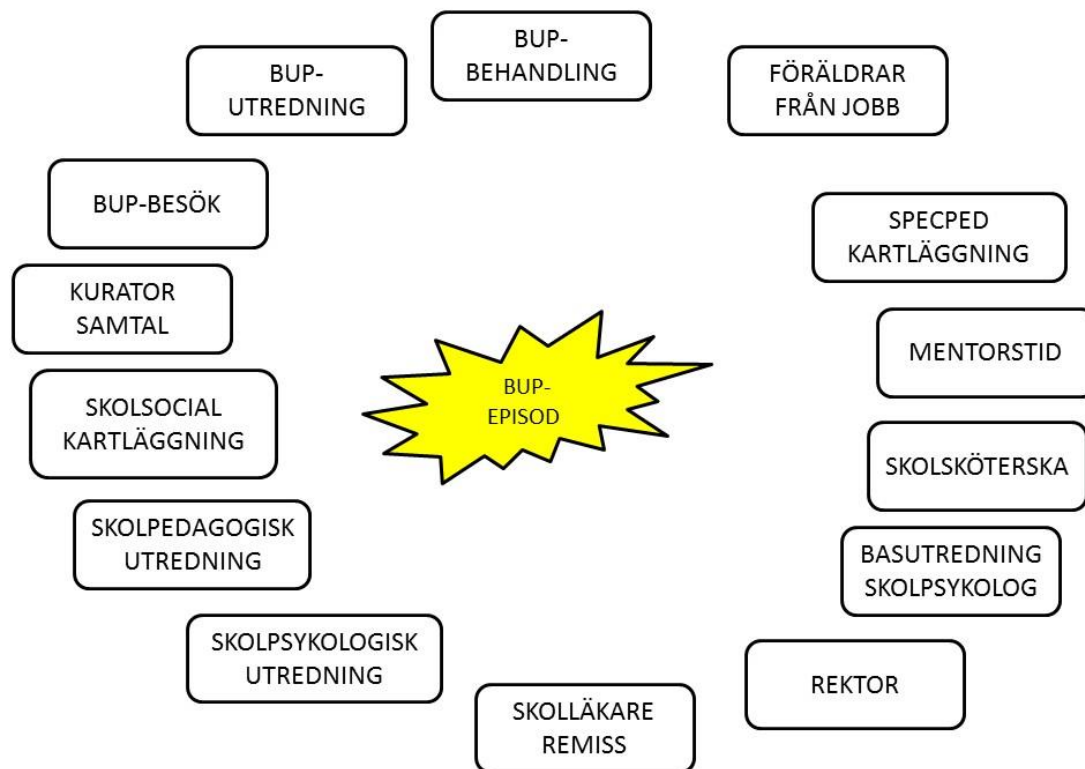
Detta kan handla om kostnader för skolkurator, föräldrarnas arbetstid, tid för möten mellan föräldrar, mentorer och skolledning liksom specialpedagogiska insatser

6.4.2 Orosanmälan

Det har kommit till skolans kännedom att en elev under längre tid utsatts för upprepade kränkningar av en specifik elev. Den utsatte eleven har sedan en tid, upprepade och oförklarliga frånvaro i skolan.

Skolresultaten har försämrats under längre tid. Eleven är tyst och drar sig undan. Man är orolig för elevens psykiska hälsa och man har noterat självskadebeteende och nedstämdhet och fruktar att situationen ska förvärras. Eleven kommer från en familj som inte kan ge fullgott stöd i den nuvarande situationen. Man gör en orosanmälan till socialtjänsten. Detta leder till bedömning av ärendet inom 48 timmar. Därefter fattar man beslut om att inleda utredning. Detta arbete inleds tämligen omgående och man tar från socialtjänsten sida kontakt med eleven, dennes föräldrar och personal i skolan. Man genomför en utredning enligt BBIC (Barnets behov i centrum). Föräldrarna blir inledningsvis misstänksamma och är en aning tveksamma till det som sker. Men efterhand som tiden går blir de alltmer positiva och ser åtgärden som ett stöd i sin föräldraroll.

Man sätter samtidigt igång ett eget utredningsarbete i skolan liksom ett antal stödsatser från kurator, skolsköterska och specialpedagog. Detta utredningsarbete berör både mobbare och drabbad. Man fattar beslut om att under en period anställa en elevassistent för att kortsiktigt stödja eleven. Kring detta barn involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet, till allt mellan 30 000 eller 40 000 kronor och ända upp till 80 000 eller 90 000 kronor.

Se till mig som liten är

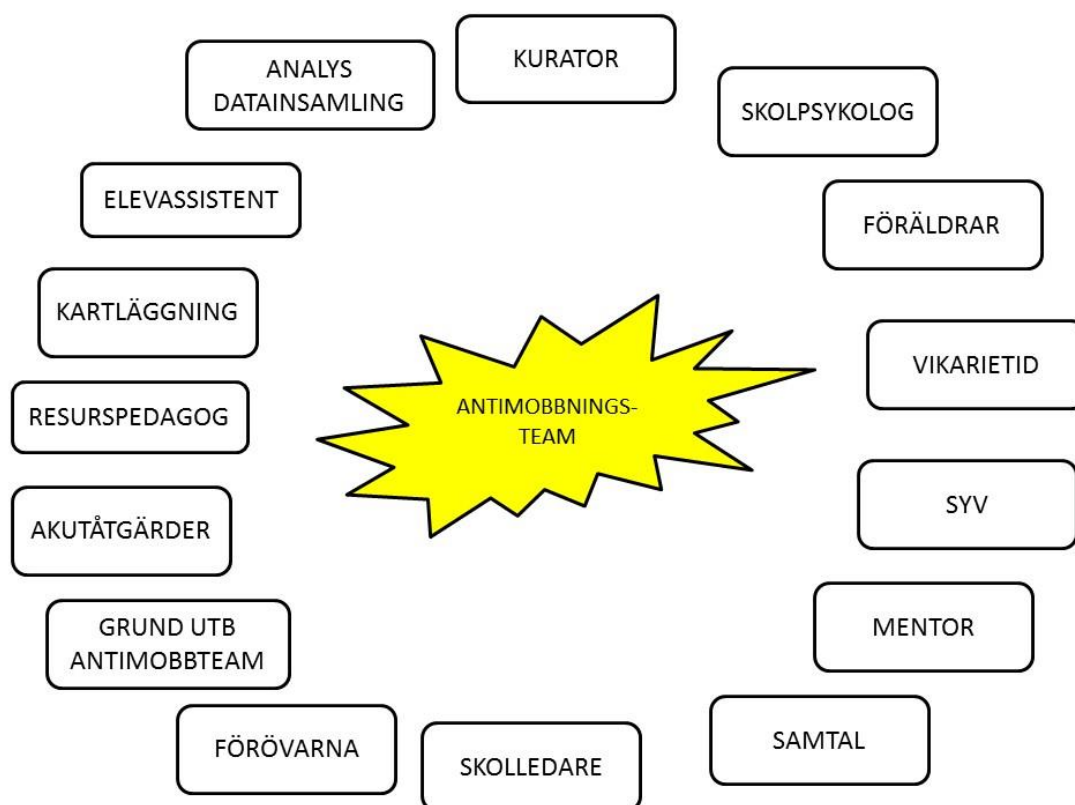
Dessa kostnader kan omfatta allt från socialtjänstens utredningsarbete, specialpedagogiska insatser, kuratorstid, föräldrar som måste ta ledigt från sitt arbete till olika möten med skolledare och mentor

6.4.3 Antimobbningssteam/trygghetsteam

Det kommer till skolledningens kännedom att två elever i en klass under en längre tid har utsatts för först nätmobbning och därefter mobbning i skolan. För en av eleverna har detta varit extra allvarligt. Eleven har haft längre perioder av frånvaro i skolan. Elevens föräldrar har tagit kontakt med skolledningen kring detta. De är starkt upprörda och kräver att skolan reagerar och agerar. Föräldrarna hotar med polisanmälan.

Inledningsvis försöker skolledare tillsammans med klasslärare ta tag i situationen, men det fungerar inte så väl. Skolpersonalen har inte tillräckligt med tid eller utrymme att arbeta med frågan samtidigt som klassen i övrigt ska få sin undervisning. Man saknar också kunskap och metoder kring hur man arbetar med mobbning. Detta aktualiserar en insats från skolans antimobbningssteam som aktiveras till först ett antal träffar och därefter en kartläggning och utredning av situationen. Elevens föräldrar kallas till möte. Föräldrarna har kommit över sin inledande ilska och kan efter ett tag med en viss lättnad ta emot det stöd teamet kan ge dem och deras barn.

Detta leder till att en handlingsplan sjsätts och att ett arbete inleds med berörda elever. Förövorna involveras och kallas till samtal och deras föräldrar berörs av detta. För att kunna arbeta med detta måste man ta in vikarier till klassen. Skolpersonalen är under hela arbetet noga med att inte överreagera och överdramatisera situationen, vilket skulle kunna förvärra det hela både för mobbare och drabbad. Kring detta barn involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Se till mig som liten är

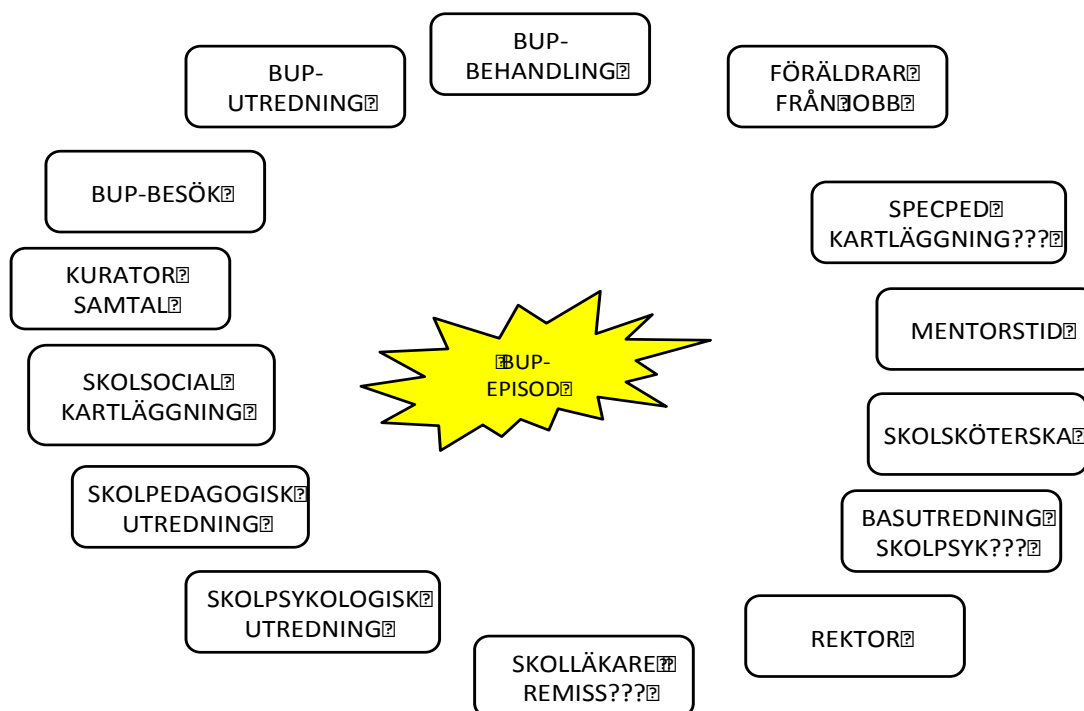
Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsen omfattning och intensitet till allt **mellan 30 000 eller 40 000 kronor och ända upp till 60 000 eller 70 000 kronor**. Kostnader för teamets olika insatser handlar om att samla in data och fakta kring händelserna, tid för skolpsykolog och kurator. Till detta kommer grundkostnader för att skapa teamet och bygga dess kompetens liksom ett antal olika möten mellan personer från skolan och de olika föräldrar som är involverade.

6.4.4 BUP-episod

Ett barn rapporteras ha uppvisat allvarliga tecken på nedstämdhet och till synes självmald isolering. Man tror detta har att göra med den mobbning eleven har utsatts för. Man kan se mönster av självskadebeteende, med inslag av självmordstankar. Eleven berättar för skolsköterskan om panikångestattacker och stora sömnsvårigheter liksom magont i flera omgångar, på grund av stress och oro över de kränkningar som hen utsätts för av andra elever.

Elevens skolresultat har försämrats dramatiskt och hens mentor är oroad. Kontakt har tagits med föräldrarna. Elevhälsan är starkt involverad. Man sätter in ett antal insatser från skolans sida. Det är möjligt att mobbningen fungerat som en katalysator och synliggör eller utlöser insikt om problem som legat under ytan. Från elevhälsovårdens sida är man starkt oroad över elevens psykiska hälsa.

Det skrivs en remiss till BUP. Föräldrarna blir starkt involverade i detta. Hos BUP inleds en utredning som leder till en behandlande eller terapeutisk process under några månader. I denna process sker ett mycket nära samarbete mellan föräldrar, elev och skola. Syftet är att skapa ett stödjande nätverk kring barnet. Här spelar kurator och specialpedagog en viktig roll. Kring detta barn involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Se till mig som liten är

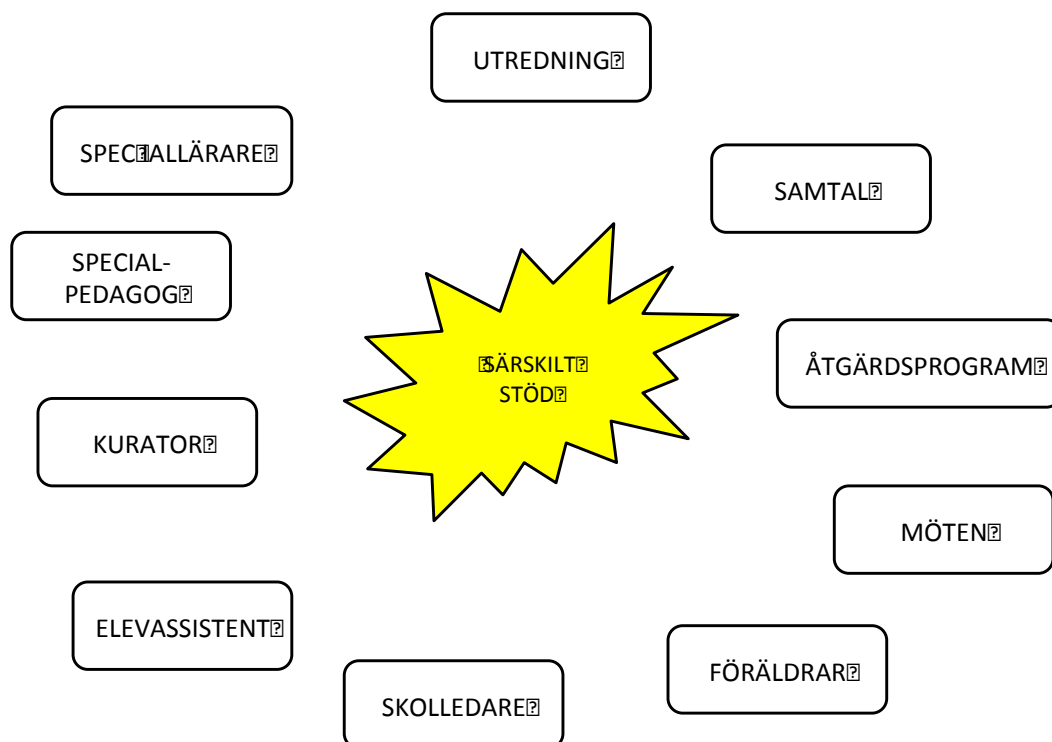
Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsen omfattning och intensitet till allt mellan **30 000 eller 40 000 kronor och ända upp till 80 000 eller 90 000 kronor**. Dessa kostnader drabbar inte bara skolan och socialtjänsten i kommunen utan även landstinget i form av kostnader för BUP-besök, utredning och terapi. Till detta kommer tid för eventuella utredningar i skolan liksom möteskostnader för berörda aktörer.

6.4.5 Särskilt stöd

Vi har en elev som under längre tid har utsatts för mobbning. En följd av detta är att hen är hemma mycket på grund av faktisk sjukdom eller rädsla eller på grund av att den psykiska hälsan sviktar.

Detta leder till att eleven inte uppnår de kunskapsmål som är uppsatta. Man skulle kunna säga att mobbningen både fungerat som en trigger kring elevens psykiska ohälsa och som en synliggörare av en problematik som redan funnits där tidigare.

Man sätter igång en utredningsprocess. Denna görs av psykolog, skolsköterska, kurator och specialpedagog och i samråd med föräldrarna och eleven. Detta leder fram till att rektor – efter samråd med föräldrarna – tar beslut om ett åtgärdsprogram. Detta leder till att eleven får det som i lagen kallas särskilt stöd och kan omfatta t.ex. särskild undervisningsgrupp, enskild undervisning, anpassad studiegång och regelbundna specialpedagogiska insatser. I det här fallet blir det i form av insatser från specialpedagog, kuratorstid och under perioder får eleven gå till en mindre undervisningsgrupp. Kring detta barn involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsen omfattning och intensitet, till allt mellan **160 000 eller 180 000 kronor och ända upp till 200 000 eller 210 000 kronor**.

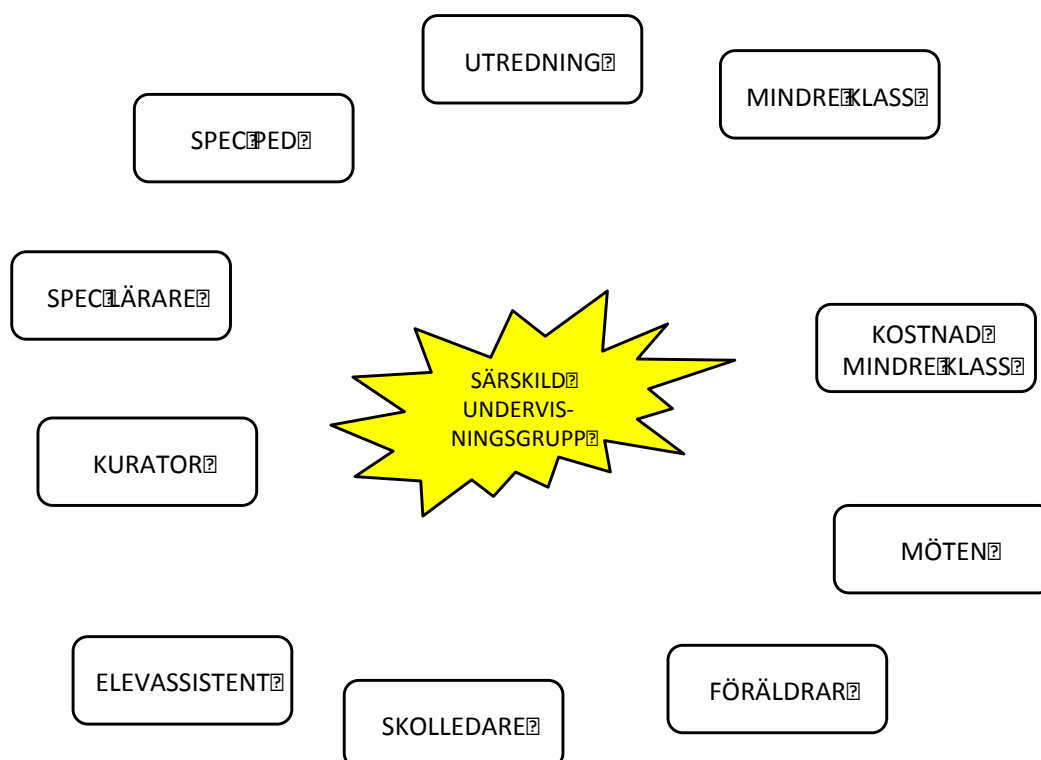
Se till mig som liten är

Nu är kostnaderna betydligt högre än i tidigare episoder. Detta har att göra med att särskilt stöd ofta är en dyr insats om kostar mycket pengar. Men till detta kommer också kostnader för speciallärare och specialpedagoger liksom kurator. Slutligen tillkommer kostnader för eventuella utredningar och olika möten.

6.4.6 Särskild undervisningsgrupp

En elev har blivit mobbad under en längre period, men också själv deltagit i mobbning av andra. Skolan har provat olika typer av insatser från elevhälsa, specialpedagog och under en period elevassistent.

Efter en mycket lång process och som del av denna utredning beslutar man i samråd med föräldrarna att eleven ska byta skola, där han ska gå i en klass med betydligt färre elever och specialutbildad personal. Som en del av detta erhåller han anpassad studiegång, som dessutom kan kombineras med olika former av behandling. Han får gå i en klass med betydligt färre elever än vanligt – en särskild undervisningsgrupp. Kring detta barn involveras och uppstår en mängd olika aktörer och händelser, illustrerade i figuren nedan.

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet till **allt mellan 200 000 eller 210 000 kronor och ända upp till 240 000 eller 250 000 kronor**. Även särskild undervisningsgrupp är en dyr episod. Detta har naturligtvis att göra med den betydligt högre lärartätheten per elev. Till detta kommer kostnader för olika utredningar liksom tid för kurator och i förekommande fall skolpsykolog. Även här förekommer ett antal olika möten som kostar tid och därmed pengar.

Se till mig som liten är

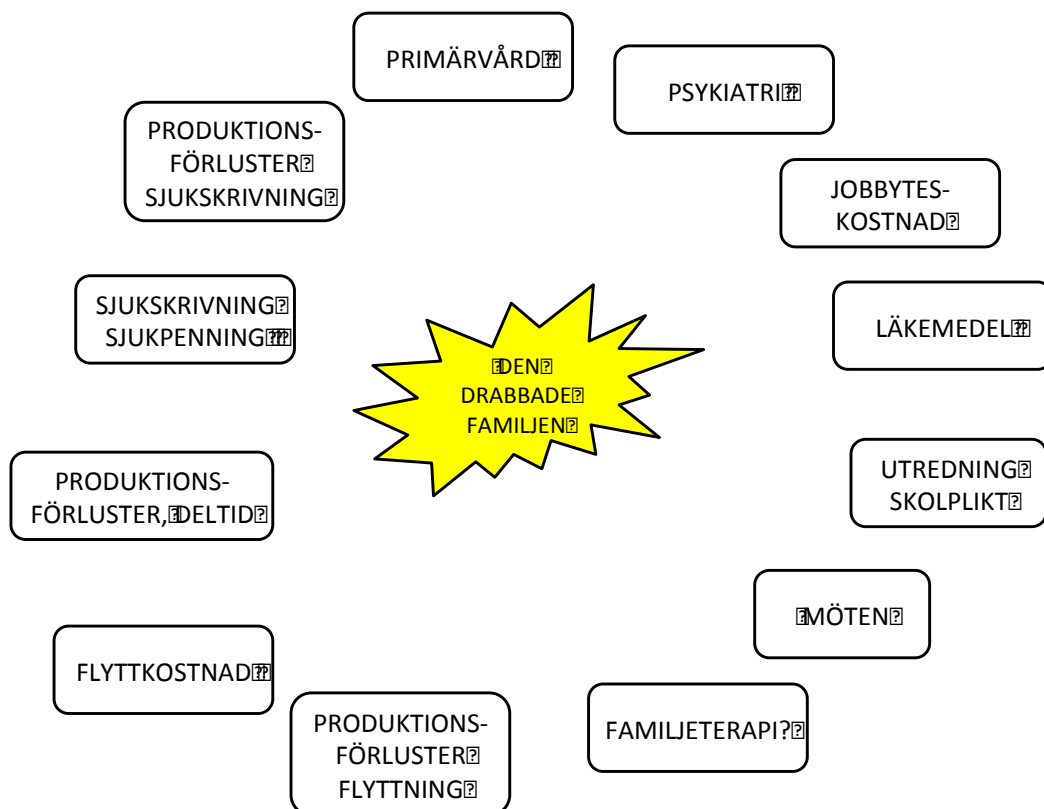
6.4.7 Den drabbade familjen

Barnet i den här familjen utsätts under en längre tid för mobbning. Hen har allt fler perioder av kortare skolfrånvaro med tämligen diffusa symptom. Inledningsvis förstår inte föräldrarna riktigt vad det handlar om och blir rätt bekymrade över det man tror vara barnets infektionskänslighet. Men efterhand börjar en annan bild tona fram. Barnet vill inte gå till skolan. Föräldrarna påtalar detta för mentor, för skolkurator och för skolledning. Trots insatser från skolans sida blir inget bättre. Det blir snarare något värre.

Föräldrarna blir först starkt oroliga, sedan arga och därefter desperata. En av dem går ner på deltid (3 månader) för att stötta barnet. Efter ett tag blir det sjukskrivning (4 månader) under en längre period. Besök på vårdcentral, antidepressiva läkemedel. Familjen sviktar ganska ordentligt till följd av oron kring det utsatta barnet.

Under denna period är barnet hemma, vilket är en kombination av att hen inte vill gå till skolan och att föräldrarna inte tycker att skolan gör tillräckligt för att skydda deras barn. Dialogen med skolan har i det närmaste brutit samman. Skolan anser att den medvetna och långvariga frånvaron bryter mot skolplikten, varför en utredning kring detta inleds. Detta förstärker konflikten med föräldrarna.

När man inte kan se någon annan utväg blir resultatet att familjen flyttar, för att barnet ska komma till ny skola. Flytten leder till att föräldrarna tvingas byta jobb. Detta är förknippat med mängder med kostnader, allt från själva flyttkostnaden till karriärbyte, nedgång i lön och effekterna av sjukskrivningsperioderna. Relationerna i familjen ansträngs till följd av detta ytterligare. Även den drabbade elevens syskon blir negativt påverkade av detta. Kring detta barn uppstår en mängd effekter och det involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Se till mig som liten är

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet, till allt **mellan 250 000 eller 300 000 kronor och ända upp till 370 000 eller 400 000 kronor**. Denna episod är ett exempel på hur många dolda kostnader som kan uppstå i samband med mobbning. I detta fall att en hel familj tvingas flytta och ta flyttkostnader och betydande förluster i form av förlorad arbetstid, liksom kostnader för sjukskrivning och därmed sjukpenning. Till detta kommer kostnader för sjukvård i olika former, liksom olika utredningskostnader.

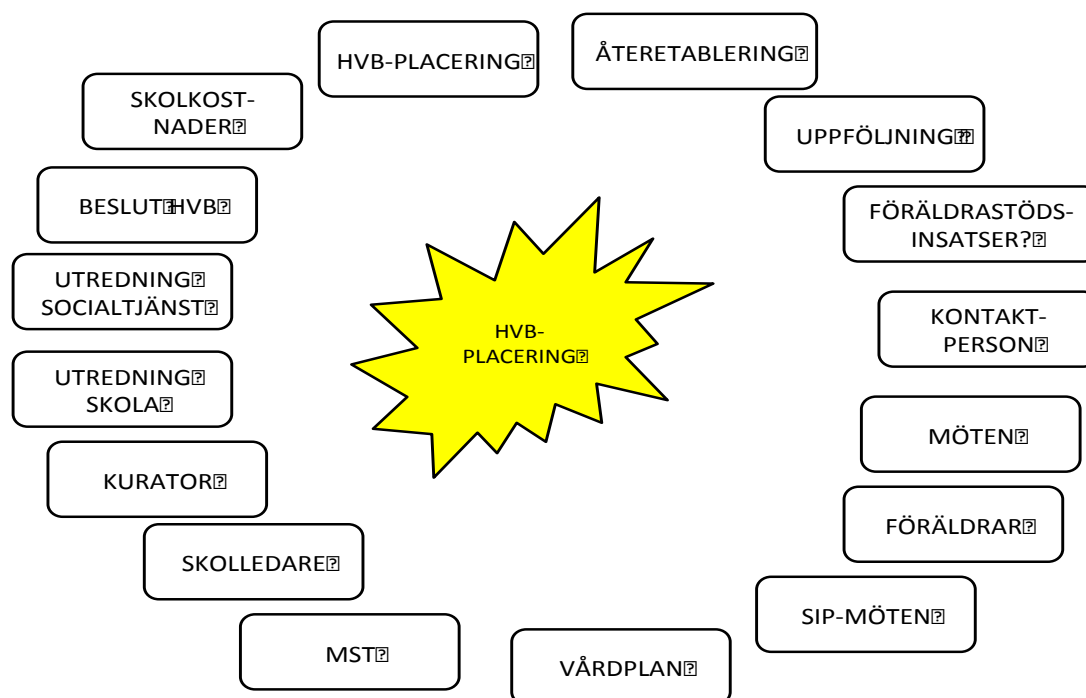
6.4.8 HVB-placering

Ett barn i högstadieåldern är starkt utagerande och mobbar andra elever. Hen blir också vid ett flertal tillfällen själv utsatt för grovt våld av flera personer samtidigt.

Skolan har gjort mängder med insatser kring eleven men kan vare sig förmå hen att upphöra med sitt beteende eller förhindra att andra ger sig på honom. Situationen kring hen blir extra knepig eftersom det råder en osäkerhet kring både ansvar för olika insatser och betalning för dessa mellan skolan och socialtjänst. Man skulle kunna säga att det råder ett sorts destruktivt Svarte-Petterspel kring detta barn.

Skolledning och elevhälsa är starkt engagerade och man involverar socialtjänsten via en orosanmälan. Men inget tycks hjälpa. Processen är långvarig och involverar många olika aktörer. I det längsta försöker man hitta ”hemmaplanslösningar” på situationen. Familjebehandling, samtal, kuratorsträffar och föräldrastöd.

Till slut finner man inget annat råd än att lösa situationen genom en HVB-placering för att lyfta eleven ur sitt sociala sammanhang. Efter denna placering vidtar på nytt en process, som handlar om elevens återetablering på hemmaplan efter tiden på institution, för att hjälpa hen att komma tillbaka till en mer normal skoltillvaro. Kring detta barn involveras en mängd olika aktörer, illustrerade i figuren nedan.

Se till mig som liten är

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet, till allt mellan **350.000 eller 370.000 kronor och ända upp till 450 000 eller 500 000 kronor**. En del av mobbningen kostnader handlar om konsekvenserna för den som mobbas som i det här fallet leder till en dyrbar HVB-placering. Till detta kommer ett stort antal andra kostnader för olika utredningar, skolpsykolog, kurator, insatser från MST-team. Dessutom blir det kostnader för olika möten och förlorad arbetstid för föräldrar både hos mobbare och den som drabbas

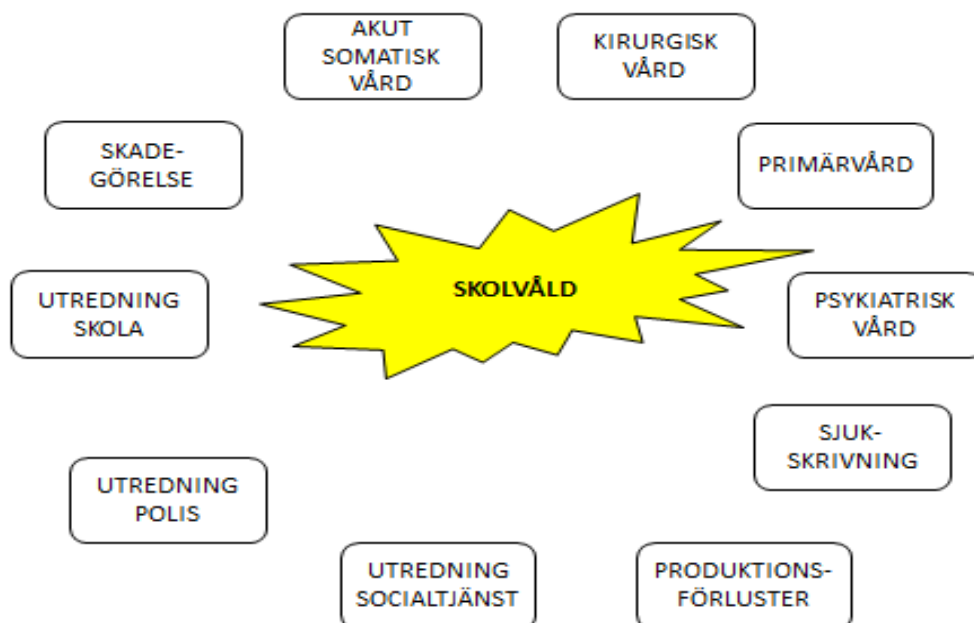
6.4.9 Skolvåld

Skolvåldet handlar om en i raden av trakasserier. Offret kan vara ett av ”de tysta barnen” Det har förmodligen börjat som tillrop, knuffar och lättare slag. Man har kanske tagit skolböcker, doppat gympakläder i toaletten eller liknande. Våldet utövas av en eller flera personer. Om det är en ensam mobbare finns det sannolikt en svans av påhejare.

Offret blir nerslaget, utsätts för slag och sparkar mot mage och huvud. Hans kläder blir sönderrivna och förstörda. Händelsen uppmärksammas av lärare eller andra vuxna på skolan. Ambulans tillkallas. Offret körs till akutmottagningen där han behandlas för sina skador som handlar om frakturer i en eller annan form. Läkare tvingas göra kirurgiska ingrepp.

Hans föräldrar tillkallas och anländer till akuten. De blir mycket upprörda och en av föräldrarna blir under den kommande månaden sjukskriven, dels för att vårda sonen men också till följd av de psykiska reaktionerna som uppstår i form av ångest och otrygghet.

Det blir polisutredning kring händelsen. Delar av utredningsarbetet sker i samarbete med socialtjänsten eftersom minderåriga personer är involverade i händelsen. Skolan gör en egen utredning av händelsen.

Kostnaderna för en insats av detta slag uppgår, beroende på insatsens omfattning och intensitet, till allt mellan **20 000 eller 30 000 kronor och ända upp till 70 000 eller 80 000 kronor**. Våld kan leda till mängder med olika kostnader, allt från polisutredningar, olika utredningar från socialtjänstens sida liksom mängder med olika möten som kostar arbetstid. Till detta kan

Se till mig som liten är

komma vårdkostnader och kostnader för förstörda kläder liksom förlorad arbetstid för föräldrar och kanske kostnader för sjukskrivning och sjukpenning.

6.5 Tre olika scenarier och deras kostnader

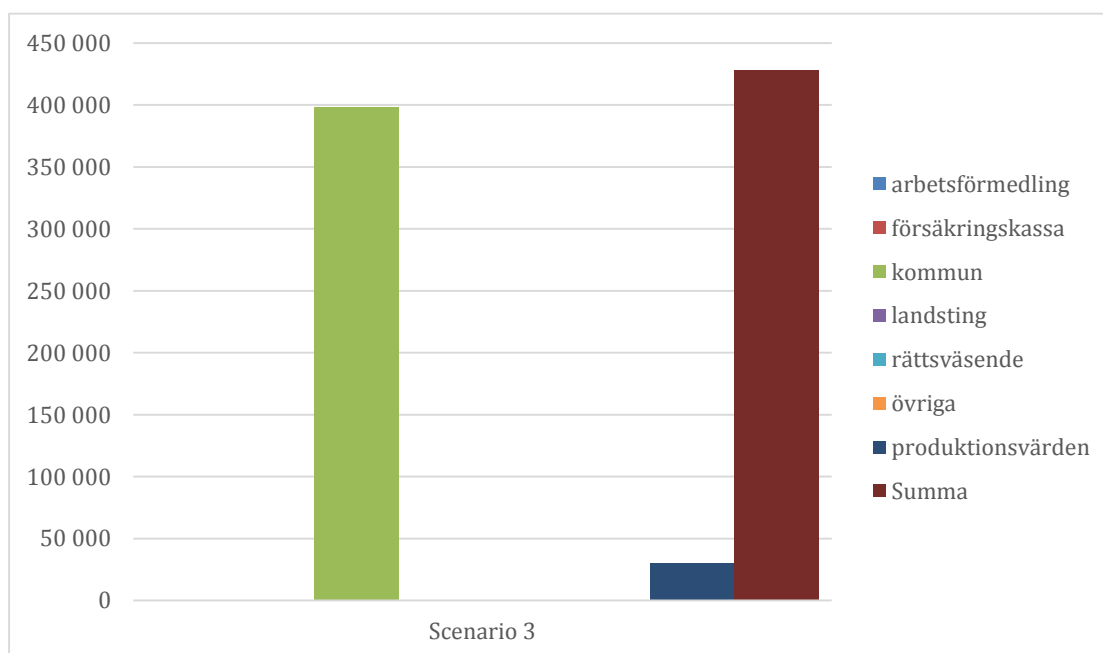
Vi har nu identifierat ett stort antal olika – främst reaktiva – insatser som kan ske kring mobbning under skoltiden. Vi har därefter satt samman dem i ett antal tämligen vanliga eller typiska episoder. Dessa episoder har vi grovt prissatt. Låt oss nu som en tredje del i analysen av de ekonomiska effekterna av mobbning under skoltiden och ungdomsåren sätta samman dessa episoder till tre mer sammanhängande livsscenarier som vi därefter prissätter.

6.5.1 Orosanmälan, och särskild undervisningsgrupp

Vi har i vårt första scenario en elev som mobbats under en längre tid. Detta har lett till dramatiskt försämrade skolresultat, hög och till synes oförklarlig frånvaro, samt en påtagligt försämrad psykisk hälsa. Både familj och skola oroar sig för eleven.

Man vidtar en mängd stödjande insatser, men situationen blir ohållbar vilket i samråd med föräldrarna leder till en orosanmälan till socialtjänsten. Detta leder till ett antal olika åtgärder för att underlätta för eleven i skolan. Det viktigaste är kanske att eleven placeras i en särskild, mindre undervisningsgrupp, vilket ger en möjlighet att återuppta skolarbetet och lyckas med att nå de uppsatta målen i skolan. Kostnaderna för detta ser vi i diagrammet nedan och de uppgår totalt till mer än 400 000 kronor. Detta kan handla om allt från kostnader för olika former av utredningar, tid med kurator, föräldrar som får ta ledigt från sitt jobb till kostnader för den särskilda undervisningsgruppen.

Diagram 6.1 De ekonomiska effekterna av elevhälsoinsatser, orosanmälan och särskild undervisningsgrupp

I tabellen nedan ser vi effekterna mera i detalj. De stora kostnaderna bärs av kommunen. Totalt drygt 400 000 kronor, främst kostnaden för att delta i en mindre undervisningsgrupp. Men hit

Se till mig som liten är

hör också kostnaderna för alla andra skolinsatser, liksom kostnaderna för socialtjänstens arbete kring orosanmälan. Produktionsförlusterna handlar om föräldratid för att medverka i hela denna process.

Tabell 6.1 De ekonomiska effekterna av elevhälsoinsatser, orosanmälan och särskild undervisningsgrupp

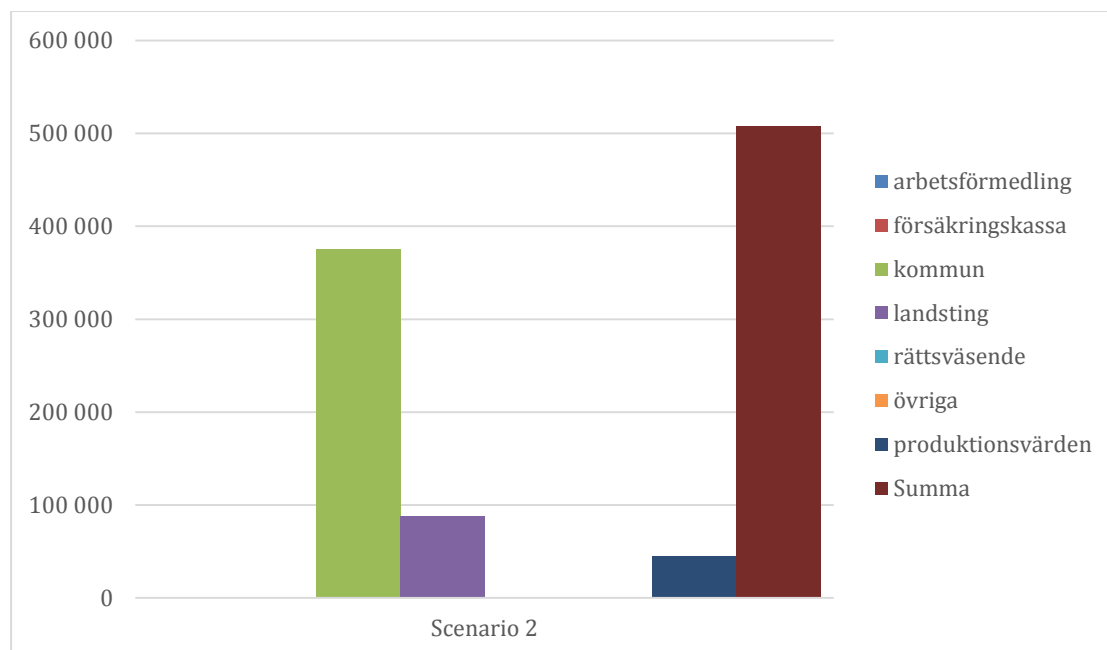
arbetsförmedling	0
försäkringskassa	0
kommun	398000
landsting	0
rättsväsende	0
övriga	0
produktionsvärden	30225
Summa	428225

6.5.2 Elevhälsoinsatser, antimobbingsteam, BUP-insatser och särskilt stöd

Vårt andra scenario handlar om en elev som under en längre period blir utsatt för mobbing, både i fysiska miljöer och på nätet. Detta leder till att man i ett inledande skede sätter in ett antal elevvårdsinsatser men också skolans antimobbingsteam. Det kan bli aktuellt med ett särskilt stöd i skolan i form av insatser från specialpedagog och en kedja av händelser. Men detta räcker inte utan eleven remitteras till BUP där utredning och behandling inleds och genomförs. Kostnaderna för detta illustreras i diagrammet nedan. Och vi ser då att de uppgår till drygt en halv miljon kronor.

Diagram 6.2 De ekonomiska effekterna av elevhälsoinsatser, insatser från antimobbingsteam, BUP-insatser och särskilt stöd i skolan

Se till mig som liten är

I tabellen nedan ser vi effekterna mer i detalj. De stora kostnaderna bärs av kommunen. Totalt nästan 400 000 kronor. Merparten av dessa kostnader, är kostnader som bärs av skolan till följd av alla de stödinsatser som görs. Landstingets kostnader handlar i första hand om den BUP-insats som görs. Produktionsbortfallet uppgår till mer än 40 000 kronor och handlar om all den tid familjen, främst föräldrarna, tvingas lägga på att hantera situationen.

Tabell 6.2 De ekonomiska effekterna av elevhälsoinsatser, insatser från antimobbingsteam, BUP-insatser och särskilt stöd i skolan

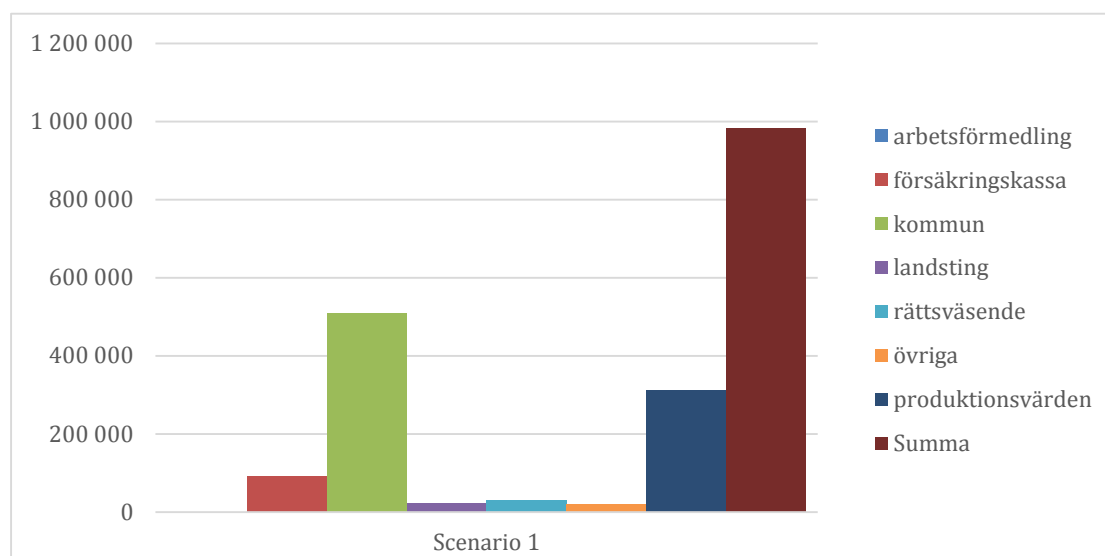
arbetsförmedling	0
försäkringskassa	0
kommun	375 080
landsting	88 000
rättsväsende	0
övriga	0
produktionsvärden	44 635
Summa	507 715

6.5.3 Skolvåld, HVB-placering och drabbad familj

Vi har i vårt tredje scenario en elev som under längre tid utsatts för mobbing. Detta har accelererat och lett till våld vid upprepade tillfällen. Våldet har varit så grovt att polisen har tillkallats. Både skola och socialtjänst gör utredningar. Detta leder så småningom till två saker. Det ena är att mobbaren omhändertas och får under en period en HVB-placering. Det andra är att den drabbade eleven och dennes familj flyttar, vilket leder till stora livsomställningar både för eleven och dennes föräldrar, inte minst vad gäller arbete och karriärmöjligheter. I diagrammet nedan ser vi bieffekterna av detta. Den totala kostnaden uppgår till nästan en miljon kronor.

Se till mig som liten är

Diagram 6.3 De ekonomiska effekterna av skolvåld, HVB-placering och en drabbad familj

I tabellen nedan ser vi effekterna mer i detalj. De stora kostnaderna bärs av kommunen. Totalt mer än 500 000 kronor. Detta rör främst socialtjänsten där kostnaderna för HVB-placeringen utgör den stora delen. Men också skolan får olika typer av kostnader för de insatser man gör. Det samhällsliga produktionsbortfallet uppgår till drygt 300 000 kronor, främst beroende på att den drabbade familjen under en period får en sämre familjeekonomi. Försäkringskassans kostnader handlar främst om sjukpenning då berörda vuxna är sjukskrivna.

Tabell 6.3 De ekonomiska effekterna av skolvåld, HVB-placering och en drabbad familj

arbetsförmedling	0
försäkringskassa	92 000
kommun	509 000
landsting	21 000
rättsväsende	30 000
övriga	19 000
produktionsvärden	311 270
Summa	982 270

6.6 Slutsatser

Vi har nu undersökt mobbningens kostnader under skoltiden och ungdomsåren. Först i form av ett stort antal konkreta insatser, därefter i form av nio olika episoder och slutligen i form av tre konkreta scenarier. Vi gör följande slutsatser:

- De kan upplevas som **tämligen omfattande**, allt från några tiotusentals kronor till många hundratusen kronor. Man kan jämföra med skolpengen som ofta ligger i intervallet 70 000 – 90 000 kronor.
- De är **starkt varierande** beroende på vilken typ av effekter som följer. Det kan handla om allt från några tiotusentals kronor till upp emot en miljon kronor.

Se till mig som liten är

- Väldigt ofta är det **kommunen, främst skolan** och ibland socialtjänsten som är den part som drabbas mest av kostnader för mobbning.
- Därefter hittar vi **landstinget**, främst i form av kostnader för Barn- och ungdomspsykiatri.
- Effekterna för **familjen** i form av produktions- och inkomstbortfall är ofta ganska höga.
- **Försäkringskassans** kostnader handlar om effekterna i form av sjukpenning för drabbade föräldrar.

Låt oss nu undersöka mobbningens kostnader i vuxenlivet.

Se till mig som liten är

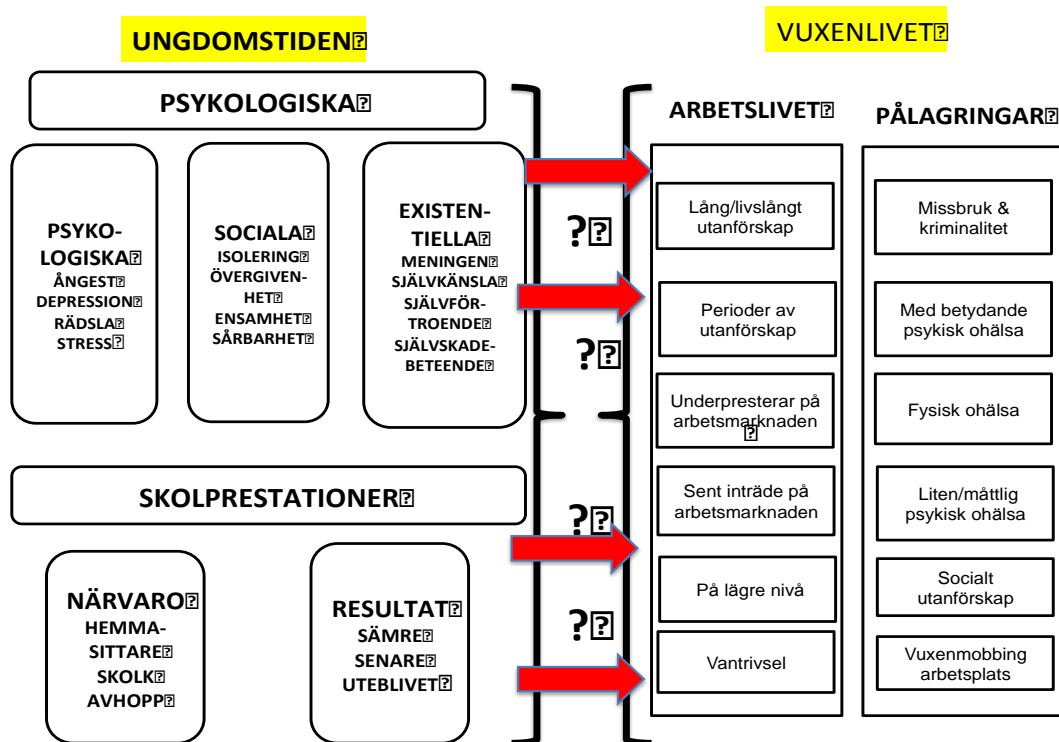
7. EFFEKTER – VUXENLIVET

7.1 Koppling effekter skola – vuxenlivet

Vi har diskuterat vilka effekter av mobbning som kan uppstå under skoltiden och deras konsekvenser i form av olika åtgärder och insatser samt kostnaderna för detta. Vi närmar oss nu den svåra frågan om hur detta påverkar vuxenlivet för de involverade personerna. Mobbare, drabbad, de sociala nätverken kring dessa personer och de berörda familjerna.

Låt oss då redan här vara tydliga och gå tillbaka till det vi tidigare kallade kausalitetsproblemet – vad leder till vad? Det går idag inte med stöd av den forskning som finns att med säkerhet säga att en viss typ av mobbning leder till en viss typ av effekt. Man kan prata om statistiskt ökade risker, ifall mobbning leder till olika former av skolmisslyckande, ökade sannolikheter och troliggörande.

Vi kommer här i de kommande kalkylerna utgå från det vi kallar villkorade kalkyler d.v.s. vi säger: Om en viss händelse leder till en viss effekt, så leder det till en viss typ av kostnad. Vi kommer också längre fram att presentera ett antal individscenarier mer i detalj för att göra förloppen ännu mera tydliga.

Grunden för de kommande kalkylerna återfinns i figuren ovan. Mobbning, i de fall vi här undersöker, får konsekvenser i vuxenlivet på två olika vis. För det första på arbetsmarknaden. Det kan variera från tämligen måttliga: vantrivsel och försämrade karriärmöjligheter, via ett senare inträde på arbetsmarknaden samt ökad sannolikhet för sjukskrivning och arbetslöshet eller annat utanförskap, till ett permanent utanförskap. Allt beroende på de effekter av psykologisk natur eller på skolresultaten som uppstått under skolåren till följd av mobbningen. Vi kommer längre fram att presentera prislappar på alla dessa olika utfall.

Se till mig som liten är

För det andra kan detta leda till olika ”pålagringar”. Till exempel problem som måttlig psykisk ohälsa eller en viss nedsatt funktionsförmåga, via mer omfattande psykisk ohälsa, till missbruk och i värsta fall kriminalitet. Även detta kommer vi att presentera olika prislappar på.

Det finns med andra ord ett stort antal möjliga utfall. Vi har i det kommande valt att begränsa oss till mellan 25 och 30 sådana olika alternativa livsförlopp, scenarier eller karriärer, för att skildra vad om kan bli effekterna av mobbning under skoltiden.

7.2 Misslyckanden på arbetsmarknaden

7.2.1 Misslyckanden inte ett digitalt begrepp

Utanförskap och misslyckanden på arbetsmarknaden till följd av t.ex. mobbning under ungdomstiden innehåller så många olika nyanser. I dess mest tydliga form handlar det om att vara helt utestängd från arbetsmarknaden, permanent eller tillfälligt. Den tillfälliga utestängningen kan handla om perioder av utestängning senare i livet eller om ett sent inträde i unga år till följd av t.ex. svaga skolresultat eller försenad skolgång.

Svaga skolresultat kan också leda till att man får en anställning under den egentliga kompetensnivån med lägre lön som följd. Privatekonomiskt leder detta till lägre livsinkomst och samhällsekonomiskt innebär det BNP-förluster genom att humankapitalet inte kan utnyttjas fullt ut. Detta förhållande kan vara tillfälligt eller permanent under hela yrkeslivet.

Men det kan också handla om låg närvaro på arbetsmarknaden antingen till följd av ofrivilligt deltidsarbete eller förhöjda och/eller förlängda perioder av arbetslöshet.

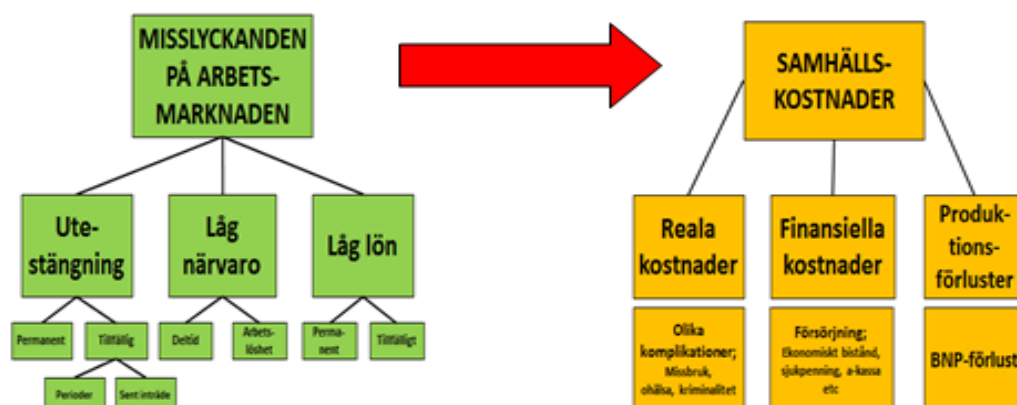
Så när vi pratar om misslyckanden på arbetsmarknaden är detta långt ifrån ett digitalt 0-1 begrepp. Det handlar i högsta grad om en glidande skala av olika former av misslyckanden både i kvalitativ och i kvantitativ mening.

Se till mig som liten är

7.2.2 Utanförskapspanoramam och kostnaderna

Med andra ord kan misslyckanden på arbetsmarknaden innebära till allt från tämligen små och hanterbara effekter, till totalt, livslångt utanförskap med ett antal svåra följdkomplikationer.

Beroende på hur bilden ser ut så kommer kostnaderna att variera starkt. Först och främst handlar det om nivån på kostnaderna som kan vara allt mellan några tiotals- eller hundratusentals kronor och tiotals miljoner kronor. Vidare handlar det om kostnadernas huvudsakliga fördelning. Vad är produktionsförluster, vad är finansiella kostnader (t.ex. skatteförluster och försörjningskostnader) och vad är kostnader för olika former av insatser (reala kostnader)? Slutligen handlar det om vem som drabbas av dessa kostnader, den enskilde, samhället i stort eller någon av samhällets olika aktörer.

Kostnaderna för utanförskapet kommer alltså att variera starkt – både i omfattning och i fördelning – beroende på utanförskapets svårighet, varaktighet och orsaker. Låt oss därför steg för steg fördjupa och nyansera bilden av dessa kostnader.

7.3 Utanförskapets prislappar i vuxen ålder

7.3.1 De kortsiktiga och enkla prislapparna

Den grundtanke vi här följer är att mobbning under skoltiden kan leda till direkta eller indirekta konsekvenser i vuxenlivet. Främst vad gäller möjligheterna att ta sig in på och fungera på en arbetsmarknad.

Då en människa hamnar i utanförskap, här alltså definierat som att man inte kan försörja sig med eget arbete på en arbetsmarknad, inträffar två typer av effekter. Det ena är att samhället tappar i produktionsvärde, det uppstår en sorts BNP-förlust till följd av att den enskilde med arbete inte bidrar till folkhushållet. Detta är vad vi kallar en real kostnad. Denna kostnad är i regel odiskutabel. I tabellen nedan är denna skattad till 420 000 kronor på årsbasis (siffran är framräknad utifrån en månadslön på 25 000 kronor och ett lönekostnadspåslag på 40 %). Detta

Se till mig som liten är

är t.ex. kostnaden för ett års försenat inträde på arbetsmarknaden till följd av svaga skolresultat under gymnasietiden förorsakat t.ex. av mobbning.

Tabell 7.1; De kortsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap

	En person - ett år			
	Produktionsvärde	Försörjningsstöd	Sjukpenning	Akassa
Arbetsförmedling	0	0	0	168 000
Försäkringskassa	0	0	192 000	0
Kommun	0	84 000	0	0
Landsting	0	0	0	0
Rättsväsende	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0
Produktionsvärde	420 000	0	0	0
Reala kostnader	0	0	0	0
Produktionsvärde	420 000	0	0	0
Finansiella kostnader	0	84 000	192 000	168 000

Till detta kommer kostnaderna för försörjning. I regel försörjs människor som inte kan arbeta av samhället i form av a-kassa, sjukpenning (ibland sjukersättning eller aktivitetsersättning) eller försörjningsstöd. Kostnaderna för detta för ett år hittar man i tabellen ovan. Lite förenklat skulle man utifrån denna tabell kunna säga att ett års utanförskap, oavsett anledning och om detta utanförskap inte är förknippat med någon som helst följd- eller sidoproblematik som kräver insatser från samhällets sida, kostar mellan 500 000 och 600 000 kronor inklusive de försörjningskostnader för den enskilde som uppstår. Detta kan vara värt att tänka på då man resonerar kring de skolmisslyckanden som leder till ett års försenat inträde på arbetsmarknaden. Prislappen för detta ligger alltså kring en halv miljon kronor.

7.3.2 De långsiktiga och sammansatta prislapparna

Men utanförskapet är också ofta förknippat med att ett antal olika följdkomplikationer uppstår. Har man druckit en del innan, kanske man dricker mer. Har man varit nedstämd kanske man utvecklar en depression. Har man dåliga kostvanor kanske man utvecklar övervikt eller självsvalt. Vi har i föregående avsnitt pratat om detta som mobbningens effekter i form av olika pålagringar i vuxenåldern.

Allt detta leder till kostnader för olika insatser från samhället sida. I tabellen nedan har vi listat ett antal (noga räknat 18 stycken) olika utanförskapsmönster som alla skulle kunna vara direkta eller indirekta effekter av mobbning under ungdomsåren. Vi har grupperat dem i olika undergrupper och för varje grupp identifierat de kostnader som uppstår på fyra års sikt och på 30 års sikt.

Den första gruppen av kostnader handlar om de som kommer in på arbetsmarknaden. Men som till följd av t.ex. dåliga skolresultat (kanske beroende på mobbning) eller diskriminering på arbetsmarknaden, får ett arbete utifrån en lägre kompetensnivå (läs produktivitetsnivå) än vad som skulle vara möjligt om hela denna persons kompetens tillvaratogs. Privat kommer detta att speglas som lägre lön. Ur ett samhällsperspektiv gör vi en kollektiv produktivitetsförlust. Vi

Se till mig som liten är

illustrerar detta ur några olika tidsperspektiv. Vi ser att om detta blir livslångt kan kostnaderna uppgå till ett par miljoner kronor per person.

Nästa undergrupp är de som av olika skäl får ett försenat inträde på arbetsmarknaden. Unga som utsatts för mobbing kanske till följd av ofullständiga skolbetyg som måste läsas upp. Det vi ser i tabellen nedan är kostnaden för produktionsförluster och försörjningskostnader för tre olika tidsperioder. Vi ser då att ett försenat inträde på arbetsmarknaden med fem år innebär en kostnad på cirka 2 Mkr.

Den tredje undergruppen är ett antal olika varianter på perioder av utanförskap på arbetsmarknaden av kortare eller längre slag, med olika former av försörjningskostnader och med olika former av pålagringar såsom psykisk ohälsa eller missbruk. Kostnaderna varierar här starkt utifrån de olika antaganden vi gör. Alltifrån någon enstaka miljon upp till nästan 20 Mkr.

Tabell 7.2; De långsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap – fördelade på olika kostnadsslag

	4 år			30 år		
	Reala kostnader	Produktionsvärde	Finansiella kostnader	Reala kostnader	Produktionsvärde	Finansiella kostnader
20% lägre lön 10 år	0	317 108	0	0	708 568	0
15% lägre lön 30 år	0	221 975	0	0	1 057 442	0
30% lägre lön 30 år	0	475 661	0	0	2 265 948	0
1 år Försenat inträde + Fstöd	0	420 000	84 000	0	420 000	84 000
2 år försenat inträde + Fstöd	0	823 846	164 769	0	823 846	164 769
5 år försenat inträde + Fstöd	0	1 585 538	317 108	0	1 944 556	388 911
Produktionsförlust + Akassa vart 4:e år i 30 år	0	373 378	149 351	0	1 713 997	685 599
Produktionsförlust/Sjukpening 10 år under 30 år	0	388 314	177 515	0	2 419 644	1 106 123
Produktionsförlust + omväxlande Sjukpening/Akassa var 3:e år i 30 år	0	388 314	177 515	0	2 419 644	1 041 053
5 års sent inträde (med Fstöd) + 10 års arbets/sjukskr under resterande 25 år	0	1 585 538	317 108	0	4 199 683	1 352 868
20 års produktionsförlust+Fstöd - ingen pålaga	0	1 585 538	317 108	0	5 443 445	1 088 689
20 års produktionsförlust+Fstöd - pålaga - Man Psyk Kort	845 243	1 585 538	317 108	4 026 554	5 443 445	1 088 689
20 års produktionsförlust+Fstöd - pålaga - Missbruk (12.8-mix)	2 821 698	1 585 538	317 108	13 441 957	5 443 445	1 088 689
30 års Produktionsförlust	0	1 585 538	0	0	7 553 160	0
30 års Försörjningsstöd	0	0	317 108	0	0	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd	0	1 585 538	317 108	0	7 553 160	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd - pålaga: Psyk Man Kort	845 243	1 585 538	317 108	4 026 554	7 553 160	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd - pålaga: Missbruk Amfetamin	5 365 361	1 585 538	317 108	25 559 414	7 553 160	1 510 632

Slutligen har vi en fjärde grupp som illustrerar ett mer eller mindre livslångt utanförskap – 30 år. Vi ser då att beroende på om utanförskapets art och beroende på om vi bara får produktionsförluster och försörjningskostnader för individen eller om det också handlar om ett utvecklat missbruk, så kan handla om allt mellan strax under 10 Mkr till mer än 30 Mkr.

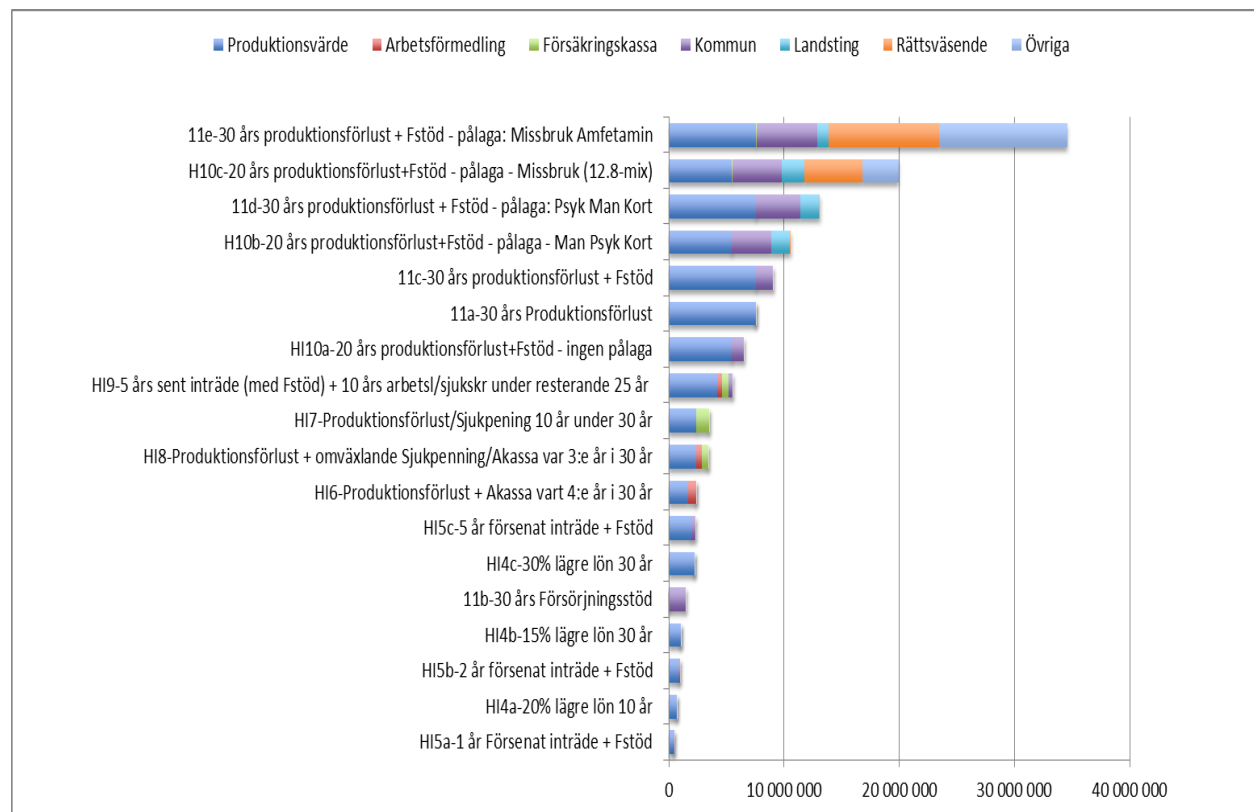
Med detta vill vi visa några saker. Den ena är att utanförskapets kostnader ofta är höga, mycket höga. Den andra är att de varierar starkt beroende på vilken form av utanförskap vi avser. Den tredje är att kostnadernas fördelning mellan olika kostnadsslag varierar starkt.

En fjärde faktor, som inte syns i tabellen ovan, är att dessa kostnader påverkar väldigt olika aktörer beroende på utanförskapets art. Kriminalitet drabbar rättsväsendet hårt, missbruk ofta landstiget, medan social problematik ofta hamnar i kommunens knä.

Se till mig som liten är

Samma uppgifter som i tabellen ovan redovisas nu i diagrammet nedan fördelade på olika aktörer i stället för kostnadsslag. Vi kan här tydligt se hur både kostnadernas storlek och deras fördelning på olika aktörer varierar starkt.

Diagram 7.1: De långsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap – fördelad på olika aktörer

7.3.3 Del 2 – vi inför ett antal komplikationer

Men utanförskapet i vuxenlivet till följd av mobbning under skoltiden kan också anta helt andra utseenden. I tabellen nedan har vi lagt in ett antal nya kategorier. På de tre första raderna har vi personer som till följd av sin problematik och/eller bristande skolresultat endast kan arbeta deltid på 30 %, 50 % eller 70 % och som erhåller någon form av samhällsförsörjning för att kompensera inkomstbortfallet. Dessa tre kategorier av personer har – i kalkylen – inga övriga problem som kräver samhällsinsatser.

De kommande fyra kategorierna är personer som till följd av sin situation inte har full arbetsförmåga, men har en anställning där delar av lönen betalas ut som lönesubventioner av samhället (i regel arbetsförmedlingen). Vi tittar på två subventionsnivåer 30 % och 50 %. Vi tittar också på om den person det gäller har någon form av psykisk ohälsa som kräver olika former av samhällsinsatser.

Den kommande raden handlar om effekterna av att skolresultaten och/eller det grundproblem man bär med sig, inte leder till någon form av karriärutveckling. Vi studerar här effekterna av en utebliven inkomstökning (produktivitetsutveckling) på 2,5 % per år under en längre period.

Se till mig som liten är

Därnäst har vi ett livsförlopp som handlar om en ringa psykisk ohälsa sammankopplad med en utestängning från arbetsmarknaden och försörjning i form av ekonomiskt bistånd under en trettioårsperiod.

Den sista kategorin handlar om en person som livslångt befinner sig utanför arbetsmarknaden och som försörjs via sjukersättning, men som inte erhåller några omfattande insatser i övrigt från samhällets sida.

Tabell 7.3; De långsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap – fördelade på olika kostnadsslag

	4år			30år		
	Insatser	Produktionsvärde	Finansiellt	Insatser	Produktionsvärde	Finansiellt
Deltid30%Försörjningsstöd	0	754716	539083	0	3395004	2368074
Deltid50%Försörjningsstöd	0	539083	385059	0	2368074	1334339
Deltid70%Försörjningsstöd	0	323250	231036	0	1340345	1000603
30%Subvångepåalaga	0	323250	323250	0	1540844.67	1540844.67
30%SubvångepåalagaPsyk	797288	323250	323250	3799060	1340345	1340345
50%Subvångepåalaga		539083	539083		2368074	2368074
50%SubvångepåalagaPsyk	797288	539083	539083	3799060	2368074	2368074
UteblivenInkomstökning2.5%		4205			2971548	
KIMFstöd(7000Kr/Mån)	311361	1078066	31708	1283257	5236049	1510632
Sjukersättning(11000Kr/Mån)	0	1078066	49812	0	5236049	2373850

Då man diskuterar kostnaderna för att under skoltiden satsa på att förhindra mobbning med alla de kort- och långsiktiga konsekvenser detta kan medföra, bör man sålunda ha i åtanke vad kostnaderna för att inte satsa är. Dessa kostnader som i stor utsträckning speglas av en eller annan form av utanförskap i vuxenåldern. Vi har här satt samman 18 + 10 olika tänkbara framtidsscenarioer för unga utsatta för mobbning och med effekter i vuxenlivet. Naturligtvis är varje individs historia unik, men kalkylerna ovan ger förhoppningsvis en känsla för vilka kostnader det kan handla om. Låt oss nu gå vidare med att utveckla några tänkbara individscenarier mer i detalj, för att fördjupa kunskapen om hur kostnaderna kan se ut.

7.4 Slutsatser

Vi har nu i ett antal exempel visat på de möjliga effekterna av utanförskap i vuxenlivet till följd av mobbning under skol- och ungdomstiden. Som vi redan påpekat har forskningen om kausaliteten inte kommit särskilt långt. Det finns ett stort behov av att veta mer om kopplingen mellan ungdomstiden mobbning och effekter i vuxenlivet. Icke desto mindre kan man redan nu säga några saker.

Den första är att kostnaderna är överraskande stora även om effekterna förefaller vara måttliga. I den mån man kan använda ordet ”måttlig” i detta sammanhang. Ett års försenat inträde på arbetsmarknaden kostar i storleksordningen en halv miljon. Försämrat skolresultat till följd av mobbning som leder till en sämre situation på arbetsmarknaden än vad man annars har kapacitet för kan leda till kostnader på en miljon kronor eller mer.

Det är också många aktörer som påverkas av dessa kostnader. En stor bärare är i många fall kommunen i form av kostnader för försörjningsstöd. En annan stor bärare är landstinget (regionen) för att hantera den psykiska ohälsan i vuxenålder.

Se till mig som liten är

Dessa kalkyler är tämligen översiktliga och kanske svåra att få grepp om. Därför har vi i nästa kapitel mer detalj beskrivit och beräknat effekterna av olika grundtyper av mobbningsituationer i form av tre olika scenarier.

Se till mig som liten är

8. TRE SCENARIER OCH DERAS KOSTNADER

8.1 Inledning

8.1.1 Scenarier

I den bästa av världar hade det funnit rikligt med data som gjorde det möjligt att på en statistiskt säkerställd nivå fånga kopplingen mellan mobbning → skolresultat → effekter i vuxenlivet. Nu finns inte detta. Det vi här valt att göra är att skapa bilden av tre olika förlopp som skildrar just denna koppling. Vi gör det i form av scenarier, eller vad man skulle kunna kalla livsberättelser.

Först har vi tillsammans med en expertpanel i ett antal seminarie- och workshopssteg skapat dessa tre livsöden. Dessa har vi sedan återkopplat dels mot denna panel och dels mot ett betydande antal andra personer med kunskaper inom området (från forskare via socialarbetare till folk i skolvärlden, samt före detta elever som varit med om mobbning) för att testa scenariernas rimlighet och relevans. Detta har dessutom relaterats till den forskningslitteratur inom området vi haft tillgång till.

Dessa livsscenarier har därefter översatts till ekonomiska kalkyler i vuxenlivet. Kalkyler i allt väsentligt baserade på de erfarenheter kring utanförskapet kostnader vi bär med oss från några dussintal kalkyler av detta slag under mer än 30 års tid. (För en närmare beskrivning av vår kalkylmodell, se bilagan i slutet av rapporten.)

Då man gör denna typ scenarier är det viktigt att de uppfyller vissa krav. De ska vara rimligt representativa och relevanta. Därmed har vi uteslutit de mer dramatiska ytterligheterna. Sådana finns i form av livslånga sjukdomstillstånd eller rentav självmord. Vi har också tagit bort de tänkbara scenarier som handlar om mycket små eller inga effekter alls.

Det är också viktigt att man strävar efter att undvika stereotyper. Vi tror att de tre scenarier vi slutligen har valt ger en god bild av vanliga händelser och förlopp förknippade med mobbning.

8.1.2 Förstärkande och dämpande faktorer

Det är också viktigt att skapa sig en bild av kopplingen mellan mobbningens allvarlighet under ungdomstiden och effekterna av detta i vuxenlivet. Det vore lätt att tänka sig att det råder någon form av linjärt samband mellan att ju allvarligare mobbningen är under ungdomstiden, desto värre blir konsekvenserna under vuxenlivet.

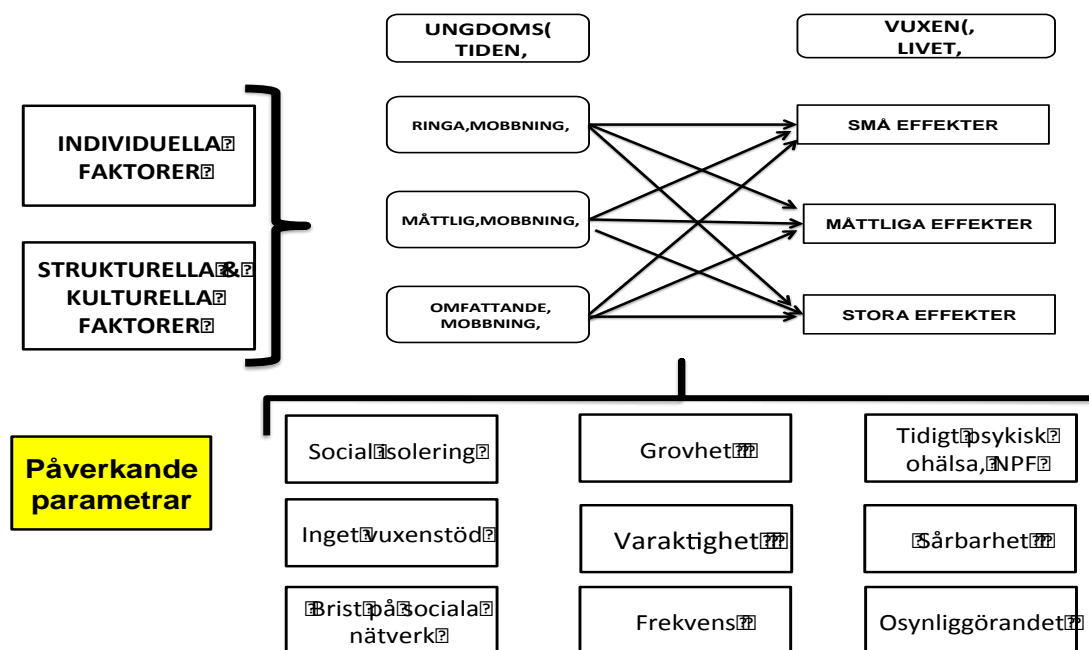
Men förmodligen förhåller det sig inte alltid på detta vis. Det krävs svar på minst två frågor för att kunna ta ställning till detta. Till att börja med måste man bestämma vad man menar med ”allvarligt”. Är det frekvensen, är det grovheten, är det varaktigheten, är det fysiska våldet viktigt o.s.v. Eller är det vuxenvärldens reaktioner på mobbningen som är avgörande. Om man blir sedd, om mobbningen blir osynliggjord eller man som drabbad blir tagen på allvar.

Till detta kommer att kring mobbningen, precis som andra sociala fenomen, finns det skydds- och riskfaktorer. Tillgång till sociala nätverk, rikligt med kamratstöd och en stödjande familj, gör att man kanske kan hantera tämligen grov mobbning utan att detta får bestående effekter i

Se till mig som liten är

vuxenlivet. Å andra sidan kan social isolering, skörhet eller tidig psykisk ohälsa göra att tämligen ringa mobbning kan leda till betydande och bestående effekter.

Som figuren nedan visar finns det inga linjära samband kring denna fråga även om det kanske känns rimligt att, allt annat givet, tro att ju grövre mobbningen är, desto större är sannolikheten att effekterna i vuxenlivet blir stora. Å andra sidan finns det även direkt motverkande krafter. Det finns till och med ett visst stöd för uppfattningen att för en viss grupp av unga leder mobbningen till direkt motsatta effekter, så att man höjer sina skolresultat och i största allmänhet blir starkare.

8.1.3 Att läsa tabeller och diagram

Det är inte alltid helt enkelt att förstå och tolka tabeller man inte mött tidigare. Låt oss därför ge en kortfattad tabell- och diagramguide inför den kommande analysen.

I tabellerna beskrivs utanförskapets kostnader och/eller värdet av en viss rehabiliterande insats fördelat på aktörer och över tid. I de olika kolumnerna kan man läsa av de ackumulerade (summerade) effekterna efter ett visst antal år. Dessa effekter är diskonterade till nuvärde. Den längsta tidshorisonten i tabellerna är 30 år och motsvarar vuxenåldrarna 25-55 år. Vi väljer ofta att visa effekterna i tabellform efter fyra år eftersom detta är de politiska mandatperiodernas längd.

De sex första raderna beskriver effekterna av detta fördelade på samhällsaktörer. Den sjunde raden de produktionseffekter som uppstår. Dessa effekter summeras i de flesta tabeller på sista raden.

I diagrammen beskrivs utanförskapets kostnader och/eller värdet av en viss rehabiliterande insats, fördelat på effektslag och över tid. Kurvorna speglar den ackumulerade effekten vid en viss tidpunkt. Kurvornas form speglar bl.a. att värdet av framtida effekter är diskonterade till nuvärde. Effekterna är av tre olika slag: reala effekter, finansiella effekter och

Se till mig som liten är

produktionsvärden. En mer detaljerad beskrivning av detta finns i en modellbilaga i slutet av rapporten.

8.2 Kim

8.2.1 Ett livsförlopp

Låt oss stifta bekantskap med tre personer som utsatts för mobbning. Vi börjar med Kim. Hen kan uppfattas som lite inåtvänd och tyst, något som präglat Kim sedan förskoletiden. Hen upplevs av många som enstöring även om ensamheten kanske inte är självvald utan mer en följd av att inte bli vald. Kim läser mycket och är mycket och ofta ute på nätet, där hen har en stor del av sitt sociala liv.

Kim utsätts mer eller mindre regelbundet och under längre tidsperioder för trakasserier i skolan och på nätet. Hen får ofta glåpor kastade efter sig. Hen blir ofta bortvald i sociala sammanhang, osynliggörs och negligeras. Hen blir sällan bjuden på kalas eller fester.

Det fälls ofta spydiga kommentarer kring Kims klädsel och intressen, som upplevs som udda eller avvikande. Då detta sker blir hen ledsen och inåtvänd. Då sluter hen sig och tar inte kontakt med andra. Detta i sin tur bekräftar i sin tur omgivningen uppfattningar och förstärker dessa mönster.

Kim har sitt umgänge via nätet där hen kan få positiv bekräftelse. Hen pratar någon enstaka gång och i förbigående med föräldrarna om det hon utsätts för. Men de förstår inte det hela riktigt eller kanske tar de det inte på allvar.

Kim väljer under tonårstiden att fokusera på sina studier som ett sätt att hantera den sociala situationen i skolan. Detta gör hen, särskilt under högstadietiden än mer isolerad. Kim anses inte vara ”cool”. Trakasserierna fortsätter både på nätet och i skolan.

Skolan tar inte riktigt situationen på allvar och tar inte tag i Kims situation, man skulle kunna säga att situationen bagatelliseras. Efter tämligen lång tid agerar man men insatserna som vidtas innebär inte någon större förändring av situationen. Det finns inga genomtänkta åtgärder att sätta in och ingen på skolan förefaller ha kunskap om hur mobbning bör hanteras.

De insatser som görs från skolans sida leder inte heller till någon förbättring för Kim. Hen börjar nu också vara frånvarande i större utsträckning än vad som är normalt, utan att det från skolans sida upplevs som alarmerande. Detta börjar på allvar i 6:an och ökar i 7:an. Situationen blir något bättre i 8:an och 9:an. Det blir riktigt tufft på gymnasiet. Frånvaron ökar och blir omfattande.

Man skulle kunna säga att Kim under en stor del av tiden är nedstämd. Kanske skulle man kunna säga att hen lider av en lättare depression som tenderar att bli permanent. Hen ser inget slut på den situation som är och kan uppleva en viss hopplöshet kring detta. Kim fullgör skolan i stort – men inte riktigt utifrån sina förutsättningar. Betygen är betydligt lägre än vad hen har kapacitet för. Nedstämdheten har gjort det svårt att koncentrera sig och studera. Detta gör att hen inte kommer in på de högskoleprogram hon hade önskat.

Till följd av sin låga energinivå (nedstämdhet) går studierna långsamt och hen kommer därför in på arbetsmarknaden ett halvt år senare än sina årskamrater. Men Kim genomför en högskoleutbildning och blir så småningom handläggare på en statlig myndighet.

Se till mig som liten är

Hen arbetar långt under sin kompetensnivå. Den sociala osäkerhet Kim bär med sig från sin skoltid, gör det mycket svårt att göra karriär. Den låga självkänslan och sociala osäkerheten gör att framgångarna på arbetsmarknaden blir måttliga. Hen får dålig löneutveckling och underpresterar utifrån sina förutsättningar.

Kim fungerar i huvudsak på sin arbetsplats, kanske lite reserverad och tyst. Hen tar inte mycket initiativ till sociala kontakter och är en person som andra ofta inte lägger märke till. Kim vill inte stå i centrum och ogillar då folk tittar på henne eller vill veta hennes åsikt.

Kim bär med sig en viss skörhet som en fördröjd effekt från det hen upplevt under skoltiden vilket kommer till uttryck i form av en betydligt högre sjukfrånvaro än sina arbetskamrater. Hen har regelbunden kontakt med läkare och kurator på vårdcentralen till följd av sin psykiska ohälsa. Hen är en vad man skulle kunna kalla skör person. Kim använder regelbundet psykofarmaka (antidepressiva).

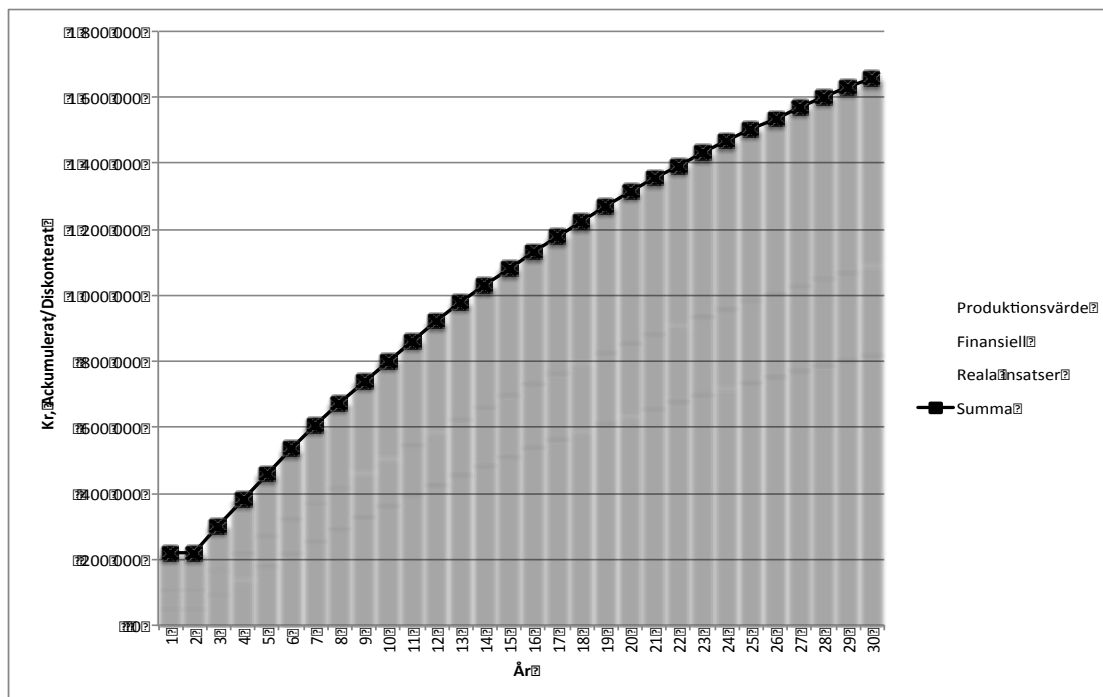
Kim blir lätt stressad och pressad – i synnerhet av att vara i grupper. Då kraven blir för höga händer det ofta att hen blir sjukskriven några dagar eller en vecka. Hen är sen på partnermarknaden, kanske en följd av hennes sociala osäkerhet och hittar en partner som hen flyttar tillsammans med vid 30 års ålder.

8.2.2 Kostnaderna för mobbningen av Kim

I diagrammet nedan kan vi se effekterna av detta i Kims vuxenliv under en trettioårsperiod. Vi ser då först och främst att en kostnad på drygt 200 000 kronor uppstår tidigt i livet, till följd av att hen kommer in i arbetslivet ett halvår senare än sina årskamrater. Vi ser vidare att totalkostnader för hela perioden uppgår till mer än 1,6 Mkr. En betydande del av detta utgörs av produktionsförluster. Kim arbetar till följd av sin psykiska ohälsa något mindre än andra personer. Men vi ser också att det finns finansiella kostnader på cirka 200 000 kronor som framförallt är kostnader för sjukskrivningsperioder. Slutligen har vi kostnader på drygt 800 000 kronor som handlar om alla de insatser från framförallt sjukvården, som uppstår till följd av Kims psykiska ohälsa.

Se till mig som liten är

Diagram 8.1 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning "Kim" utsätts för, fördelat på kostnadsslag

I tabellen nedan ser vi samma kostnader fördelade på dels olika samhällsaktörer och dels de förlorade produktionsvärdena. Vi ser här att Kims problem i första hand drabbar landstinget i form av sjukvårdskostnader och i andra hand försäkringskassan i form av kostnader för sjukpenning. I just detta speciella fall kan man prata om en övervältringseffekt där kommunens oförmåga att hantera Kims mobbning under skoltiden senare i livet får betalas av landsting och försäkringskassa.

Tabell 8.1 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning "Kim" utsätts för, fördelat på olika aktörer och olika tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	71 400 000	71 400 000	71 400 000	71 400 000	71 400 000	71 400 000
Försäkringskassan	72 303 900	76 653 350	78 524 540	77 267 410	77 606 760	72 112 493
Kommunen	77 077 000	77 077 000	77 077 000	77 077 000	77 077 000	77 077 000
Landstinget	71 167 770	72 716 710	73 402 469	74 906 603	76 140 020	77 987 910
Rättsväsendet	73 733	73 733	73 733	73 733	73 733	73 733
Övriga	770	770	770	770	770	770
Produktionsvärde	71 546 110	72 467 730	72 877 080	73 770 370	74 502 460	75 602 409
Summa	73 837 600	76 732 413	78 020 640	77 082 814	77 136 710	75 592 270

Se till mig som liten är

8.3 Sam

8.3.1 Ett livsförlopp

Sam är aktiv, kanske överaktiv, och bl.a. till följd av detta stundtals hamnar i konflikt med kamrater och vuxna. Sam får en hel del problem i skolan till följd av sin inre oro. Hen är för det mesta i skolan men är inte alltid med på lektionerna.

Hen har svårt med koncentrationsförmågan, svårt att sitta stilla och hens kunskapsinhämtning släpar efter. Hen har svårt med relationer, i all synnerhet då det gäller oenigheter och konflikter vilket leder till att han många gånger överreagerar. Hen har betydande svårigheter med sitt humör och en svag impulskontroll.

Detta leder till att Sam ganska tidigt blir drabbad av mobbning. Hen får många smällar och knuffar i korridorerna. Hen är ständigt utstött och ständigt i konflikt. Hen psykas ofta av andra barn och får ständigt glåpor kastade efter sig. Sam hanterar detta genomgående genom att bli utagerande och slå tillbaka, hen trakasserar gärna de hen känner att hen kan ge sig på. Sam blir vad man skulle kunna kalla en klassisk "bully-victim". Både drabbad av mobbning och mobbare.

Den mobbning Sam utsätts för förstärker och fördjupar hens beteende. Man skulle kunna säga att hen befinner sig i en självförstärkande ond cirkel där mobbningen förstärker hens utanförskap, som i sin tur fördjupar och bidrar till en acceleration av mobbningen. Vad som är orsak och vad som är verkan kan ingen riktigt säga. Det som för Sam är avgörande är hens upplevelse av utanförskap och att vara drabbad av mobbningen

Sam bråkar och slåss ännu mer. Detta leder till att hen inte längre får vara med de andra. Man kan säga att hen ganska tidigt under skoltiden blir utstött och bortvald från de flesta sociala sammanhang. Hen blir sällan bjuden av klasskamrater till kalas och fester, eftersom hen har en tendens att förstöra dessa. Hen slår sig samman med några andra som liksom Sam befinner sig i det sociala livets utkant.

Hen upplever sig ofta orättvist behandlad av personal och vuxna. Hens föräldrar vet inte riktigt hur de ska hantera detta och känner att de inte riktigt klarar av situationen. Man skulle kunna säga att stödet i hemmet kring Sam är svagt och/eller fragmentariskt.

Det blir en hel del reaktioner från skolans sida kring Sam genom åren. Massor med lärare-förälder samtal och elevhälsan blir inkopplad, främst kurator. Det sker orosanmälningar kring Sams beteende under den senare skoltiden. Ett antal nätverksmöten kring Sam genomförs.

Sam fullföljer skolan med tämligen svaga betyg. Men hen blir inte klar med skolan samtidigt som sina årskamrater, utan behöver ett år extra för att bli klar med gymnasiet. Detta leder till att hen kommer in i arbetslivet några år efter sina årskamrater.

Men vägen in i arbetslivet blir en aning knagglig. Sam får hjälp med yrkesintroduktion som hen avbryter p.g.a. konflikter på arbetsplatsen. Hen lyckas så småningom ta körkort och får under sina första yrkesår tillfälliga påhugg t.ex. med jobb på flyttfirmor och enstaka jobb i vården. Hen lever privat i en ganska trasslig situation med tillfälliga bostäder och tillfälliga relationer.

Efter ett antal år blir situationen något mera stabil och hen får ett fast jobb. Men på arbetsplatsen fungerar det inte så väl socialt. Hen är ojämn till humöret och svänger mellan hög aktivitet och aggressivitet och nedstämdhet, depression med perioder av ångest. Hen är en person som gärna

Se till mig som liten är

vill få uppmärksamhet och får detta tyvärr alltför ofta genom att skapa konfrontationer eller hamna i konflikt med arbetskamrater.

Sam blir lite av det man förr kallade ”hoppjerka”. Hen har svårt att stanna kvar riktigt länge på en arbetsplats. Ibland väljer hen att sluta själv, ibland blir hen uppmanad att sluta. Någon gång blir hen avskedad. Mellan arbetsperioderna har hen kortare eller längre perioder av arbetslöshet.

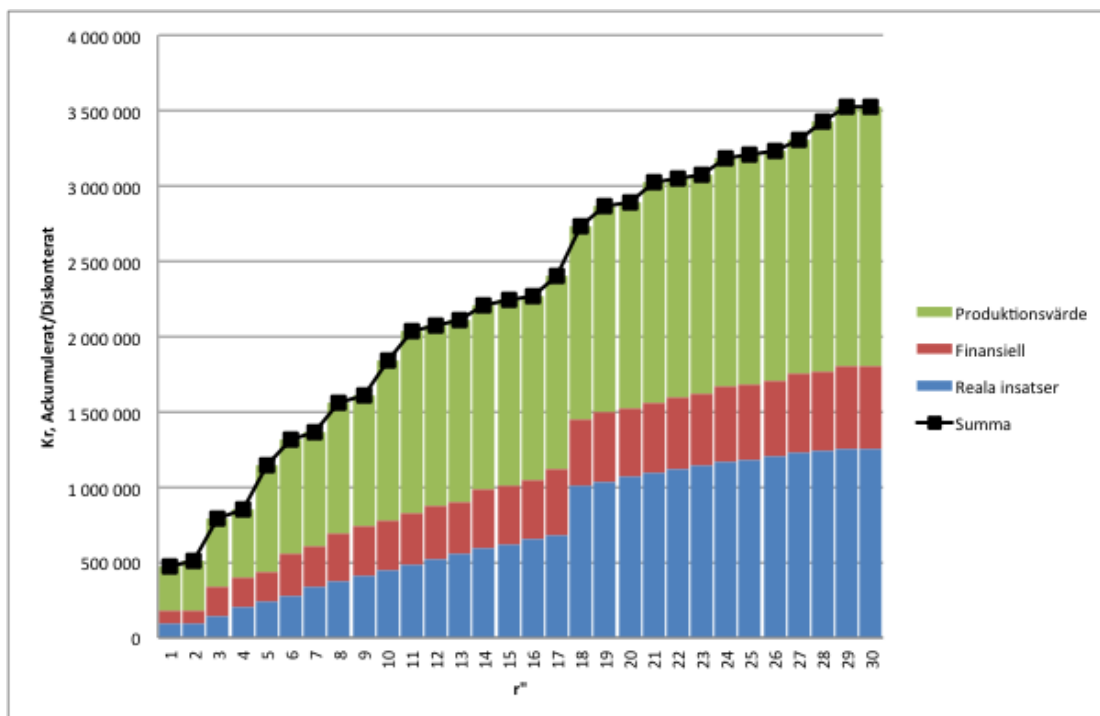
Sam har perioder av nedstämdhet och depression liksom ångestbesvär av olika slag. Hen besöker regelbundet vårdcentralen och träffar där en kurator. Då och då har hen kontakt med företagshälsovården och öppenvårdspsykiatri för att få hjälp med detta. Periodvis äter hen antidepressiv medicin.

Sam har tämligen hög korttidsfrånvaro till följd av faktisk eller föregiven sjukdom. Hens hälsa, både den psykiska och den somatiska, är periodvis starkt försämrade. Till följd av detta tvingas Sam oftare ta hjälp av olika vårdinsatser oftare än genomsnittet.

8.3.2 Kostnaderna för mobbningen av Sam

I diagrammet nedan ser vi vilka ekonomiska effekter den mobbning Sam utsätts för leder till. Totalt sett kostar det cirka 3.5 Mkr. Merparten av kostnaderna handlar om de produktionsförluster som uppstår till följd av de perioder av utanförskap i arbetslivet som uppstår – totalt 1.7 Mkr. Detta inleds med en kostnad på cirka 500 000 kronor som utgör prislappen för Sams försenade inträde i arbetslivet. De finansiella kostnaderna uppgår till cirka 500 000 kronor och utgör främst kostnader för sjukpenning och ekonomiskt bistånd under de perioder då Sam inte kan arbeta. Resterande 1.2 Mkr utgör kostnader för de olika vårdinsatser som sker till följd av Sams försämrade hälsa.

Diagram 8.2 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning ”Sam” utsätts för, fördelat på kostnadsslag

Se till mig som liten är

Kostnaderna för Sam är nästan två miljoner kronor högre än kostnaderna för Kim. En stor del av skillnaden beror på de olika produktionsförluster, som uppstår till följd av det ”periodvisa” utanförskapet på arbetsmarknaden. En annan avgörande skillnad är de höga kostnaderna för hans försörjning. Kostnaderna för de olika vårdinsatserna är högre än för Kim.

I tabellen nedan ser vi samma kostnader fördelade dels på olika samhällsaktörer, dels på förlorade produktionsvärden. Vi ser här att även Sams problem i första hand drabbar landstinget i form av sjukvårdskostnader och i andra hand försäkringskassan i form av kostnader för sjukpenning. Men vi ser här att – i motsatt till Kim – betydande kostnader drabbar såväl arbetsförmedling som kommunen. Kostnaderna för olika arbetsmarknadspolitiska insatser kring Sam liksom olika kommunala åtgärder till följd av hans problem på arbetsmarknaden.

Tabell 9.2 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning ”Sam” utsätts för, fördelat på olika aktörer och olika tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	118948	171656	178232	189283	207092	244184
Försäkringskassan	533	2378	2317	10319	14017	172316
Kommunen	20803	229341	249070	282228	294546	28015
Landstinget	57937	205340	258227	282183	294341	273767
Rättsväsendet	1289	2435	2495	2307	14245	16037
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	156357	268191	1068350	1221061	1366543	1722746
Summa	253568	1559341	1341390	2236581	2391283	3521265

8.4 Alex

8.4.1 Ett livsförlopp

Alex har en mycket svår skol- och ungdomstid. Hen uppfattas som udda, socialt lite kantig, med låg social kompetens. Detta leder till ett tidigt utanförskap som förstärker den inledande måttliga kantigheten. Som barn umgås hen hellre med vuxna än med barn.

Alex är i grund och botten som alla andra barn, men passar inte riktigt in på grund av sin sociala kantighet och bristande sociala kompetens. Hen förstår inte riktigt spelreglerna för umgänge och har kanske inte det bästa stödet hemifrån. Hen klär sig och betar sig på ett sätt som av de andra eleverna uppfattas som udda och konstigt. Precis som Sam befinner sig Alex i ett mönster av onda cirklar där mobbningen bidrar till att förstärka hans utanförskap samtidigt som detta utanförskap spår på själva mobbningen.

Hen har svårt att inordna sig i skolan, men även på fritiden där hen ofta blir bortvald. Alex får mycket skällsord, och psykningar mest hela tiden. Hen utsätts mer eller mindre regelbundet för knuffar och slag – i korridoren, på väg till och från skolan.

Alex upplever sig vara helt ensam, har inga vänner, känner sig utstött och övergiven. Vid ett tillfälle misshandlas hen av ett gäng från en annan klass som retat sig på honom. Mobbningen tar sig främst uttryck i form av glåpord och utfrysning och till mindre del rent fysiskt.

Skolan är medveten om situationen. Det görs insatser från rektor, kurator och anti-mobbningsteamet – men det blir inte bättre. Stundtals tycks det bli värre till följd av detta. Mobbningen pågår under flera år. Skolan lyckas inte stoppa den och Alex byter skola.

Se till mig som liten är

Utsattheten är omfattande i låg- och mellanstadiet. Det lugnar sig i högstadiet till följd av nya kompisar, men blir värre igen under gymnasietiden.

Rektor i kombination med insatser från antimobbningsteamet lyckas stoppa mobbningen då och då, men den återkommer efter ett tag igen. Som en följd av detta blir socialtjänsten involverad. Det görs orosanmälan och Alex situation både i skolan och i hemmet utreds. En följd av detta är att några av händelserna polisanmäls, vilket leder till utredning även där.

Alex blir deprimerad till följd av det som händer, får ångest, går till BUP där hen diagnosticeras och behandlas för depression. Självkänslan är svag och ensamheten total. Skolresultaten faller dramatiskt och det är tveksamt om hen kan fullfölja sin skolgång. Under perioder blir hen både korridorvandrare och hemmasittare.

Till slut hoppar Alex av gymnasiet. Som en följd av detta har hen mycket svårt att komma in på arbetsmarknaden och kommer in flera år senare än andra i arbetslivet. Hen har långa perioder av aktivitetsersättning under tiden som hen provar sig fram på praktikplatser.

Vuxenlivet inleds alltså med ett stort antal mer eller mindre misslyckade perioder av arbetsmarknadsinsatser. Alex har få och/eller besvärliga (destruktiva) relationer med andra. Hen lever ett ensamt liv med dålig hälsa, psykosomatiska åkommor, ångest, depressioner, övervikt osv. Hans misstroende mot andra människor och samhället i stort, leder till en betydande rädsla för bl.a. sjukvården. Hen är tämligen egensinnig och vägrar ta emot undersökningar, kommer ofta för sent till avtalade tider vilket medför större vårdinsatser, långt gångna sjukdomsförlopp och komplikationer.

Det görs betydande insatser av socialtjänst, primärvård och öppenvård psykiatri för att hjälpa Alex. En del av detta är framgångsrikt och leder till att hen lyckas få enklare jobb, men hen har alltid svårt att anpassa sig till en arbetsplats, vilket leder till att hen sällan lyckas hålla sig kvar på en arbetsplats mer än några år.

Detta leder till att arbete växlar med kortare och längre perioder av arbetslöshet och/eller sjukskrivning. Alex är sjukskriven ofta, särskilt för ångest och depression. Hen drabbas av somatiska sjukdomar, såsom högt blodtryck, diabetes och rygg-, höft- och knäproblem, på grund av sin begynnande övervikt. Detta leder till mer eller mindre sammanhängande perioder av utanförskap i arbetslivet.

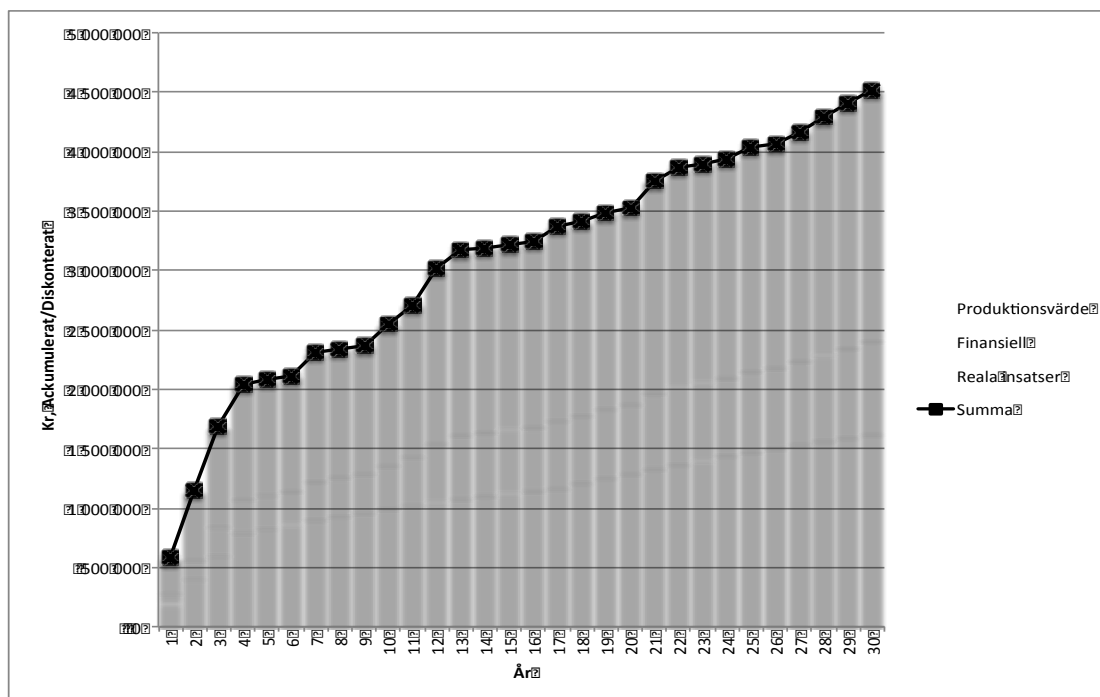
Alex har ett antal tillfälliga relationer, men lever ensam. Hen saknar nästan helt sociala nätverk vid sidan av sina syskon och föräldrar, som en följd av att hen har svårt att hantera sociala situationer som vuxen.

8.4.2 Kostnaderna för mobbningen av Alex

I diagrammet nedan ser vi vilka ekonomiska effekter den mobbning som Alex utsätts för ger. Totalt sett kostar det cirka 4.5 Mkr. Merparten av kostnaderna handlar om de produktionsförluster som uppstår, till följd av de perioder av utanförskap i arbetslivet som uppstår – totalt 2.1 Mkr. Detta inleds med en kostnad på cirka 500 000 kronor som utgör prislappen för Alex försenade inträde i arbetslivet. De finansiella kostnaderna uppgår till knappt 800 000 kronor och utgör främst kostnader för sjukpenning och ekonomiskt bistånd under de perioder då Alex inte kan arbeta. Resterande 1 600 000 kronor utgör kostnader för de olika arbetsmarknadspolitiska insatser och vårdinsatser som sker till följd av Alex försämrade hälsa och oförmåga att fungera på arbetsmarknaden.

Se till mig som liten är

Diagram 8.3 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning "Alex" utsätts för, fördelat på kostnadsslag

I tabellen nedan ser vi samma kostnader fördelade, dels på olika samhällsaktörer, dels på förlorade produktionsvärden. Vi ser här att Alex problem i första hand drabbar kommunen i form av kostnader för försörjning och olika insatser från socialtjänstens sida och landstinget i form av sjukvårdskostnader. Försäkringskassan påverkas i form av kostnader för sjukpenning. Men vi ser här att betydande kostnader drabbar även arbetsförmedling. Kostnaderna för olika arbetsmarknadspolitiska insatser kring Alex.

Tabell 8.3 Livslånga ekonomiska effekter för den mobbning "Alex" utsätts för, fördelat på olika aktörer och olika tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	71 132 53	71 800 33	72 307 88	72 900 89	73 412 96	74 556 25
Försäkringskassan	77 550	78 341	79 214	79 376 33	79 792 25	80 650 83
Kommunen	76 195 28	76 776 13	77 032 12	77 597 13	77 980 59	78 750 54
Landstinget	78 332 66	78 902 76	79 157 97	79 710 55	79 477 47	80 017 38
Rättsväsendet	71 82 46	72 136 66	72 275 51	72 577 75	72 577 75	72 577 75
Övriga	770	770	770	770	770	770
Produktionsvärde	79 512 17	79 640 74	79 640 04	79 335 87	79 400 25	80 972 55
Summa	80 432 61	80 422 04	80 466 67	80 198 51	80 323 27	80 203 30

8.5 Reflektioner och slutsatser

Efter att ha undersökt mobbningens kostnader i vuxenlivet, kan vi nu dra några slutsatser:

- Kostnaderna är **höga, stundtals mycket höga**. Vi talar här vid ett tämligen måttligt utanförskap om allt från en miljon kronor till flera miljoner.
- Detta gäller i all synnerhet om man jämför det med **kostnaderna för att förebygga** eller för tidiga insatser.

Se till mig som liten är

- Kostnadernas nivå **varierar starkt** beroende på vilken form av effekter mobbningen leder till i vuxenlivet.
- **Fördelningen varierar** också starkt mellan vilka kostnadslag och vilka samhällsaktörer som påverkas.
- Man kan också tala om en sorts **överbältringseffekt** mellan olika offentliga aktörer. Det sker en överbältring inom kommunen: misslyckade insatser mot mobbning under skoltiden leder till stora konsekvenser för socialtjänsten flera år senare. På samma vis kan man tala om att försäkringskassa, arbetsförmedling och landsting får betala en del av priset för ungdomstidens mobbning ett antal år senare.

Se till mig som liten är

9. DET BREDARE PANORAMAT

9.1 Inledning

Vi har nu tittat på vilka kostnader för mobbning som kan uppstå i vuxenlivet utifrån tre tänkbara livsscenarier. Vi kommer här att gå vidare genom att belysa samma fråga utifrån tre olika perspektiv. Vad kan effekterna bli på en ganska typisk stor skola, i en medelstor kommun samt för riket i sin helhet? Kalkylerna i detta avsnitt handlar om mobbningens omfattning just det aktuella året och effekterna av detta för de kommande 30 åren i vuxenlivet.

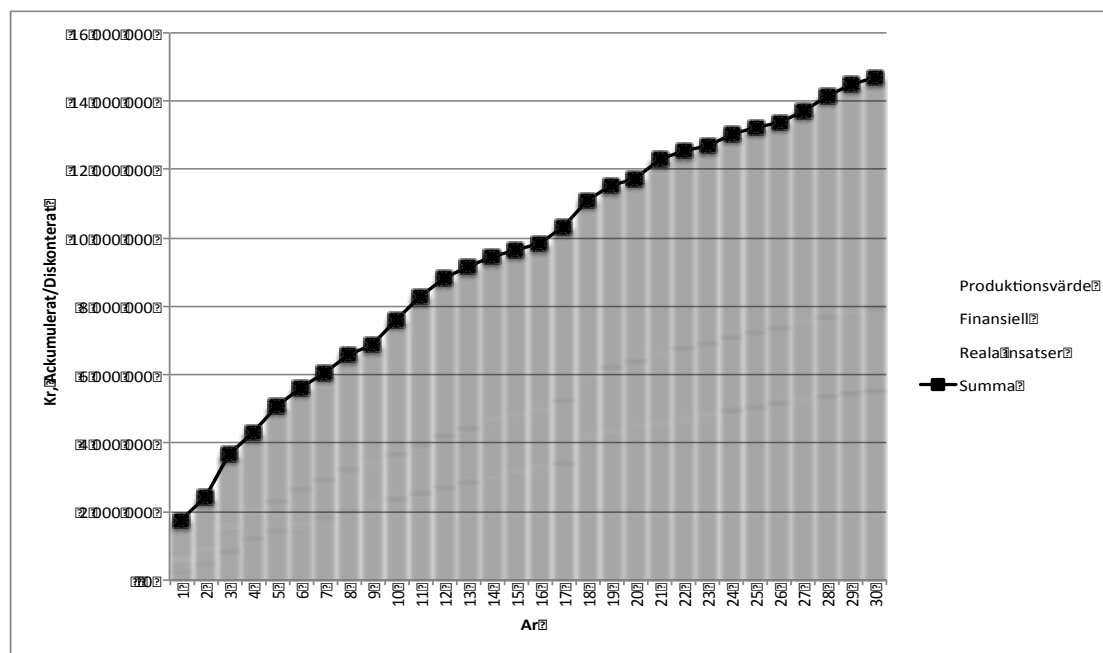
Vi har redan nämnt osäkerheten kring kausaliteten mellan mobbning under ungdomstiden och effekter i vuxenlivet. Man ska också komma ihåg att uppgifterna om hur många personer det gäller är tämligen osäkra.

9.2 Skolan

Låt oss som exempel tänka på en fiktiv stor skola med tusen elever. I denna skola finns fem elever som i vuxenlivet drabbas av en kombination av de tre scenarier vi tidigare har studerat. Flertalet får den mildare formen av effekter, som exemplen Kim och Sam ovan.

I diagrammet nedan ser vi de ackumulerade kostnaderna för detta. Totalt uppgår de till knappt 15 Mkr varav cirka 6.5 Mkr utgörs av kostnader för förlorade produktionsvärden. De insatser som görs kring dessa fem personer kostar totalt 5.5 Mkr och försörjningskostnaderna uppgår till drygt 2 Mkr.

Diagram 9.1 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för fem mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på kostnadsslag

I tabellen nedan ser vi samma kostnader fördelade på olika samhällsaktörer. Vid sidan av att de totala kostnaderna är knappt 15 Mkr ser vi också att kostnaderna under en politisk mandatperiod på fyra år, uppgår till cirka 4.5 Mkr.

Se till mig som liten är

Vi ser också att den huvudsakliga kostnadsbäraren är landstinget, totalt 3.7 Mkr under en trettiårsperiod. Detta är en typisk, vad man brukar kalla övervältringseffekt. Landstinget får längre fram stora kostnader till följd av att man i kommunen under skoltiden inte lyckades få bukt med mobbningen. Detta är främst en följd av den psykiska och i viss mån somatiska ohälsan hos dessa personer. Kommunens kostnader uppgår till en bit över två miljoner kronor. En del av detta utgörs av kostnader för dessa personer försörjning. Försäkringskassans kostnader på cirka en miljon kronor är främst kostnader för sjukpenning och sjukersättning. Arbetsförmedlingens kostnader på lite mer än en miljon kronor är främst kostnader för olika arbetsmarknadspolitiska insatser.

Tabell 9.1 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för fem mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika aktörer och tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	79148	51345	615252	697055	983279	1171993
Försäkringskassan	6295	06667	45256	11754	728311	133699
Kommunen	176934	277696	342252	557668	928751	2072285
Landstinget	702895	345298	614589	2216626	2965233	3774654
Rättsväsendet	28291	3702	7207	3356	61730	65315
Övriga	70	70	70	70	70	70
Produktionsvärde	2174154	294003	377519	731784	5274231	663667
Summa	517917	308212	733275	958642	1942235	4381713

9.3 Kommunen

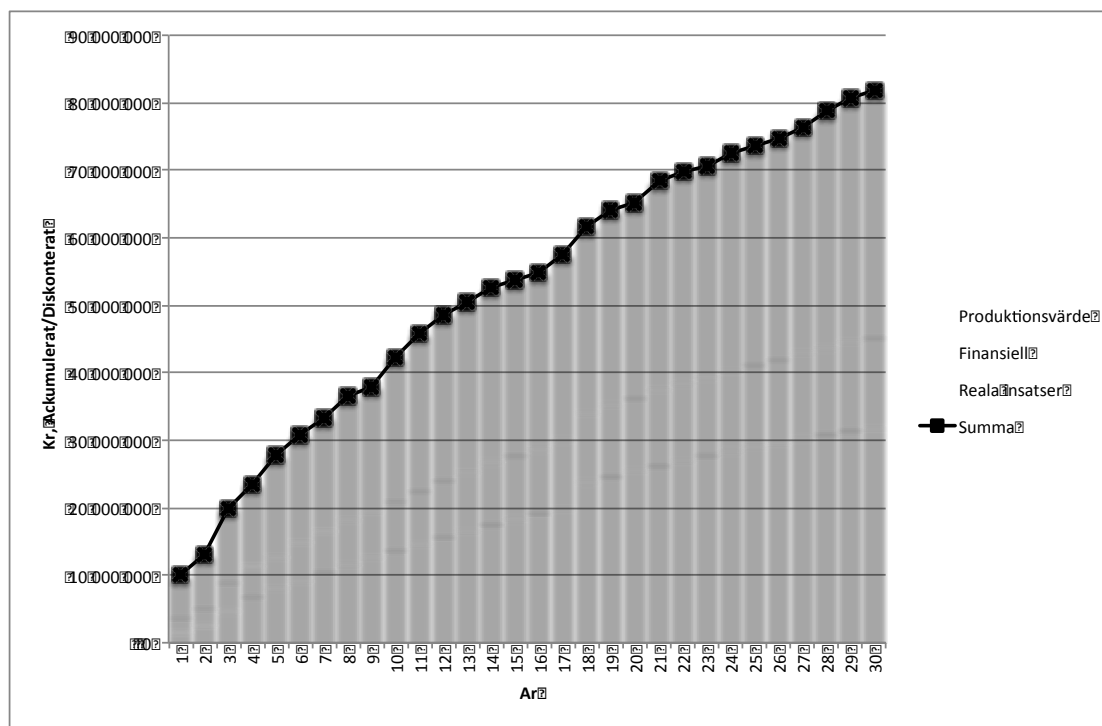
Hur blir då bilden om man anlägger ett kommunalt perspektiv? Låt oss illustrera detta med utgångspunkt i en kommun med cirka 50 000 invånare, en kommun i storlek som Skövde eller Nyköping. Låt oss här se dels på de effekter i form av kostnader vi tidigare diskuterat, dels hur detta kan påverka denna kommuns skatteintäkter.

Vi börjar med kostnaderna. Om kommunen är ”riksnormal” kommer det att finnas ett trettiotal personer som drabbas av effekter i vuxenlivet till följd av ungdomstidens mobbning. Vi tänker oss en mix av de tre olika kategorier vi tidigare presenterat, med en klar tyngdpunkt mot ”de mildare effekterna”.

Vi ser då att de samlade långsiktiga kostnaderna för detta uppgår till cirka 82 Mkr. Av dessa utgör reala kostnaderna den dominerande delen med cirka 32 Mkr. Kostnaderna för produktionsförluster uppgår till cirka 36 Mkr. Och olika finansiella kostnader, främst kostnader för försörjning, uppgår till cirka 13 Mkr.

Se till mig som liten är

Diagram 9.2 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för trettio mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika kostnadsslag

I tabellen nedan ser vi dessa kostnader fördelade på olika aktörer. Vi ser då att den i särklass dominerande kostnadsbäraren är landstinget, med en kostnad på cirka 22 Mkr. En följd av alla de vårdkostnader för främst psykisk ohälsa som kan uppstå i vuxenlivet till följd av mobbing under skoltiden. Vi ser också att försäkringskassan har betydande kostnader för dessa personers försörjning i form av sjukpenning och sjukersättning, till följd av att de inte kan arbeta fullt ut. De långsiktiga kommunala kostnaderna uppgår till nästan 11 Mkr.

Tabell 9.2 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för trettio mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika aktörer och tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	1965741	2826723	3446259	3555276	4987397	5929966
Försäkringskassan	402168	1866011	2157050	3692473	4447334	6725961
Kommunen	6238169	6741981	7068262	841339	997253	1071525
Landstinget	1098361	885348	775288	1336142	17897175	22867228
Rättsväsendet	160122	187178	204701	237946	27319	45239
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	114326	1703882	2026132	554406	823353	6119881
Summa	2450837	7111622	3177693	4707283	628031	2704200

En annan intressant fråga som vi tidigare inte diskuterat, är vilken påverkan detta har på våra skattesystem. När personer helt eller delvis hamnar i utanförskap kommer de dels att betala mindre skatt eftersom de har mindre inkomster, dels konsumera mindre eftersom de har lägre inkomster och därmed bidra mindre med momsskatteintäkter i samhället.

I tabellen nedan ser vi effekterna av detta för de trettio elever vi antar finns i den aktuella kommunen. Vi ser då att de samlade långsiktiga skatteeffekterna av detta uppgår till mer än 31

Se till mig som liten är

Mkr. Den dominerande parten av detta utgörs av kommunalskatteeffekterna som uppgår till drygt 14 Mkr.

Tabell 9.3 De ackumulerade långsiktiga skatteeffekterna för kommun, landsting och moms av trettio mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Kommun	1217377	5578198	5556884	2246534	11298373	14288210
Landsting	722737	298634	3510369	2951036	6049349	7757379
Moms	2013261	290336	2102346	785384	7707003	2065343
Summa	53375	205568	4170399	998354	4213325	1311332

9.4 Sverige

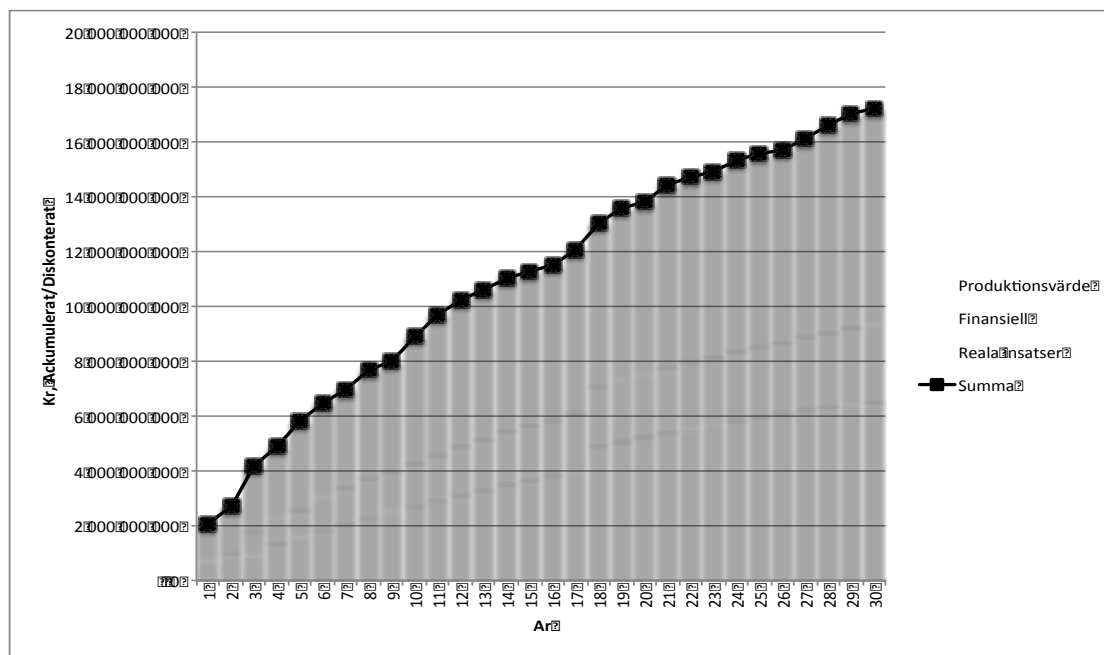
Hur ser då bilden ut för Sverige i sin helhet? Som vi påtalat vid flera tillfällen tidigare i rapporten är det utomordentligt vanskligt att ange en siffra med säkerhet. En kalkyl måste bygga på ett antal rimliga antaganden, till följd av det osäkra kunskapsläget.

I den kommande kalkylen har vi utgått från den siffra stiftelsen Friends använder sig av: 60 000 elever. Därefter har vi dels utifrån försiktighetsprincipen, dels utifrån kunskap om hur varaktig och allvarlig denna mobbning kan vara, antagit att 10 % av dessa elever drabbas i vuxenlivet. Vi talar då om den typ av effekter vi här har diskuterat och ekonomiskt analyserat. Detta ger totalt sett 6 000 personer. Dessa har vi sedan – återigen utifrån försiktighetsprincipen – fördelat på de olika kategorierna av utanförskap vi tidigare har redovisat. Den dominerande delen utgörs av de personer som har små eller måttliga effekter i sitt vuxenliv. Endast cirka 15 % eller 900 av dem antar vi har drabbats av den tyngre form av utanförskap vi här räknar på.

Vi ser då att de samlade, långsiktiga kostnaderna för mobbning uppgår till 17,5 miljarder kronor. Den dominerande kostnaden är produktionsförluster som uppgår till drygt 7 miljarder kronor. Olika insatser kring dessa personer kostar ungefär 6,5 miljarder kronor. Och de finansiella kostnaderna, främst kostnader för försörjning, uppgår till cirka 2,8 miljarder kronor.

Se till mig som liten är

Diagram 9.3 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för 6 000 mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika kostnadsslag

I tabellen nedan har vi fördelat dessa kostnader på olika aktörer och olika tidpunkter. Vi ser då att den dominerande kostnadsbäraren är landstingen med cirka 4.5 miljarder konor. Främst kostnader för att hantera den psykiska ohälsan hos de utsatta. Kommunens och försäkringskassans kostnader uppgår till 2.4 respektive 1.3 miljarder kronor – främst olika kostnader för försörjning, allt från ekonomiskt bistånd via sjukpenning till sjukersättning. Arbetsförmedlingens kostnader på cirka 1.3 miljarder kronor handlar främst om olika kostnader för arbetsmarknadspolitiska insatser.

Tabell 10.4 De ackumulerade långsiktiga kostnaderna för 6 000 mobbade elevers framtida utanförskap fördelat på olika aktörer och tidpunkter

	4	8	10	15	20	30
Arbetsförmedling	445622013	644772415	711367311	798796396	1144025248	1351085389
Försäkringskassan	68730911	8172328	430091413	730283316	866157694	132535368
Kommunen	1316285247	127716323	150237397	1757031606	221123522	2371342668
Landstinget	795252704	138425362	1914286755	2653018286	3369354242	4342383201
Rättsväsendet	30302218	36786507	40320760	48376703	70719296	75199255
Övriga	770	770	770	770	770	770
Produktionsvärde	2479388464	335128522	4555797711	530333308	6182782192	7305144736
Summa	5136380958	7925338757	9155201346	11318340217	14044362394	17272009218

Se till mig som liten är

10. VÄRDET AV ATT INGRIPA

10.1 "Det blir för dyrt"

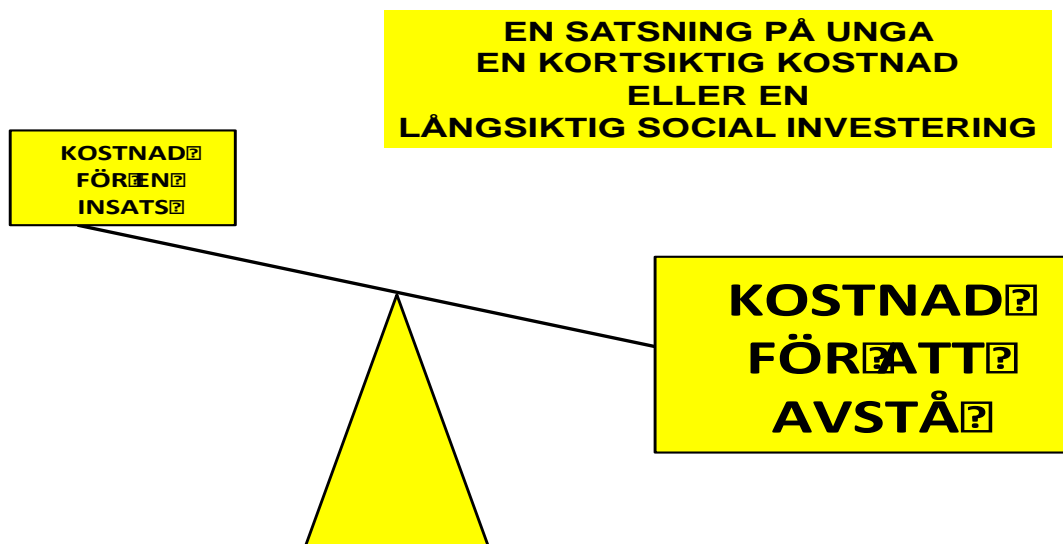
Vi har nu i ett antal steg visat vilka kostnader som kan uppstå som en följd av mobbning, både under ungdomsåren och i vuxenlivet. Vi har för vuxenlivet diskuterat detta på individ-, skol-, kommun-, landstings- och riksnivå.

Kostnaderna är betydande. Främst rent mänskligt, men också strikt ekonomiskt. Många aktörer påverkas av detta. I all synnerhet då man ser vad som kan hända i vuxenlivet. Då infinner sig med en viss automatik frågan: Varför låter vi detta fortgå?

Det vanligaste är att den som lyfter ett samhällsproblem som kräver ett förebyggande perspektiv, av den budgetansvarige får höra: "Jag förstår vad ni menar, men det blir för dyrt." Då infinner sig med en viss automatik motfrågan: Vad är det som blir för dyrt – att agera eller att inte agera?

Vi har ovan visat att de totala kostnaderna för utanförskap på en tämligen stor skola kan uppgå till så mycket som 14.8 Mkr. Det är dyrt. Men låt oss i stället anta att vi använder motsvarande summa för att arbeta preventivt och förebyggande. För dessa pengar skulle man kunna anställa fler än 25 kuratorer, elevassistenter och skolpsykologer på samma skola. Kanske finns det skäl att fundera lite extra på vilka de stora kostnaderna är och vilka som är de små.

Men, invänder någon, bara en del av vinsterna från framgångsrik prevention tillfaller kommunen. Ja, det är sant. Endast 2 072 000 kronor. För dessa pengar skulle man kunna betala en årslön för fyra skolsköterskor eller skolkuratorer på samma skola.

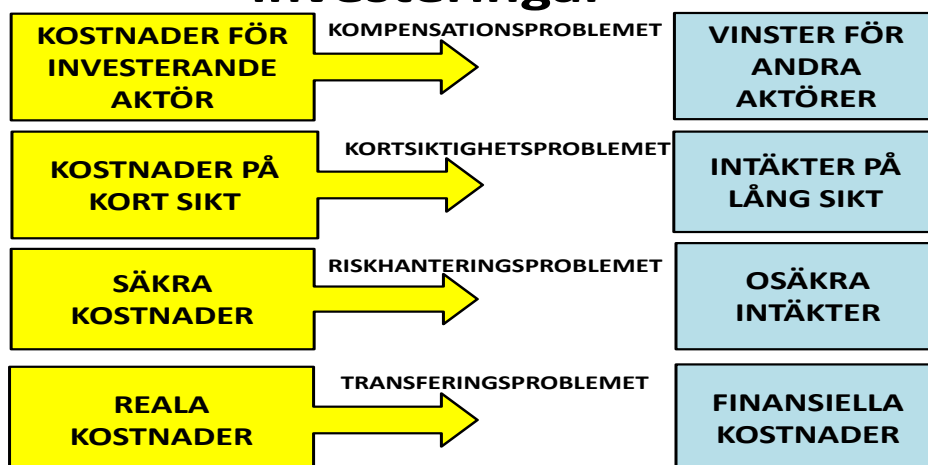
Se till mig som liten är

10.2 Det finns många möjliga invändningar mot denna typ av resonemang. En sådan är att det är väldigt svårt att i förväg påvisa effekterna av prevention. Det finns nästan inga utvärderingar som i kvantitativa termer kan visa de exakta effekterna av ett preventionsprogram kring mobbning. Då får man gå andra vägen och upprätta en sorts hypotetisk kalkyl. Övervältringens dynamik

Utanförskap leder nästan alltid till betydande kostnader för samhället och dess olika aktörer. Kostnaderna är sällan stabila utan förändras i takt med att situationen förändras. Och då sker nästan alltid olika omfördelningar av dessa kostnader.

Särskilt tydlig blir denna dynamik då man gör någon form av social investering – t.ex. ett preventionsprogram kring mobbning för att förhindra eller reducera utanförskapet. En sådan investering betyder ju att någon aktör tidigt tar en säker, måttlig kostnad med avsikten att längre fram kunna plocka hem en betydande men osäker vinst. Detta agerande leder till fyra möjliga övervältringseffekter, illustrerade i figuren nedan.

Omfördelningseffekter av sociala investeringar

Den första av dessa effekter är **övervältringen mellan olika aktörer**. Denna effekt leder till att det uppstår vinnare och förlorare. All erfarenhet visar att förlorarna har en benägenhet att blockera eller i varje fall inte stödja beslut som går i denna riktning. Detta föder frågan om hur man först kan registrera dessa effekter och därefter kompensera för dem, så att vinnarna tar del av sin vinst för att kompensera förlorarna. Inte helt enkelt men trots allt möjligt – **kompensationsproblemet**.

Den andra effekten är **övervältringen över tid**. Man tar tidigt en investeringskostnad för att senare plocka hem en stor vinst. Situationen är ofta sådan att kostnaden för detta inträffar under innevarande budgetår, medan intäkterna kommer att inträffa i framtiden. Detta i en värld som styrs utifrån ettårsbudgetens perspektiv – **kortsiktighetsproblemet**.

Den tredje effekten, kopplad till den andra, är osäkerheten. **Omfördelningen mellan säkra kostnader och osäkra vinster**. Kostnaderna för den sociala investeringen är säkra och kända medan intäkterna är osäkra och ligger långt fram i tid. Man vet inte alltid om den avsedda effekten uppstår och i så fall när. Detta leder till genuin osäkerhet – **riskhanteringsproblemet**.

Den fjärde effekten innebär att det kan ske **en omfördelning mellan reala och finansiella kostnader**. Man kanske tar en finansiell kostnad t.ex. inom arbetsmarknadspolitikens område,

Se till mig som liten är

i form av lönesubventioner som leder till stora reala besparingar. Man omvandlar en utgift i form av en transferering till en real kostnad eller intäkt – **transfereringsproblemet**.

Då det gäller mobbning uppträder alla fyra effekterna, men med varierande styrka beroende på vilket utanförskap vi pratar om. Vad som är tydligt är att skolan nästan alltid är den part som får ta den initiala investeringskostnaden.

Vinnare kommer i kommunen vara socialtjänsten med mindre kostnader för insatser och försörjning, försäkringskassan för mindre kostnader för sjukpenning och sjukersättning, landstinget med mindre insatser kring främst psykisk ohälsa och arbetsförmedlingen i form av mindre arbetsmarknadspolitiska insatser.

All erfarenhet säger att om vi inte på ett klokt sätt hittar metoder att hantera dessa övervältringseffekter, finns det en stor risk att de aktörer som uppfattar sig som förlorare inte vill medverka i det sociala investeringsarbetet. I värsta fall motarbetar de det, hur klokt det än verkar och hur stora de gemensamma samhällsvinsterna än är.

Se till mig som liten är

11. SLUTSATSER OCH REFLEKTIONER

11.1 Mobbning, skolan och arbetsmarknaden

Unga som utsätts för mobbning är en grupp som drabbas av ett antal problem:

- Man förefaller misslyckas oftare än andra unga i skolan. För gymnasieelever kan mobbningen vara den vanligaste förklaringen till avhopp.
- Bland annat kan detta leda till betydande svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden. Detta kan leda till olika former av utanförskap; allt från måttligt, tidsbegränsat eller partiellt utanförskap till långvarigt och/eller permanent utanförskap.
- Detta leder i sin tur – vid sidan av ett liv med begränsade möjligheter – till betydande och i regel långvariga samhällskostnader.
- Kostnaderna är stora men starkt varierande både vad avser nivå, vilken slags kostnader det handlar om och vilka aktörer som drabbas.
- Förmodligen skulle det ur ett samhällsperspektiv vara en mycket god investering att satsa på att minska mobbningen omfattning. För att därmed reducera både det framtida utanförskapet och kostnaderna för detta.

11.2 Slutsatser resultat

11.2.1 Kostnaderna under ungdomstiden

Då det gäller de här studerade effekterna av mobbning kan man säga bl.a. följande:

- Kostnaderna för mobbning under ungdomsåren är i första hand av reaktivt slag och omfattar allt från enstaka händelser och insatser till hela sekvenser av insatser.
- Kostnaderna under ungdomsåren kan uppfattas som betydande men är i förhållande till de kostnader som uppstår i vuxen ålder tämligen måttliga eller rentav ringa.
- Det kan handla om kostnader för allt från våld i skolan, särskild undervisningsgrupp, insatser från ett antimobbningsteam, insatser från BUP eller en HVB-placering.
- Vi talar då om kostnadsnivåer från några tiotusentals kronor till 200 000 kronor eller mer.
- I mer komplexa fall där många parter berörs, där det finns mobbare som får påföljder och familjer som kanske tvingas flytta, kan kostnaderna uppgå till en halv miljon kronor eller mer.
- Ett i stort sett genomgående mönster kring detta är att kostnaderna i allt väsentligt betalas av kommunen, främst skolan.
- En inte obetydlig kostnad är de kostnader som uppstår till följd av att föräldrar till barn som utsätts för mobbning går ner i arbetstid eller blir sjukskrivna till följd av detta. Detta drabbar också försäkringskassan som kostnader för sjukpenning.

Se till mig som liten är

11.2.2 Kostnader i vuxenlivet

Mobbningen kostnader i vuxenlivet är en både direkt och indirekt följd av det som händer i skolan i form av försämrade skolresultat och skolmisslyckanden av andra slag. Men också de effekter på den psykiska hälsan som uppstår.

- * Detta leder till att vi får tre typer av effekter i vuxenlivet. De produktionsförluster som uppstår till följd av att de drabbade inte arbetar (helt eller delvis). De försörjningskostnader som uppstår till följd av detta. Slutligen de insatser som görs från samhällets sida för att hantera de problem (kanske främst psykisk ohälsa) som har uppstått som en långsiktig effekt av mobbningen.
- * Dessa kostnader varierar starkt beroende på hur omfattande utanförskapet i vuxen ålder blir. Det kan handla om allt från några tiotusentals eller hundratusentals kronor till många miljoner kronor.
- * För personer som drabbats av vad vi i denna studie kallat ”måttliga”, men livslånga effekter i vuxenlivet till följd av mobbning pratar vi om en kostnadsnivå på mellan 1.6 Mkr till 2.8 Mkr. I dessa fall kan vi se att landstinget är den offentliga aktör som bär de största kostnaderna.
- * För personer med en något svårare (dock inte dramatiska konsekvenser såsom missbruk, kriminalitet eller grav psykisk ohälsa) problematik kan de långsiktiga kostnaderna uppgå till ungefär 4.5 Mkr.
- * Om man översätter detta till en tämligen stor skola med ett tusental elever kan vi se att de långsiktiga effekterna i vuxenlivet av mobbning (om vi utgår från att det handlar om fem drabbade elever) kan uppgå till cirka 14 Mkr. Även i detta fall är landstinget den stora kostnadsbäraren.
- * Om man på samma sätt översätter detta till en kommun med cirka 50 000 invånare uppgår de långsiktiga kostnaderna till cirka 81 Mkr. Även här med landstinget som dominerande kostnadsbärare.
- * En försiktig skattning av riket baserat på antagandet om att det handlar om 6 000 drabbade elever från skoltiden ger det vid handen att de samlade kostnaderna uppgår till cirka 17 miljarder kronor.

Då man studerar mobbningens kostnader i vuxenlivet ser man att kostnaderna är höga, stundtals mycket höga. Detta gäller i all synnerhet om man jämför det med kostnaderna för förebyggande eller för tidiga insatser. Kostnadernas nivå varierar starkt beroende på vilken form av effekter mobbningen leder till i vuxenlivet. Fördelningen varierar också starkt mellan vilka kostnadsslag och vilka samhällsaktörer som påverkas.

Man kan också tala om en sorts möjlig **överbältringseffekt** mellan olika offentliga aktörer. Det sker en omfördelning inom kommunen. Misslyckade insatser mot mobbning under skoltiden leder till stora konsekvenser för socialtjänsten flera år senare. På samma vis kan man tala om att försäkringskassan, arbetsförmedlingen och landstinget får betala en del av priset för ungdomstidens och skolans misslyckade insatser mot mobbning ett antal senare i livet.

Se till mig som liten är

11.2.3 Värde av tidiga insatser

Man kan på goda grunder påstå att mobbningen kostnader är tämligen stora, i all synnerhet om man försöker skapa sig en bild av vad som händer i vuxenlivet. Ofta då man vill intervensera och göra insatser tidigt för att förhindra eller förebygga, kan man få till svar att det blir för dyrt. Det kan det vara om man inte förfogar över budgetmedel för att agera. Men vad är det som blir för dyrt? Att agera eller inte agera? Ett problem då man ska göra sådana jämförelser är bristen på data om effekter. Därför får man göra egna räkneexempel. Vi har gjort två jämförelser:

- Låt oss anta att en preventiv insats leder till att en person som utan insatser skulle drabbas av den av våra exempel mildaste formen av mobbningseffekter (som kostar cirka 1.6 Mkr) kan vi göra stora sociala investeringar för att undvika mobbningen och ändå göra en ekonomisk vinst på sikt.
- Eller låt oss utgå från ett skolperspektiv; på den skola vi räknat är de långsiktiga kostnaderna för mobbning cirka 14 Mkr. För dessa pengar skulle man kunnat driva ettåriga preventionsprogram på 560 skolor.
- Detta leder till den intressanta frågan: om nu prevention i förhållande till kostnaderna för utebliven prevention är så lönsam, varför agerar man inte mer och oftare än vad man gör idag? Lönsamheten förefaller vara betydande.
- En förklaring, vid sidan av den upplevda bristen på resurser, till att man inte agerar tidigt kan vara de övervältringseffekter som uppstår då man försöker förebygga mobbning. Kostnaderna uppträder direkt, vinsterna många år senare. Men, kanske ännu allvarligare: Den som tar investeringskostnaden är någon annan än den som tar hem vinsten. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att då en rektor tar en investeringskostnad för att förebygga mobbning, blir det en socialchef, en psykiatrichef eller chef på försäkringskassan som fem eller tio år senare tar hem de ekonomiska vinsterna.

11.3 Metoder och modell

Denna studie har visat på ett antal för oss intressanta saker.

- Man kan sätta ekonomiska mått på olika aspekter av misslyckanden på arbetsmarknaden och med en viss sannolikhet länka dessa misslyckanden till mobbning och tidigare skolmisslyckanden i livet.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är i högsta grad ett begrepp som kan innebära allt från tämligen måttliga effekter till ett livslångt och totalt utanförskap. Vi har här en kalkylmodell, med vars hjälp vi på ett flexibelt sätt kan sätta ekonomiska mått på dessa olika aspekter av misslyckanden.
- Som alltid i denna typ av kalkyler är den svaga länken kausaliteten, d v s relationen mellan tidiga händelser i livet och de möjliga effekter som uppstår. Åter en gång kan vi konstatera att bristen på kunskap, evidensbaserade data och metoder och långsiktiga uppföljningar är smärtsamt stor.
- Den lösning vi här valt att använda oss av är att hantera detta genom att göra öppna, transparenta och försiktiga antaganden om olika effekter och därefter överlämna till läsaren för bedömning om dessa antaganden kan vara giltiga och realistiska.

Se till mig som liten är

- Vår önskan är naturligtvis att den typen av insatser man här prövar, och som förefaller ge goda resultat, också skulle följas upp i en långsiktig utvärdering av metoder och resultat.

11.4 Avslutande reflektioner och framåtblickar

Denna studie väcker ett antal frågor och funderingar. Den första av dessa är att omfattningen av mobbningen, dess betydelse för skolmisslyckanden och dess konsekvenser i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden ser ut att vara betydligt mer omfattande än man tror. De ekonomiska kostnaderna är betydande.

Det leder till en fråga om varför man idag inte gör fler eller mer omfattande insatser för att förhindra eller i varje fall reducera detta problem? En förklaring till detta kan vara att effekterna för berörda beslutsfattare är mer eller mindre osynliga i de besluts- och uppföljningssystem man förfogar över. Kostnaderna för utanförskap drabbar i regel någon annan aktör och sker betydligt längre fram i livet. Stuprörstänkandet och kortsiktigheten sätter käppar i hjulet för en god ekonomisk resurshushållning.

Det förefaller inte heller finnas incitament för att agera. Konsekvenserna är att det finns många förlorare. Dels den enskilde eleven som drabbas av mobbning, dels skolan i form av sämre resultat. Men också kommunen och det övriga samhället i form av unga människor, som i större eller mindre omfattning misslyckas i arbetslivet, ofta helt i onödan.

Det finns ett par stickord som omedelbart dyker upp som en reflektion: **långsiktighet och gränsöverskridande samverkan**. Det är en tämligen enkel slutsats att stöd av det slag vi här diskuterat sannolikt är utomordentligt lönsamt. En social investering av detta slag behöver inte ens vara hundra procentigt lyckosam för att vara lönsam. Den potentiella vinsten är utomordentligt stor. En avslutande fråga blir då: Har vi råd att avstå från att agera?

Se till mig som liten är

BILAGA 1: KALKYLMODELLEN

Identifiera det totala effektpanoramat

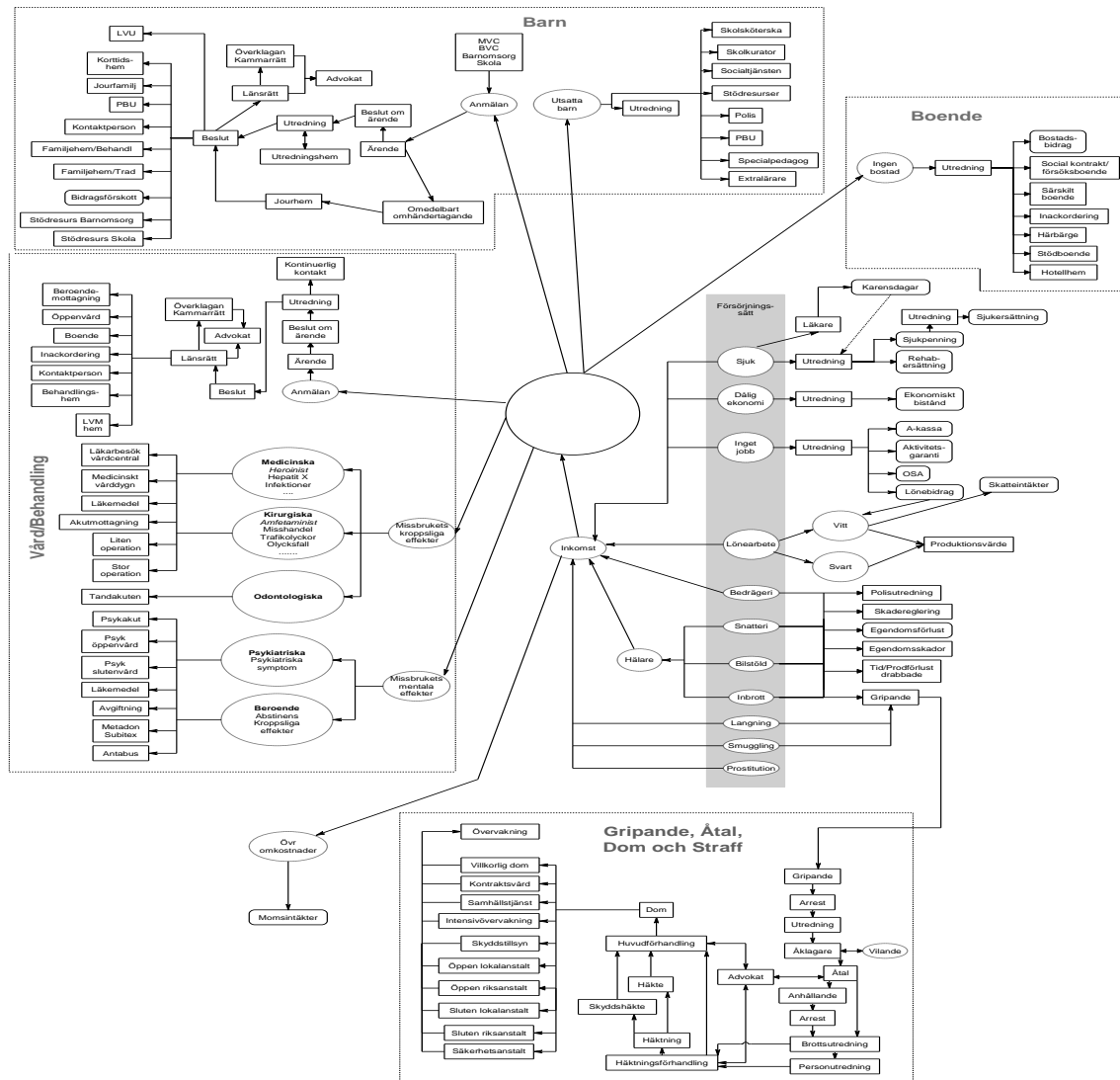
Den kalkylmodell som här används har utvecklats av oss under mer än 30 års tid. Den består av en databas med prislista och en Excellbaserad räknescenari. Den följer sedvanlig praxis för samhällsekonomiska kalkyler¹⁷ med två modifieringar. För det första fördelar vi effektpanoramat på olika samhällsaktörer och för det andra redovisar vi även finansiella effekter. Arbetet med modellen består av tre steg; identifiera, kvantifiera och värdera effekter.

Det första steget är alltså att identifiera effektpanoramat – vilket principiellt illustreras i den tämligen svåröverskådliga bilden på nästkommande sida. En svåröverskådlighet som speglar den verklighet man möter i denna typ av situationer. Ofta har många olika aktörer och professioner varit involverade kring de personer såsom det beskrivs i denna rapport. I regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt vis. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Man skulle kunna säga att få ser helheten i den enskildes situation. Det inte är ovanligt att människor som berörs har haft kontakt med 20, 30, 40 eller fler olika yrkesutövare i olika organisationer och professioner. Alla med olika perspektiv på och kunskap om deras problem. Få har kunskap om eller ser helheten i dessa människors liv.

Det första steget för att kunna beräkna effekterna av dessa händelser är alltså att skapa sig en bild av det totala effektpanorama som uppstår. I figuren nedan illustrerar vi principiellt hur den bild ser ut som utgör grunden för kalkylmodellen i denna rapport.

¹⁷ Se källförteckning på rapportens sista sida för mer information.

Se till mig som liten är

Se till mig som liten är

Kvantifiera och prissätt effekterna

För att kunna synliggöra kostnaderna för det fenomen vi här studerar och de effekter som utanförskap och marginalisering på grund av de problem som här beskrivits, använder vi den trestegsmodell som är konstruerad för samhällsekonomiska analyser:

- Vi identifierar med hjälp av **nätverkskartan** ovan alla olika effekter som uppstår.
- Därefter **kvantifierar** vi alla dessa effekter.
- Slutligen **prissätter** vi dessa. För att kunna göra detta måste vi skaffa oss en bild av priset på alla de olika insatser och effekter som kan bli aktuella till följd av det fenomen vi studerar. Nedan visar vi ett utdrag ur en sådan prislista som utgör underlaget för denna studie.

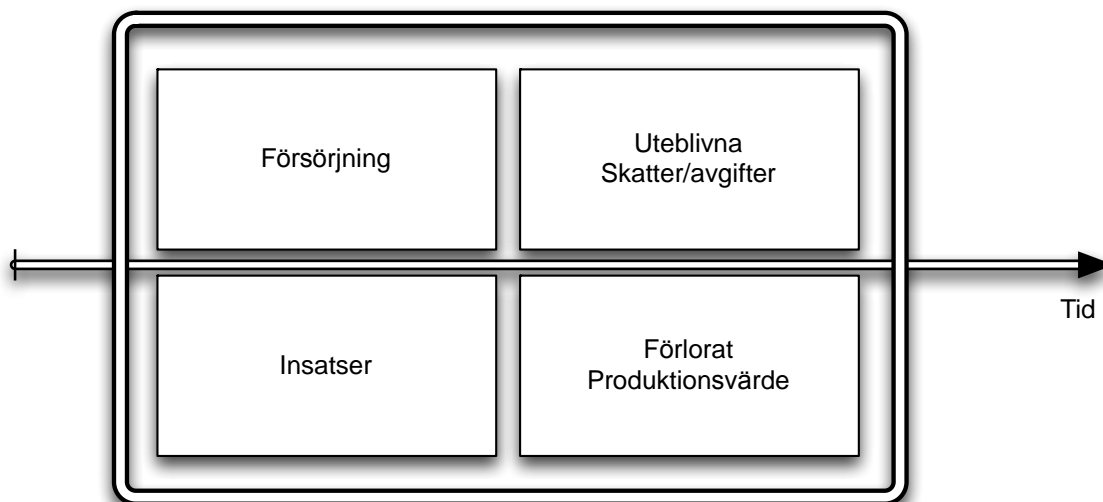
Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetsstråning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akutmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Tillfälle	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärende	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

Detta har vi byggt samman i den kalkylmodell vi använt i denna studie och som bygger på mer än 30 års arbete med denna typ av frågor. I den fullständiga prislistan ingår cirka 200 – 300 variabler omfattande ett tiotal stora samhällsaktörer.

Se till mig som liten är

Olika typer av effekter och kostnader

Frågan blir då, vilka är komponenterna i denna kostnadsmassa? De består av följande delar:

- Det förlorade produktionsvärdet. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir. Denna kostnad brukar beräknas som den lönekostnad en arbetsgivare är beredd att betala för att anställa den person det gäller.

I våra kalkyler använder vi – utifrån försiktighetsprincipen - regelmässigt en mycket låg lönekostnad som utgångspunkt för kalkylen. Till detta kommer arbetsgivarens så kallade lönekostnadspåslag som tillsammans med lönen utgör den totala lönekostnaden.

- Kostnader för olika insatser i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Detta kallar vi reala kostnader. I våra kalkylmodeller beaktar vi normalt mellan 150 och 250 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och som fångar ett brett panorama av olika insatser som kan bli aktuella kring den grupp som studeras.
- Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att människor kanske inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll, till följd av den situation de hamnat i. Det kan handla om behov av allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning.

Dessa kostnader brukar kallas finansiella kostnader eller transfereringar och anses normalt sett inte höra hemma i en samhällsekonomisk kalkyl. Vi väljer ofta att även redovisa dessa kostnader, men att särskilja dem från de s.k. reala kostnaderna – dvs. produktionsbortfallet och kostnaderna för olika insatser.

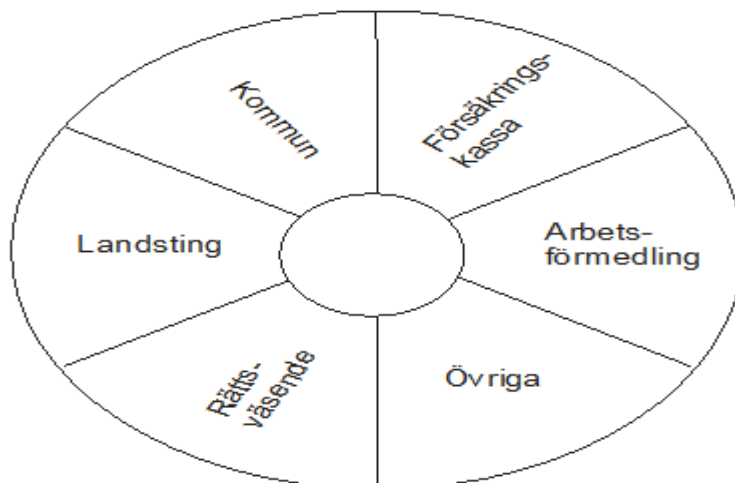
- Den fjärde gruppen är de uteblivna skatter och avgifter som uppstår som en följd av detta. Även dessa utgör en finansiell kostnad eller transferering. Till skillnad från försörjningskostnaderna redovisar vi endast sällan dessa typer av finansiella effekter, trots att de i olika offentliga aktörers beslutsfattande spelar en stor roll inte minst då det gäller omfördelning av kostnadsansvar mellan stat, kommun och landsting kring olika frågor.

Se till mig som liten är

Fördela kostnaderna på olika samhällsaktörer

Men detta räcker inte. I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men detta är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis, som kanske är mer intresserad av att få veta hur det påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment illustrerade i figuren nedan.

KOSTNADERNAS FÖRDELNING PÅ SAMHÄLLSSEKTORER

Några av dessa segment är också tydliga organisationer såsom kommun eller arbetsförmedling. Andra består av flera olika delsegment, såsom rättsväsendet som består av bl.a. polis, åklagarväsende, domstolsväsende och kriminalvård. I kategorin övriga ryms bl.a. företag, allmänhet, familj, CSN, kronofogdemyndigheten etc.

En förståelse för kostnaderna

Kostnaderna för de olika scenarier vi här redovisar är just detta – scenarier - baserade på en sorts schablon kring olika former av utanförskap (helt eller delvis). Detta scenarier är framtagna vid ett stort antal (långt över hundra) workshops med experter kring olika former av utanförskap.

De kostnader som redovisas är **merkostnader** i ett utanförskap utöver de ”normalkostnader” som alla medborgare har t.ex. för sjukvård. Modellen är byggd på ett sådant vis att effekter för sex olika samhällsområden (det vi i modellen kallar **aktörer**) redovisas.

För **arbetsförmedlingens** del kan det handla om utredningar, handläggartid, utbildningsinsatser eller olika former av lönesubventioner. För **försäkringskassan** kan det handla om sjukpenning, sjukersättning, aktivitetsersättning, olika rehabiliteringsinsatser, utredningar eller handläggartid.

Kommunens kostnader kan vara för olika elevvårdsinsatser i skolan, olika pedagogiska stödinsatser, skolsjukvård, skolkurator, orosanmälan till socialtjänsten, HVB-placeringar, utredningar eller ekonomiskt bistånd. **Landstingets** (eller regionens insatser) kan vara läkarbesök, insatser från BUP, farmaka, psykiatriska insatser och akutsjukvård i olika former.

Se till mig som liten är

Rättsväsendets kostnader kan handla om kostnader för kronofogde, polisingripanden av olika slag eller åklagarkostnader. Under posten **Övriga (som även den är mycket liten för denna målgrupp)** ryms kostnader för allmänhet, företag och civilsamhället.

Totalt sett finns mellan 150 och 200 lika sådana kostnadsposter med i de olika kalkyler som redovisas.

Några bärande principer

Vi har gjort denna typ av kalkyler i 30 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar – försiktighetsprincipen.**

Den andra principen är att **ta bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen.** Exempel på detta är:

- * Indirekta effekter på tredje man och den sociala omgivningen – den sociala smittan.
- * Indirekta effekter på nästa generation – det sociala arvet.
- * Diffusa och etiskt svårsmätbara effekter som rädsla lidande, smärta, för tidig död, försämrade livskvalitet.
- * Diffusa spridningseffekter som fler väktare, säkerhetsdörrar, preventionskostnader i stort.
- * Diffusa effekter på samhället i stort såsom minskad tillit, otrygghet, sämre relationer (det man i ekonomisk teori kallar ett urgröpt socialt kapital).

En tredje viktig ansats är att vara medveten om att resultaten handlar om **storleksordningar och inte exakta resultat**, oavsett hur ambitiösa vi är. Området är för komplext för att göra anspråk på att ha den exakta sanningen. Det är bättre att ha en bild av storleksordningar kring kostnader (och vara medveten om att det är just detta) än att inte ha någon aning alls eller bara gissa och tycka. Vi gör alltså på intet vis några anspråk på att sitta på en Sanning med stort S, eller ens att vi någonsin kommer att komma fram till sanningen. Detta är ett synsätt och en metod för att steg för steg komma något närmare sanningen.

Att räkna om till nuvärde – diskontering

Effekter av många fenomen av det slag som här studeras uppstår under lång tid. Ibland flera decennier framåt. Detta betyder att framtida effekter måste kunna omvandlas till nuvärde. Detta gör man genom att diskontera dessa effekter till nuvärde med en viss procentsats. Vi använder oss ofta av värdet 4 %. Detta innebär att framtida effekter i kalkylen får mindre tyngd än nutida.

Det svårsmätbara

En del av den ovan presenterade försiktighetsprincipen är att i våra kalkyler här inte ta med faktorer och effekter som i sig kan anses vara viktiga, men som trots detta är svåra att prissätta. Eller där metoderna att prissätta kan anses vara tveksamma eller rentav tvivelaktiga av praktiska (t.ex. otrygghet) eller etiska (t.ex. värdet av för tidig död) skäl.

Se till mig som liten är

Sådana faktorer brukar ibland kallas ”svåråmätbara” (på engelska *intangibles*). Inom näringslivets tjänstesektor brukar sådana faktorer tillmätas stor betydelse, då ett företag ska värderas. De kallas då immateriella tillgångar. Exempel på detta är varumärke, patent, kompetens och andra icke materiella tillgångar.

Alla dessa är naturligtvis faktorer av stor betydelse när olika effekter kring utanförskap ska värderas. Inom nationalekonomin finns också metoder för att värdera de flesta av dessa faktorer. Dock kan många av dessa metoder diskuteras och även ifrågasättas, bl.a. ur ett etiskt perspektiv.

Vi har därför genomgående valt att lyfta ut dessa faktorer ur vår kalkyl, för att inte riskera att hamna i diskussioner kring sådana frågor som kan avleda fokus från studiens huvudlinje – de direkt mätbara effekterna av utanförskapet. En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring utanförskapets effekter därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svåråmätbara faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt utanförskapets ekonomiska effekter.**

Se till mig som liten är

Bilaga 2: ATT BERÄKNA KOSTNADER FÖR OLIKA UNGDOMSEPIDODER

Då det gäller kostnaderna för olika konsekvenser av mobbning under ungdomstiden har vi baserat dessa på alla de olika tänkbara händelser eller insatser som kan inträffa. Allt från kostnader för kuratorstimmar till föräldrar som går ner i arbetstid för att stödja sina barn. Vi har i rapportens huvudtext identifierat ett stort antal sådana händelser eller insatser. Dessa händelser har vi inte prissatt i rapporten av två olika skäl. För det första kan sådana händelser vara av helt olika slag beroende på den situation det handlar om. Och för det andra kan sådana händelser definieras helt olika i olika kommuner. En orosanmälan kan i en kommun vara ett rutinärende avklarat på någon enstaka timme och i en annan kommun ett ärende som tar en arbetsvecka i anspråk.

Det vi däremot gjort är att vi grupperat samman dessa händelser till ett antal (nio stycken) tämligen typiska eller vanliga episoder, som kan vara en följd av mobbning under ungdomsåren. Dessa episoder har vi sedan gett ett prisintervall som speglar kostnaderna för dessa. Detta intervall är tämligen brett. Även detta beroende på att dessa episoder kan vara utomordentligt varierande till sin omfattning. Som läsare av rapporten kan det dock vara värdefullt att se hur vi kommit fram till dessa prisintervall. Låt oss illustrera genom att ta episoden; HVB-placering. En episod som vi anger kan ligga i kostnadsintervallet 350 000 – 500 000 kronor.

Så här har vi gått tillväga. Med utgångspunkt i den figur som finns i rapportens huvudtext har vi **identifierat** alla de händelser och insatser som kan vara aktuella. Kuratorsbesök, HVB-dygn, möten med föräldrar och skolledare osv. Därefter har vi **kvantifierat** dessa. D.v.s. svarat på frågan; Hur många eller hur mycket? Tio kuratorstimmar, 30 HVB-dygn osv. Denna kvantifiering har vi sedan utsatt för en sorts känslighetsanalys eller testat för att få fram ett sorts rimlighetsintervall i form av en sorts ”Best Case” och ”Worst Case” scenarios. Hela denna process har vi genomfört genom en sorts mix av workshops med experter inom detta område och intervjuer med personer som arbetar med mobbningsfrågan på olika vis liksom en del litteraturstudier. Därmed har vi fått ett intervall för insatsernas omfattning. I det tredje steget har vi **prissatt** dessa insatser bl.a. med hjälp av den sorts prislista som finns illustrerad i modellbilagan till denna rapport och som i utdrag återges nedan.

Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetsutredning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningsprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akuttmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Månad	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärende	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

Se till mig som liten är

Detta följer den gängseproceduren i alla samhällsekonomiska utvärderingar. För episoden med HVB-placering har följande beräkningar varit underlag för prisintervallet 350 000 – 500 000.

HVB-PLACERING	lågkostnad	högkostnad	aktör
skolledare	310000kr	310000kr	skola/kommun
kurator	310000kr	310000kr	skola/kommun
utredning, skola	100000kr	100000kr	skola/kommun
utredning, soc/tjänst	50000kr	50000kr	soc/kommun
beslut, HVB	210000kr	210000kr	soc/kommun
HVB	240000kr	360000kr	soc/kommun
föräldrar, arbetstid	7955kr	7955kr	prodvärde
möten	120000kr	160000kr	skola/kommun
uppföljning, HVB	310000kr	310000kr	soc/kommun
kontaktperson	120000kr	150000kr	soc/kommun
föräldrastöd	150000kr	200000kr	soc/kommun
MST-insats	120000kr	120000kr	soc/kommun
Återetablering	150000kr	300000kr	soc/kommun
Summa	350955kr	502955kr	

Naturligtvis innehåller en sådan kalkyl ett antal osäkerheter. Har vi med rätt händelser och insatser? Är de rätt prissatta? Har vi rätt volymer eller omfattning av insatsen?

Vi har här naturligtvis använt oss av den generella försiktighetsprincip vi alltid utgår från. För att ta ett exempel så kan en HVB-placering ha väldigt olika dygnskostnad. Vi väljer då en kostnad som ligger i den lägre delen av intervallet. Allt för att inte överdriva effekterna av situationen. Men naturligtvis handlar det inte om exakta siffror. De kommer alltid att variera med den enskilda händelsen och situationen. Man får se siffrorna som en sorts typsiffror eller representerande typiska och vanliga scenarios.

Se till mig som liten är

REFERENSER & RAPPORTER SOM HAR SIN UTGÅNGSPUNKT I SOCIOEKONOMISK ANALYS

SEE & OFUS

2016-05-20

METODEN

Vi har genomfört olika former av det vi idag kallar socioekonomiska analyser och bokslut i mer än 30 år.

De olika konkreta beräkningsmodeller vi använder oss av bygger på erfarenheter och data vi utvecklat i ett flertal uppdrag, några av dem redovisade nedan. För den som på ett enkelt vis vill ta del av detta rekommenderas ”Handbok till förenklad socioekonomisk analysmodell”, Idéer för livet, 2010. En mer utförlig beskrivning finns i rapporten ”Handbok i socioekonomiska bokslut”, NUTEK, 2008 samt ”Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag”.

UPPDRAGSGIVARE

Vi har haft ett flertal olika uppdragsgivare kring uppdrag med socioekonomiska analyser. Här följer några exempel indelade i tre olika grupper.

Statliga uppdragsgivare har varit; Socialdepartementet, Kriminalvårdsstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Socialstyrelsen, Konsumentverket, Ungdomsstyrelsen, Tillväxtverket, Hjälpmedelsinstitutet.

Vi har haft ett 40-tal olika **kommunala uppdragsgivare** såsom Härryda, Ale, Vänersborg, Helsingborg, Malmö, Karlstad, Linköping, Norrköping, Umeå, Nacka, Södertälje.

Vi har också haft ett antal **organisationer och sociala företag** som uppdragsgivare bl.a. Sveriges Kommuner och landsting, Attention, Basta, Prima, Telge Hovsjö, Fryshuset, TullKust, ett antal samordningsförbund och regionförbund, Idéer för Livet/Skandia, Europeiska Socialfonden.

I mer än 30 år har vi genomfört olika former av det vi idag kallar socioekonomiska analyser och bokslut. De olika konkreta beräkningsmodeller vi använder bygger på erfarenheter och data vi utvecklat i ett flertal uppdrag, några av dem redovisade nedan.

12. RAPPORTER

Nedan anges några av de studier vi genomfört som har beröring med detta arbetsområde. De flesta av dem finns tillgängliga på våra hemsidor www.ofus.nu, www.seeab.se samt www.socioekonomi.se och går utmärkt att ladda ner. Några av dem finns dessutom tillgängliga på engelska.

Se till mig som liten är

Lundmark & Nilsson, Utvärdering av ADHD-projektet på Norrtäljeanstalten, OFUS & Kriminalvården, 2010

Lundmark & Nilsson, En skillnad som gör en skillnad – en metodutvärdering och socioekonomisk analys av Mission Possible, OFUS & Fryshuset, 2011

Lundmark & Nilsson, Skuldsättning ur ett socioekonomiskt perspektiv – OFUS & Konsumentverket, 2011

Lundmark & Nilsson, Vänd dem inte ryggen – socioekonomisk analys av destruktiva subkulturer, OFUS & Fryshuset, 2012

Lundmark & Nilsson, Telge Hovsjö & Manpower Telge Jobstart – en socioekonomisk analys av två annorlunda grepp kring långtidsarbetslösheten, OFUS & Telge, 2012

Lundmark & Nilsson, Det omöjliga tar bara något längre tid – Hovsjösatsningen ur ett process- och socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Telge, 2012

Lundmark & Nilsson, Att gå bredvid, utvärdering av Tierpsmodellen ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Tierps Kommun, 2012

Lundmark & Nilsson, Att bygga relationer med respekt, utvärdering av Stigmodellen för rehabilitering ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Heby Kommun, 2013

Lundmark & Nilsson, Att inkludera, utvärdering av United Actionmodellen för rehabilitering ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Heby Kommun, 2013

Lundmark & Nilsson, ADHD ur ett socioekonomiskt perspektiv, Socialmedicinsk tidskrift, 2013

Lundmark & Nilsson, Ensam är inte stark – om att lyckas i ett samverkansarbete, 2013, OFUS & Samordningsförbundet i Uppsala

Lundmark & Nilsson, Tretton teser och några utmaningar om utanförskap, OFUS & K2/Södertälje Kommun 2014

Lundmark & Nilsson, Handlaren mitt i byn – en socioekonomisk analys av satsningen på långtidsarbetslösa vid ICA Maxi i Geneta Södertälje, OFUS & ICA, 2014

Lundmark & Nilsson, Vi kan bättre än så – värdet av en god lärare ur ett socialt investeringsperspektiv, OFUS, 2014

Lundmark & Nilsson, Att sila mygg och svälja kameler, Det samhällsekonomiska värdet av samverkan och teknikstöd till unga med kognitiva funktionsnedsättningar, OFUS & Hjälpmedelsinstitutet, 2015

Lundmark & Nilsson, 1+1=3, om samverkan mellan skola och arbetsliv ur ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS 2015

Lundmark & Nilsson, Husby och det sociala kapitalet, fryshusets etablering ur ett process-, metod- och socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Fryshuset, 2015

Se till mig som liten är

Lundmark & Nilsson, What money can't buy – socioekonomisk analys av det möjliga värdet av verksamheten Great Corner i Kapstaden OFUS & PPG, 2015

Lundmark & Nilsson, From good to great – en tillämpning av lugna gatans utbildningsmetoder i Great Corner, Langa, Kapstaden , OFUS & PPG, 2015

Lundmark & Nilsson, Mer än bara hus, en socioekonomisk analys av Skanska sociala investeringsarbete i Vivalla, OFUS & Skanska, 2016

Lundmark & Nilsson, Vem talar vi om – en kartläggning av unga arbetslösa i Trelleborg, SEE & Samordningsförbundet i Trelleborg, 2016

Lundmark & Nilsson, Bortom krönet – om strategisk och systemförändrande samverkan och sociala investeringar, en idéskrift, SEE, Region Skåne samt Samordningsförbundet i Trelleborg, 2016

Lundmark & Nilsson, Att bygga social kapital – analys av utvecklingsarbetet i Hovsjö, KRUT & Telge, 2016

Lundmark & Nilsson, En vinstlott eller en nitlott – ensamkommande flyktingbarn ur ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Fryshuset, 2016

Lundmark & Nilsson, Att vara med i leken – vuxna med utländsk bakgrund på arbetsmarknaden ur ett socialt investeringsperspektiv, SEE, 2016

Lundmark & Nilsson, Ett halvfullt glas?, nyanlända ur ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Region Skåne, 2016

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhällsekonomi kring personer med ryggont.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2008, 1+1=3, en analys av samverkan och socioekonomiska effekter av rehab projektet ITOK, SEE, KVS & SLL

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, 2012, Intoleransens pris – en socioekonomisk analys av Vit Maktrörelsen i Kungälv och toleransmodellen, OFUS, Teskedsorden, Expo & Kungälv Kommun

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Underytan – Telgekoncernen, ett socioekonomiskt bokslut, OFUS & Telge, 2013

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Teknikstöd i skolan – en socioekonomisk analys av skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, OFUS & Hjälpmedelsinstitutet, 2013

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Att göra det osynliga synligt – ett socioekonomiskt bokslut för Fryshuset, s verksamhet 2013, OFUS, SEE, Krut & Fryshuset, 2014

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Vägar till arbete – en socioekonomisk analys av unga, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, OFUS & Hjälpmedelsinstitutet, 2014

Se till mig som liten är

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, En barriär mellan mig och världen – en socioekonomisk analys av unga med dövhet och grav språkstörning, utbildningsdepartementet & SEE, 2016

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Se till mig som liten är – en socioekonomisk analys av mobbningens kostnader, SEE & Friends, 2016

Nilsson, 1987, 20 maj 2007, en framtidsstudie av Södertälje Kommun, SEE & Södertälje Kommun

Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta.

Nilsson, 2008, Den osynliga lönsamheten - Tullens beslag av heroin och amfetamin ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE.

Nilsson, 2008, Samverkan i Sörmland – en analys av Sörmlands Samordningsförbund - RAR, OFUS & RAR

Nilsson, 2009, Socioekonomisk investeringskalkyl kring ett projekt med en vidgad arbetsmarknad i Jönköpings Län, OFUS & Regionförbundet i Jönköpings Län

Nilsson, 2010, De unga, utanförskapet och arbetsmarknaden, OFUS & Ungdomsstyrelsen

Nilsson, 2010, Helhetssyn och långsiktighet – en socioekonomisk analys av de folkhälsopolitiska målen, OFUS & Folkhälsoinstitutet

Nilsson, 2011, Helhetssyn & långsiktighet – strategier baserade på socioekonomiskt tänkande, SEE & Idéer för Livet/Skandia

Nilsson, 2011, Är du lönsam lille vän, En socioekonomisk analys av unga, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, SEE

Nilsson, 2012, Den ojämlika välfärden i Malmö ur ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Malmökommissionen

Nilsson, 2012, Sociala investeringar – från prat till verkstad, OFUS & Idéer för livet

Nilsson, 2012, Och dessa våra minsta – en socioekonomisk analys av Horisont, OFUS & Karlstad Kommun

Nilsson, 2012, Gatumatematik, om unga män på glid och utanförskapets pris i Nacka, OFUS & Nacka Kommun

Nilsson, 2014, Sociala investeringar – en metod att uppfylla kommunallagens krav på god ekonomisk hushållning, OFUS, SEE & Socialmedicinsk tidskrift

Nilsson, 2015, Den man älskar agar man, eller???, en introduktion till de socioekonomiska effekterna av våld i nära relationer, OFUS & justitiedepartementet

Nilsson, 2016, Utanförskap, hälsa och en effektiv resursanvändning – en idéskrift om ett systemförändrande perspektiv på sociala investeringar och samverkan, SEE & Kommissionen för jämlik hälsa

Nilsson, 2016, Social investment from a strategic perspective, SEE

Se till mig som liten är

Nilsson, Svedin & Wadeskog, Ekonomisk effekter i olika former av missbruksbehandling, Stockholms Stad, FoU-byrån & SEE, 1986.

Nilsson & Wadeskog, 1980, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader.

Nilsson & Wadeskog, 1996, SEE & Nacka kommun, Vårdkedjor, samverkan och ekonomi – fallet stroke och äldre personer.

Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE & Södertälje kommun, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje.

Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström- missbrukare eller psykiskt sjuk.

Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser.

Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen.

Nilsson & Wadeskog, 2005, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det sociala företaget och samhället – socioekonomiska bokslut för Basta och VägenUt!, NUTEK & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Billigare och bättre – socioekonomiska bokslut för de sociala arbetskooperativen KOS & Briggen, SEE & Europeiska socialfonden.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Skräddarsydd rehabilitering – en lönsam historia. Utvärdering av rehab projektet Gemet i Karlstad, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av rehab projektet Livlinan i Österåker, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Metadonprogrammet i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Subutexbehandling i kombination med psykoterapi i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma i bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Handbok i socioekonomiska bokslut, SEE & NUTEK.

Se till mig som liten är

Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen - översiktliga socioekonomiska kalkyler kring effekterna av framgångsrik rehabilitering inom ramen för samordningsförbund, SEE & Statskontoret

Nilsson & Wadeskog, 2008, Summan av att ge människor en andra chans – en socioekonomisk analys av Lugna Gatans verksamhet, SEE & Fryshuset

Nilsson & Wadeskog, Focus on the individual, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2009

Nilsson & Wadeskog, 2009, Utvärdering av skolverkets samverkansprojekt, SEE & Skolverket

Nilsson & Wadeskog, De deprimerade unga flickorna – ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Handbok till en förenklad socioekonomisk analysmodell, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Gatuvåldets ekonomi, del 1 – individer och förlopp, SEE & Hjärnkraft, 2011

Nilsson & Wadeskog, Simuleringsmodell kring barns och ungas utanförskap samt dess effekter i vuxenlivet, SEE & SKL, 2011

Nilsson & Wadeskog, Utanförskapets ekonomiska sociotoper – socioekonomisk analys på stadsdelsnivå, SEE, 2012

Nilsson & Wadeskog, Gatuvåldets ekonomi, del 2 – effekter på kommun och samhälle - fallet Södertälje, SEE & Hjärnkraft, 2012

Nilsson & Wadeskog, Tillitens värde – den sociala sårbarheten i Dalarna ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Länsstyrelsen i Dalarna, 2013

Nilsson & Wadeskog, Ensam är inte stark – en miljonprogramssatsning i Lindängen och det sociala kapitalet, SEE & Malmö Stad, 2013

Nilsson & Wadeskog, Att skapa ett liv – arbetsprocessen att med scenariometodik skapa kunskap om utanförskapets kostnader – fallet måttlig psykisk ohälsa, OFUS & Sörmlands Läns Landsting, 2015